

Magyar

I R O D A L M I
R I T K A S Á G O K

Szerkeszti Vajthó László

29.-30.

MAGYAR
RENESZÁNSZ ÍRÓK

A Magyar Irodalmi Ritkaságok eddig megjelent számai:

1. **Bessenyei György: A törvénynek útja.** Tudós társaság. Sajtó alá rendezte és kiadta a *budapesti Berzsényi Dániel-reálgimnázium* 1929/30. évi VIII. osztálya.
2. **Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai.** Sajtó alá rendezte és kiadta a *budapesti Berzsényi Dániel-reál-gimnázium* 1930/31. évi VIII. osztálya.
3. **Benyák Bernát: Joas.** (Piarista iskolai dráma, 1770.) Eredeti kéziratból sajtó alá rendezte s bevezetéssel ellátta dr. *Perényi József* tanár. Kiadta a *budapesti kegyestanítórendi kath. gimnázium*.
4. **Bessenyei György: Egy magyar társaság iránt való Jámbor Szándék.** Bécs, 1790. VII. oszt. tanítványai-val sajtó alá rendezte dr. *Várady Zoltán* tanár. Kiadta a *budapesti Verböczy István-reál-gimnázium*.
5. **Károlyi Gáspár: Két könyv ...** Debrecen, 1563. VIII. oszt. tanítványai-val sajtó alá rendezte *Jablonowsky Piroska* tanár. Kiadta a *budapesti Ev. Leánykollégium*.
6. **Szemelvények Temesvári Pelbárt műveiből.** Fordította s tanítványai-val sajtó alá rendezte *Brisits Frigyes* tanár. Kiadta a *budapesti ciszterci-rendi Szent Imre-gimnázium*.
7. **Péterfy Jenő zenekritikái.** Sajtó alá rendezte és kiadta a *budapesti Berzsényi Dániel-reál-gimnázium* 1930/31. évi VIII. osztálya.
8. **Édes Gergely: Eredeti oktató mesék.** Dr. *Zsigmond Ferenc* tanár vezetésével sajtó alá rendezte és kiadta a *debreceni ref. kollégium gimnáziumának* 1931/32. évi VIII. A. osztálya.
9. **Dugonics András Magyar példabeszédek és jeles közmondások** c. gyűjteményéből. Sajtó alá rendezte és kiadta *Szabó Béla* polgári iskolai igazgató.
10. **Kazinczy világa.** Szerkesztette *Vajthó László*. A *Kazinczy-centenáriumra* kiadta a *Kir. Magyar Egyetemi Nyomda*.
11. **Szent Erzsébet legendája. Szent Elek legendája. Halál himnusza.** Sajtó alá rendezte dr. *Tordai Ányos* igazgató. Kiadta a *Ciszterci Rend bajai III. Béla-reál-gimnáziuma*.

1016090 /

MAGYAR IRODALMI RITKASÁGOK
SZERKESZTI VAJTHÓ LÁSZLÓ

XXIX. SZÁM.

MAGYAR RENESZÁNSZ ÍRÓK

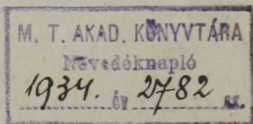
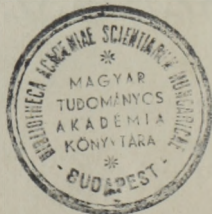

KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA

867499

020.013

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Az *V. kerületi állami gimnázium*, mely 1926-ban alakult át a *Berzsenyi Dániel* nevét viselő olasz-irányú reálgimnáziummá, ez évben ünnepelte fennállásának 75. évfordulóját. Ebből az alkalomból az intézet ifjúsága magyar reneszánsz írók műveiből latin-magyar nyelvű antológiát ad ki, tehát abból a korból, amikor olasz kezdeményezésre és közvetítésre a klasszikus latin műveltség a magyarság állandó kincsévé lett.

A közölt latin szövegeket a tanulók másolták és fordították részint közös munkával, részint külön-külön. Közreműködtek a VII. és VI. osztály tanulói valamennyien, a VIII., valamint az V. osztály tanulói közül többen. Mindnyájan nagy lelkesedéssel vitték előre a kiadás ügyét, különösen *Gémes János*, *Gergely János*, *Milkó Vilmos*, *Nagy Albert*, *Prodán Miklós*, *Salusinszki István*, *Sárffy Zoltán*, *Sebeszta Miklós*, *Vadász Miklós* buzgólkodott. A szemelvényeket dr. *Kardos Tibor* tanár állította össze és látta el jegyzetekkel, bevezető tanulmánnyal.

Boldogok lennénk, ha ezzel a szerény kísérlettel használhatnánk és az olvasónak olyan benső lelki örömet szerezhetnénk, mint a *Tariménes utazásával* vagy *Péterfy Jenő* dramaturgiai dolgozataival szereztünk.

Budapest, 1934 június havában.

Krompaszky Miksa

tankerületi kir. főigazgató,
a Berzsenyi Dániel-reálgimn. igazgatója.

Mikor ez év elején antológiánk összeállításához fogtunk, tisztában voltunk a nehézségekkel. Ilyen esetben annyiféle szempontot kell tekintetbe venni, hogy szükségképen valamelyik mindig kielégítetlen marad, különösen akkor, ha az anyagi eszközök elégtelensége korlátozza a terjedelmet. E miatt arányosan szűkebbre kellett fognunk az egyes írókból vett szemelvények terjedelmét is. Célunk az antológia összeállításában egyrészt a korszerűsége irányult: azt akartuk, hogy a szemelvények tárják fel a magyar reneszánsz problémáit, gondolatvilágát, fejlődésvonalát, mutassák be személyeit, teljes életét; másrészt arra iparkodtunk, hogy az antológia ne legyen szegény maradandó szépségekben. A gyűjteményben a magyar reneszánsz prózai emlékeit vettük sorra, de ideszámítottuk a verses széphistóriákat is, abban a felfogásban, hogy az irodalmiság akkori fokán nálunk a széphistóriák próza szerepét töltötték be. Szükségesnek látszott a szemelvények előtt egy tájékoztató bevezetés is. A magyar reneszánsz kutatás a múlt századvég alapvetése után Huszti József fellépésével vett újabb lendületet és rohamosan fejlődik, amióta egyrészt Thienemann Tivadar humanizmusunk németországi vonatkozásaira, Kastner Jenő olasz kapcsolataira irányították a figyelmet, másrészt Horváth János, Pintér Jenő a magyar művelődés, valamint irodalom vizsgálatában számotartják. Tehát alakulásban levő tudomány alapján kellett az olvasót tájékoztatni. Ezért a szűkre szorított bevezető tanulmány részben program-

szerű és nézőpontja szubjektív, de talán mégis közelébb viszi az olvasót a szemelvények korához és a kiválogatás szempontjaihoz.

Az első szemelvény Vitéz János egyik levele. Más felfogás Küküllei Jánost tartja az első magyar humanistának. Azonban humanizmusunk ilyen korai eredeztetése még csak egyes részeiben tisztázott kérdés (K. Burdach, Thienemann Tivadar, Turóczi-Trostler József, Kardos Tibor). Hevesebbnek látszott Vitéz Jánost, Pier Paolo Vergerio barátját venni elsőnek, kivel a magyar humanizmus megszakítatlan folyama kezdődik (Husztai József). A további szemelvények folyamán érvényesítettük a műveltségváltás és irodalmi magyarrá válás gondolatát (Horváth János, Kerecsényi Dezső, Kastner Jenő, Waldapfel Imre). Szem előtt tartottuk, hogy a magyar reneszánsz tengelye a konkrét szellemű kancelláriai humanizmus, a szemelvények által hangsúlyoztuk a reneszánsz életbevágó jelentőségét történetünkben: vagyis lehetőleg érzékeltettük a virtuális Magyarország kibontakozását. Sok mindenre nem jutott hely. Nem közölhattuk Bartholomaeus Pannonius „Gryllus“-át, első vígjátékunkat, kimaradt a Werbőczy Istvántól vett szemelvény, nem tudtuk bemutatni a Pataki Névtelen művészetét. És az antológiában előforduló írók is szerepelhetnének bővebben. Így is tizenhat írótól harminchárom szemelvényt gyűjtöttünk össze. Képviselve van benne mindennek előtt a magyar humanizmus nagy triász: Vitéz János—Janus Pannonius—Mátyás király, azután a sajátos lelkialkatú olasz humanisták (Callimachus Experiens, Galeotto Marzio, Antonio Bonfini), Mohács-előtti rejtélyes kilétű humanistánk, Bartholomaeus Pannonius, Oláh Miklós és a humanista történetírói iskola legnagyobbjai

7
(Forgách Ferenc, Istvánffy Miklós). Mindszenth
Gábor tiszta és egyszerű hangja Erdélyt jelenti.
A magyarság meginduló nyelvi küzdelmét és bon-
takozó irodalmát Bornemisza Péter, Balassi mes-
tere, két széphistóriairó: Enyedi György és Gyer-
gyai Albert, a Balassi-tanítvány: Rimay János és
végül, akiben minden út összeér: Zrinyi Miklós
hirdeti. Jelenetekben, vagy legalább is jellem-
zően igyekeztünk bemutatni a kor életét: Vitéz
levelében a várnai csata idejében uralkodó han-
gulatot, Galeotto rajzában Mátyás király környe-
zetét, Oláh Miklós leírásában a király könyvtá-
rát, visegrádi nyaralóját és a török követ mulat-
ságos esetét, Istvánffytól a tragikus színjátékot
Mohácsnál, Mindszenth Gábor följegyzését János
király haláláról. A szemelvények lehetőség szerint
érintik a reneszánsz felfogását hitről, államról,
műveltségről, szerencséről, alkalomról, végzetről,
háborúról és békéről, dicsőségről, halálról és sze-
relemről. Önkénytelenül is kitűnik, mennyire
uralta Mátyás király alakját a magyar reneszánsz:
hiszen tizenkét szemelvény van vele szoros össze-
függésben. Műfaj tekintetében levél, röpirat, em-
lékirat, beszéd, történeti mű, anekdota, napló, föld-
rajzi leírás, párbeszédes jelenet, értekezés, tragé-
diarész, széphistória fordul elő a gyűjteményben.
A szemelvények nyelve Bornemisza Péterrel válik
magyarrá, noha Mindszenth Gábor naplója már
magyarul írodott, de kétséges, hogy a nyelvi ön-
tudat olyan fokán-e, mint Bornemiszánál és kö-
vetőinél látjuk.

A szemelvényeket lehetőleg szövegkiadásból vet-
tük. Ha azonban nem állt rendelkezésre elég jó
kiadás és az eredeti vagy megbízható kézirat ki-
másolása, összehasonlítása nem ütközött legyőz-
hetetlen akadályokba, akkor ezeket is tekintetbe

vettük (mint pld.: Vitéz, Istvánffy). A latin szövegek helyesírását egységesítettük, az egyes szemelvényekhez tartalomjelző címeket adtunk. Minden íróhoz „Megjegyzés” címszóval rövid életrajzot, méltatást fűztem, pár szóval az illető szemelvényt is jellemezve, ugyanott történik említés a felhasznált szöveg forrásairól. Majd „Irodalom” címszó alatt az egyes írókkal foglalkozó szakmunkák rövid felsorolása kövekezik: a régebbi irodalom legjavát és az újabb irodalom termékeit említjük fel.

Végül hálás köszönetet mondok útmutatásaikért Horváth János, Kastner Jenő, Huszti József egyetemi tanár uraknak és Jakubovich Emil Nemzeti Múzeumi igazgató úrnak; továbbá Tóth László egyetemi m.-tanár és Asztalos Miklós Nemzeti Múzeumi könyvtárnok uraknak, Kerecsényi Dezső, Juhász László és Waldapfel Imre tanár uraknak, akik baráti tanácsaikkal támogattak a munkában. Úgyszintén hálás köszönetet mondok Angyal Dávid egyetemi tanár úrnak, a bécsi Magyar Történetkutató Intézet igazgatójának, aki lehetővé tette, hogy a szükséges kollatiokat Bécsben elvégezzem.

Kardos Tibor.

I. A VIRTUÁLIS MAGYARORSZÁG.

Két küzdelmes évszázad alatt bontakozik ki az újkor szellemi Magyarországa. A gyökeres átalakulás már Nagy Lajos idejében megkezdődik szellemi életünk két eléggé távoleső pontján: a délvidéken és a királyi udvarban. A délvidéki laikus mozgalom „viharsarkából“ indul ki a vallási individualizmus gondolata. Itt játszódik le a cseri barátok küzdelme a patarénokkal, valdensekkel, mely végül is az egész országra kiterjedő huszita mozgalommá növekszik.

A bibliát a laikusok kezébe akarják juttatni és — mint Jacobus de Marchia jelentésében olvassuk — az egyházi rendelkezéseket a „józan ítélet“ (rectum iudicium) szemszögéből bírálgatják, egészben véve az életnek valami primitív újrakezdését képzelik el. A laikus mozgalom hatását még növelte, hogy a huszitákat is az observáns ferencrend gyűrte le. A magyar írásbeliség első termékeit e mozgalomnak vallásos propaganda irodalmában: a Jócai-kódexben és a biblia-fordításokban látjuk. A laikus mozgalom következménye, hogy a Zsigmond császár által cselekvő tényezővé tett polgárság mellé nyomul a köznemesség és a kolozsmonostori szerződés alapján szinte egyenrangúnak elismert parasztság. A nép érdeklődésének része van a magyar újjászületés első nagy tényében: Mátyás megválasztásában. Erre is meg-

érett az idő. Mikor Enea Silvio Piccolomini még mint császári titkár gúnyosan megjegyezte a magyarokról, hogy „zsidók módjára Messiást várnak“, valószínűleg épp oly kevésbé sejtette a magyarok hitének valóraválását, mint hogy ő még pápa lesz és mint Mátyás király legigazabb támogatója kereszteshadjáratot fog előkészíteni. De milyen eszmei trónra is lépett Mátyás?

Nagy Lajos még lovagkori uralkodó, de már közel van Petrarca fejedelmi eszményéhez, amelyben a skolasztikus és lovagi hagyományt a fokozott dicsőségvágynak, valóságérzéknek és a kulturális feladatoknak gondolata színesíti meg. Sőt Nagy Lajos udvarában már bontakozik a reneszánsz néhány jele. Küküllei János kancelláriai jegyző eredetileg a magyar király-gesta folytatását tervezte. De munkája megakadt és mikor később ismét hozzálátott, már mint életrajzot folytatta. Ez a műfaji törés megkapó kifejezése a kor lelki törésének. Küküllei előszavában már szerepel az „erő-hatalom“, a reneszánsz ember bálványa, mely nélkül az akkori élet végcélját, az uralmat elképzelni nem lehet. Küküllei példának a világhódító rómaiakat hozza fel: tehát az európai politikai megújhodás forrásához ért. Róma eszméje azonban igazán sugározni akkor kezdett, amikor az elhalt Mária királyné férje, Zsigmond elnyerte a német-római császárságot. Ezzel a budai „friss palotába“ átkerül a prágai kora-humanizmus éltető ereje. Mert a császárság középkori értemben már semmit sem jelentett, de új eszmei fényt kapott a humanizmustól. Zsigmond magával hozza a konstanci zsinatról Vergeriot. A humanizmus ettől fogva a királyi kancelláriában megszakítatlan folyam egészen a XVI. század végéig, úgyhogy ott jönnek létre a konkrét szellemű magyar

humanizmus jellemző gondolati, műfaji eredményei és stílusbeli vívmánya: a magyar ciceroniánizmus. Zsigmond halála után Vitéz János váradi püspök és kancellár udvara lesz a központ. Mátyás trónraléptekor már humanista neveltjei voltak a váradi püspöknek. Nemesak egy-két név bizonyítja, hanem az a levélgyűjtemény, melyet Ivanich Pál adott ki Vitéz János leveleiből, hogy mintául szolgáljon.

Akik közel állottak az ifjú királyhoz: Vitéz János, Szánoki Gergely, Podjebrád György reneszánsz álmokat oltottak belé; atyja, özvegy anyja és testvérének halála, köznemes rokonai és az ujjongó nép a magyarság mélységes szeretetét váltották ki belőle. Mátyás a nemzet számára „második Attila” lett, akiben visszajárt a barbár világbíró emléke, a humanistáknak új Nagy Sándor volt, lelki utóda az antik világ hatalmas fantáziájú hódítójának. Benne nagyra nőttek a magyarság álmai és európaivá lettek. A magyarság egy része nem annyira az ő humanizmusa ellen támadt: mert ez a műveltség nálunk átalakult a magyarság cselekvő, konkrét gondolkodásának megfelelően. Hanem az idegenek ellen s leginkább a szabadság megszüntetése ellen. Mátyásnak sikerült az abszolutizmus gondolatát összekapcsolni a hagyománnyal, midőn azt sugalmazta, hogy: „a király az élő törvény”; országgyűlésekkel, tanácskéréssel pedig a szabadság formáit fenntartotta. De a laikus mozgalom és a humanizmus által felébresztett öntudatot nem volt könnyű megfékezni. Jobbágy, kézműves és kurtanemes ivadékok, akiket ő tett semmiből naggyá, ellene fordultak. Úgyszólván minden kancellárja fellázad ellene. Szabadságért? Nem. Hatalomért. Mátyás király csak egyéniségének mágikus erejével tudta lekötözni független kirá-

lyokból álló nemzetét. „...Attila óta először vette rá a nyakas magyart az engedelmességre“ — írja Bonfini. Ha valaki megnézi a király bautzeni szobrát, kissé távolabbról az arc belső világosságot sugárzó és derűs, de ha közel megyünk, szétválík vad démonikus ívekre, vonagló szájra, zilált, lobogó hajfürtökre. Élete emberfölötti küzdelem volt. Eredménye torzó. De torzó is lehet művészileg tökéletes és hatásban örök. Az ő élete halálával kiterjed a legenda óriási méreteibe.

Kultúrális műve sem kisebb. Udvara káprázatos, sokszerű volt. Az a küzdelem, amit a reneszánsz ember a végtelen élet leigázásáért folytatott, sokszerűségben és a földi halál legyőzésében nyilvánult meg. Az udvar teológusai, platonistái, költői, történetírói, asztrológusai, orvosai a királyi pár életét voltak hivatva kiszélesíteni. A symposionok boldog mámorában telnek a békésebb órák. A felgyúlt fantázia és a lélek udvara ez. A kerti csarnokok alatt sétáltak virágillatban és ha a vita néhány percre megszűnt, meghallhatták a cseppek gyors pergését a szökőkút sugarából. De vadászni is eljártak. A királynak mintegy kiegészítője a bizarr, gondolkodó, tréfa-mester Galeotto Marzio. Különös, tüzes lélek. Merész vallási gondolatai által a sociniánusok egyik előfutára. Intuiciója, megfigyelőképesége rávezeti a heliodinamikus naprendszer gondolatára. E gondolatai alkotják az átmenetet Ptolemaeus és Copernicus között. De nálunk mégis a tréfamester Galeotto lett népszerű Mátyás királyról írt bájos, csevegő anekdótagyűjteményével. Bonfini a kisebbik kancellária történetírását volt hivatva irodalommal emelni. Francesco Bandini platonista kört hozott össze, Taddeo Ugoletti a Corvina körül szerzett érdemeket. Filippo Buonaccorsi, hivatalos megbízásból

tartózkodott itt egy ideig: a magyar udvar Attila-kultuszát és politikai gyakorlatát terjesztette röpirataiban, melyeket Mátyás ellen intézett. A kisebbik kancelláriában Thúróczi történeti műve keletkezik. Innen indul ki a magyar jogalkotás első kísérlete, az 1486-i törvénykönyv. Az Olaszországban nevelkedett magyar tehetség: Janus Panninius az új pogányság líráját plántálja ide. Oda-künn rakoncátlan szatirikus epigrammákat ontott magából, idehaza csak néha tör fel belőle egy-egy derűsebb költemény, vagy elégia: ha búcsút vesz Nagyváradtól, vagy békéről, édesanyjáról, halálról, korán kivirágzott mandulafáról énekel. Különben „Annalest“ ír a magyarok haditetteiről, Plutarchost fordítja a nagy emberek mondásairól, gyönyörű kancelláriai leveleket fogalmaz a jelen pillanatok teendőiről. Néhány költői követője is van. Kifinomult, korán elhalt emberek: Garázda Péter, Vetési László. Janus költészete valóban nagy teljesítmény: kifelé dicsőséget hozott a nemzetnek, itthon eszménnyé vált. Újabb meg újabb kiadásai, hagyománya szerepet játszott a szerelmi líra felszabadításában. Az új irodalmat és tudományt megértők száma nem kevés, de nem is sok: az ország egyházi főméltóságaiból, a király diplomatáiból, a két kancellária hivatalnokaiból, az olasz és pozsonyi egyetemek tanulóiból kerülhetett ki. Valószínű, hogy a kolostorokban is utat tör a humanizmus külföldi iskolázottságú szerzetesek útján.

A többiek mit éreztek a humanizmus és általában a reneszánsz iránt?

A kancelláriában született politikai gondolatok iránt, vagy lelkesedtek, ha hívei voltak a királynak, vagy gyűlölték azokat, ha rossz szemmel néztek Mátyás király uralmát. Az írott törvények

szelleme sem kelthetett osztatlan örömet. A történeti művekben egyéni érzésük szerint lelték örömlükét. Ahhoz, hogy humanista költészetben gyönyörködjenek még vagy egy fél századnak kellett eltelnie. Ha maradiak is voltak, azért a humanista szófecsérelésen és irodalmi affektáláson tudtak mosolyogni. Valószínűleg az utóbbi okból mosolyogták meg Báthori Miklóst, amikor királyi kihallgatásra várva, Cicero egyik elmélkedését olvasta. De bajos föltételezni, hogy Mátyás halála után a Corvinákat csak azért védték volna meg országgyűlési határozattal, mert azok pénzértéket képviseltek. Ekkor már nagyobb rokonszenvvel közeledtek a magyarság öntudatosabb egyéniségei a humanizmus felé, különösen a humanista történetírás felé. Mi volt ennek az oka? Az, hogy a Mátyás halálát követő süllyedésben a mult nagyszerűségét megrögzítő humanizmus mentsvárrá lett. Ismeretes a humanizmus gyenge viszonya a valósághoz, amely miatt annyira kevésre értékeli a humanista kútfők hitelességét. Reális mag nélkül a humanista nem dicsőít. De mi lesz egy-egy kis adatból! A fejedelem egy-egy szerény mondásából örök bölcseséget farag, mérsékelt háborús sikeréből cézári fegyvertényeket dagaszt. Apró fejedelemségek urai a római birodalom hatalmas apparátusában mozognak és nem ritkán a valóság illúziójával. Minél tehetségesebb volt a fejedelem, annál nagyobb volt a körötte szervezett humanista irodalom valóságereje, mint Arragóniai Alfonso vagy Hunyadi Mátyás esetében. De ez már nem a humanisták érdeme. Őket rabulejti a stílus, a római eszményképek, az irodalmi élet. Ezért akárhányszor belepusztulnak a valóságba. Szükségszerű volt, hogy Pierio Valeriano különös könyve a „De literatorum infelicitate” ebben a korban

jöjjön létre. Azonban a humanista ízlésű ember virtuális hajlamának nemcsak hátrányai vannak. Bármilyen szomorú valóságot úgy át tudtak alakítani, hogy végül is nem lehetett ráismerni: de ők vigasztalást találtak benne. Külön kell választani némileg a cselekvő-humanista irodalmi működését, aki cselekvéseiben realisztikus, de irodalmi működését szinte a virtuális gondolkodás jellemzi. A humanista ízlés terjedése nálunk virtuális életszemléletet alakított ki. A kezdőpont: Mátyás halála, mely apokaliptikus erővel rázta meg az egész nemzetet. Akkor ébredtek tudatára, hogy ki volt, amikor eltemették. A köznépre nem is sejtett szenvedések szakadtak: nem volt aki megvédje őket. Az alapjában szegény köznemesség tehetetlenül látta közeledni a veszedelmet: nem volt többé vezére. Az ország nagyjai megannyi Mátyás-fióka szinte fejedelemségekre szakítják az országot: nem volt aki megfékezze őket. Ulászló pörgettyűt játszik öccsével félforintba: nem királynak született. Ellenben kormányoz Bakóc kancellár Mátyás terveivel és módszereivel. Mint a velencei követ mondja: „pápa és király egy személyben“. Meg akarja választatni magát pápának és mint konstantinápolyi pátriárka keresztes hadat gyűjt a török ellen. A kancelláriában Bakóc árnyékában nevelkedik a magyar politikusok új nemzedéke: Forgách Ferenc, Oláh Miklós, Brodarch István. A fiatal Fráter György urának Korvin János hercegnek udvarában veszi örökségül Mátyás király emlékét.

A Bolognában, Padovában végzett magyar humanisták egy része a kancelláriába kerül. Ezek már a humanizmus olasszá válásának idején tartózkodtak Itáliában. Ariosto, Aretino, Bembo és Machiavelli korában. Az említett két egyetem

állandó külső gyújtó pontja a magyar humanizmusnak. Szinte jelképes, hogy Janus Pannoniusnak négy kiadása keletkezett Bolognában. Az Olaszországban tanuló fiatal magyar jogászok (Móré Fülöp, Magyi Sebestyén, Kesserű Mihály, Hagymási Bálint, Neideck György, Henckel János, Thurzó Zsigmond, Bakóc Ferenc és János, Gosztonyi János, Brodarics István stb.) csak úgy, mint a későbbi idők reformátorai közül is többen (Sztárai Mihály, Enyedi György), akik szintén éveket töltöttek olasz egyetemeken, úgy térnek haza, mint akik megbecsülik a vulgáris nyelvet, eszükben tartják Janus Pannonius hagyományát, és elég bátrak széphistóriák átültetésére, akik az olasz humanista történetírók példáján felbuzdulnak a magyar történelem művelésére, vagy a vakmerő „padovan“ gondolkodás kelt bennük visszhangot. A humanizmus továbbvitele az ő érdemük, de igazi hatásuk Mohács után bontakozik ki. Rajtuk kívül Ulászló udvarát kiváló cseh-morva, német humanisták színesítik: Ioannes Schlechta, Bohuslaus Hasisteyn a Lobkovitz, Augustinus Olomuciensis, Joannes Schellenberg, Hieronymus Balbus, Conradus Celtes.

A Sodalitas Litteraria Danubiana három ország humanistáit kapcsolta össze, noha talajnélküli egyesülés volt, amely nem élt sokáig. Ennél nagyobb jelentőségű az a buzdítás, amelyet immár harmadszor adott a magyar humanizmus a lengyelnek. Az új művelődési áramlat meghonosítója, Szánoki Gergely, annak idején a nagyváradi körtől is bátorítást nyert. Utóda Filippo Buonaccorsi lett: ő is a magyar udvarból való visszatérte után igyekszik humanista udvart szervezni, filozófáló kört formálni, érintkezést fölvenni Firenzével. Mátyás politikáját bámulja, felbátorodik

rajta. Mátyás halála után pedig felfogadja a fekete sereg kapitányait. Még állottak Mátyás élete művének maradványai, amikor Zsigmond lengyel herceg Budára kerül bátyja udvarába. Midőn Zsigmond váratlanul örökli a lengyel trónt, olasz építőművészeket visz magával tőlünk és Mátyás király eszményét.

Magyarországon pedig megkezdődött az új műveltség közlése a néppel. A magyar fiatalság egyre nagyobb számban tódul a szomszédos krakkói és bécsi egyetemre, ahol már mindenütt befogadták a humanizmust. Janus Pannonius első kiadása Bécsben jelenik meg. A krakkói magyar diákokról pedig az a hír maradt fenn, hogy támogatták Copernicust. Egyházi iskoláinkba is behatol a humanizmus, különben nem tudtak volna olyan klasszikus előképzettséget adni, mint amelyet pl. Oláh Miklós nyert a nagyváradi káptalan iskolájában, vagy Szalkai László ugyancsak hazai iskolákban.

Mindennek következtében könnyebben terjedt az írásbeliség. A humanizmus a XVI. század első felében Európa-szerte a „vulgáris“ nyelvek felé terelődik. „Ez lesz az édes kenyér, amellyel ezrek fognak betelni... Ez lesz az új fény, ez lesz az új nap, amely fel fog kelni, ahol a régi lenyugodott és sugározni fog a sötétben levőknek és a homályban levőknek, akiknek a megszokott nap már nem fény“ — írta egykor Dante a vulgáris nyelvről. Dante jóslata most kezd teljesülni. Az írásbeliségnek nálunk hihetőleg legnagyobb akadály a magyar nyelv: mert egyforma nehezen volt rögzíthető latin betűkkel, huszita vagy német írásmóddal. E jelenséget már kortársak is észrevették, mint Galeotto Marzio, aki ezzel magyarázta, hogy a magyarok a többi európai népektől

eltérőleg latinul írnak levelet. Így lehet csak, hogy a magyar nyelv, amely Mátyás udvarában megbecsült értéknek számított, költeményeket, bibliafordítást hozott létre, a kancelláriában semmi nyomot nem hagyott. De már Korvin János hercegtől magyar levél is maradt fenn — egyike a legelsőknek. A magyar nyelv írásbeli rögzítéséért a döntő rohamot a reformáció indította meg. Szüksége volt a népre, szüksége volt az írás-olvasásra, hogy a nép közvetítő nélkül egybeforrhasson a bibliával, szüksége volt nyomdákra és mindenekfölött népi nyelvű nyomtatványokra. A reformáció irodalma propagandaszerű. De hiszen ilyen volt Szent Ferenc Virágoskertje és a laikus biblia is, a magyar irodalom két legelső gyümölcse. Döntő jelentőségű mozzanat, hogy a humanizmus a protestáns egyetemekre is beférközött.

Ha mármost végigtekintünk e kornak irodalmi megnyilvánulásain, észrevehetjük, hogy három eszme körül csoportosulnak: vallás, szerelem, politika. A reneszánsz nálunk már kiindulásakor kettős volt két pólusa: a laikus-mozgalom és udvari humanizmus által. E kettősség jegyében támadtak a magyar humanizmus legnagyobbjai: a forrongó délvidékről származó Vitéz János, Janus Pannonius és a modern magyar élet alapvetője, Mátyás király. A huszitizmus a ferences harmadrend mozgalmába fordul át: a laikus vallásosság tovább él, újabb időpontra várva, amikor kitörhet. A királyi udvarban viszont kibontakozik a kancelláriai hagyomány. Leveleken, rőpiratokon, történeti műveken, szájhagyományon s a magyar történelem szörnyű lefelé vivő útján keresztül létrejön a Mátyás-legenda.

A laikus vallásosság által teremtetett diszpozíció

az 1514-i eseményekben nem kis szerepet játszott, annál is inkább, mivel nemcsak jelvényük, hanem a cél is, amelynek érdekében összetoborozták őket, vallásos volt. Ami utána jött, az szinte megismétlődése az 1439-i kisebbségetű és enyhébb huszita mozgalomnak. Alig néhány évre rá bekövetkezett a reformáció. Mohácsnál ottvesznek főpapjaink. A laikus vallásosság önmagára talál a reformációban. Ha a laikus vallásosságban az egyéni szabadság volt a központi gondolat, a reformációban már az uralmi gondolat is hozzájárul. Luther a keresztyén ember „szabadságáról és hatalmáról” beszél: „A keresztyén ember mindeneknek szabados ura és nincsen senkinek alávetve.” A hit által. Ez a reneszánsz ember ösztönös magatartása az étellel szemben, mert a reneszánsz kori egyéniség fejlődésének egymásután következő két foka: fölszabadulás és uralom. Luther igyekszik feloldani e helyzetet, s nyomban kijelenti, hogy: „A keresztyén ember mindeneknek készséges szolgája és mindenkinek alá van vetve.” A szeretet által. Végeredményben mint Cola da Rienzi a római birodalom gondolatához, Mátyás király Attila világuralmához, úgy mentek ők is a huszitákkal együtt újjászületésért a biblia ősforrásához. A hitújítás korában erkölcsi visszahatást ugyan meg tudunk figyelni, de visszatérést a középkorhoz aligha. Az az ellentét, mely a huszitáknál még éles a humanizmussal szemben, a protestantizmus korában észrevétlenül eltűnik. A magyar hitújítás útja a lutheri reformációtól a kálvinizmuson keresztül a részben máshonnan eredő „magyar vallásba”, az unitarizmusba torkollik. Az utóbbinak van a legbensőbb kapcsolata a reneszánszsal. A humanisták alapjában véve csak látszatra voltak pogányok.

De legalább is nem rosszabbak kortársaiknál. Voltak humanisták, akiben Petrarca mély hite élt és akárhányan úgy omlottak le végül is Előtte, mint Michelangelo. A humanisták egy része azonban két pontban szembe került a kereszténységgel. Azáltal, hogy a bibliát, mint profán szöveget kezeli, továbbá azáltal, hogy az analógiás megfigyeléseket átviszi a vallás területére és a történeti vallásokat egymás mellé helyezi. Ebben már nagy része van az újraéledő középkori anyag-elvűségnek: az averroizmusnak, mely régóta hirdeti a vallások egyenértékűségét. Ezek a humanisták a csodákat először csak kiterjesztik a görög-római vallásra, de azután bírálat alá vesznek minden csodát. Buzgón használják az averroisták „modus vivendi“-jét, a kettős igazság elvét: a természetfölötti dolgokat, mint az egyház tanítását elfogadják, de ugyanazt a „természet rendje szerint“ elvetik. Annyira súlyos kérdésekben, mint a lélek halhatatlansága, ez a módszer is elégtelenné vált. Amíg Averroes magyarázatában olvasták a Filozófust: megoldódott ez a kérdés a világlélek eszméjében, ahová a lélek visszatér. De a humanizmus az eredeti Aristotelest hozta. Alexander Afrodisiás nyomán Pomponazzi csak egyet felelhetett: hogy a lélek a halálban megsemmisül.

A természetfölötti és halhatatlanság problémáit Észak-Itáliában vitatták hevesen: a herezisek örök fészkeiben. Innen jött Magyarországra vakmerő tételeivel Galeotto. Blandrata és Socinus is innen indultak Lengyelországba, meg hozzánk. A természetfölötti dolgok bírálatából bontakozott ki az unitarizmus sarokkérdése Jézus isteni és emberi természetéről. A kérdést Dávid Ferenc szélsőségesen oldja meg, tagadva az előbbit. A „magyar

vallás“ végső kifejtése a meggyőződésbeli és vizsgálódási szabadságának, melyet a reneszánsz adott.

Közben a tridenti zsinat megindította az ellen-reformációt. Nagyszerű hadserege, a jezsuitarend nyomul előre generálisai vezetésével. Sorra foglalja vissza az elveszett lelki területeket. Fegyverei modernek: iskola, könyv, lángoló beszéd. A látható és láthatatlan egyház nagy monarchiában egyesül, melynek csúcsán a „gran monarca“ (Marino), vagyis Isten áll. A lélekért folytatott küzdelem háttere a tűzbe és vérbe merült ország. Végletes, de egyúttal sokszerű etikai képet mutat e kor. Reneszánsz kalandorok, hősök, akik utolsó leheletükig tartják „a kereszténység védőpajzsát“, hitvallók, Pál apostolok küzdenek életre-halálra. Az irodalom mindennek tükörképe. Majd minden alkotásnak van valami morális vonatkozása. Aesopusból fordított mesékkel oktatnak életbölcsességet. Bonfini lefordításával emlékeztetnek Mátyás királyra, a Hunyadiakról, bibliai hősökéről szóló históriák indítanak a török elleni harcra. A próféták nekibúsultságával olvassák a nép fejére bűneit, vagy átkozzák a más hitet vallókat az ország romlása miatt. Még akkor is moralizálnak, ha nyilvánvalóan gyönyörködtek a céljuk. Enyedi György, miután Gisquardus és Gismunda szomorú szerelmét elbeszélte, kenetes beszédet intéz az apákhoz és gyámokhoz, hogy minél előbb adják férjhez eladó leányaikat. A magyar Elektra mellől sem maradhat el az erkölcsi oktatás. De van, akit nem kényszerít hivatása mentegetőzésre. Ilyen alkotásokban látjuk teljes erejében az élet új fölfogását. A humanizmus ad bátorságot és formát a szerelem ősi rímeinek: így születik meg Balassi költészete. A földi szerelem ritka szép himnusza az „Argi-

rus királyfi". Leggyakoribb szavai: „szép“ és „gyenge“. Motívumai pompázóan szépalakú emberek, csodás kertek, szerelmi bánat, mely majdnem öngyilkosságba taszít, diadal, boldogság. Nyelve felülmúlja a tartalmat, annyira forró, érzékelhető és hajlékony. De Bornemisza Péter sem ábrázolja gyöngébben az új embert. Clytaemnestra valóban az ujjongó reneszánsz asszony. A hatalmától mámoros Aegistus igazi korabeli fejedelem. Érthető, ha Bornemisza a tragédiát elsősorban politikai kérdésnek fogja fel: szabad-e a haza érdekében erőszakosan szembeszállni a tirannussal? Erre a korszerű, humanista államelméletekből fakadó kérdésre nem ad feleletet. De gyönyörűséggel dolgozza ki Orestes bosszúját. Valamikor Francesca da Rimini tragédiája abban teljesült be, hogy örök kárhozatra jutott, most, hogy az élet édességét annyira érzik, a földi halál a legnagyobb bukás.

A népi nyelvű humanizmus nagy változásokat idézett elő. Az unitárius-humanista Enyedí György azt hirdeti a műveltségről, hogy az legyőzi az időt, szerencsét. Születési nemesség helyett lelki nemességről, „természeti fényességről“ beszél, mely eltöröl minden különbséget ember és ember között. Már sok magyar véleményét fejezte ki soraiban, hogy: „Fegyver egyik uta ez tisztességnek, Szép tudomány második uta ennek.“ Kimondja a gyakorlati és szellemi élet egyenrangúságát. Tény, hogy a tudomány, irodalom megbecsülése előrelendítette az írott magyar nyelv ügyét. A nyelv nemzeti kérdéssé lesz Bornemisza, Balassi, Rimay szemében. A hatalmas, sokhangú nyelvi élet átnyúl az országhatárokon, összefogja a magyar nép egyetemet. Ez az alap, amelyre a virtuális Magyarország épül: a Mátyás-legenda

köveiből. Mert az Enyedi által említett másik esz-
köz a dicsőségre: a fegyver továbbra is legben-
sőbb barátja maradt a magyarságnak. Itt törté-
nelmet kellett formálni, de az csak fegyverrel
volt lehetséges. A mult mintegy követelés állott
velük szemben. A mult nagyságát Szent László,
Nagy Lajos, Hunyadi János és Mátyás király
jelentette. Különösen Mátyás emléke élt a nép
szívében: minden körülmény összejátszott ebben.
Nemcsak hogy hiányzott Mátyás természetes, de
egyúttal öntudatos népbarát politikája, hanem
ínség, reménytelenség, pusztulás következett be.
Mindenki láthatta az ijesztő ellentétet, amely
Mátyás hatalma és utódainak tehetetlen gyönge-
sege között fennállt. A küzdő magyarságnak szel-
lemi gyújtópontjaiból, a pozsonyi és erdélyi kan-
celláriából kiárad Mátyás király humanista ha-
gyománya. Népies fordítások, históriás énekek
útján eljut a néphez és egyesül azzal az érzelmi
tradícióval, mely a nép előtt már rég legendás
hőssé avatta Hunyadi Mátyást. De több, mint
törökverő hős: urak, királyok, császárok reszket-
tek tőle. Még több: pártját fogta a népnek. Sóhaj-
ból, panaszból kivirágzik a híres mondás: „meg-
halt Mattias kyal ekeolt az Igassagh“. A király
halála után támadó megannyi kis fejedelem olyan
kíméletlen tusakodás színhelyévé tette az orszá-
got, hogy a békésebbek önkéntelenül is Erasmus
felé sodródtak. Intellektualizált egyéniségüknek
pompásan megfelelt Erasmus életeszménye: me-
nekülés a tettektől, felelősségtől, fölényes bölesel-
kedés, szellemi élvezetek barátok körében. Eras-
mus bölcsessége fokozta azt az akarati ernyedést,
amely Mohács előtt mindenkin erőt vett. A ki-
rályi udvar erasmistái fokozottan érezték, hogy
hiányzik Mátyás király szörnyű tetteje. Ezt az

ellentétet fejezte ki a kancelláriai történetírás, amely a vele összeforrt államelmélettel és a jogalkotással együtt a konkrét szellemű magyar humanizmus jellemző teljesítménye. Humanista történetírásunk felett a mohácsi vész uralkodik. Úgyszólván valamennyi történetírónk (Oláh Miklós, Zsámboki János, Istvánffy Miklós, Brutus János, Verancsics Antal) ott kezd, ahol Bonfini abbahagyta: Mátyás király halálával. Szerintük ez az esemény a magyar történelem cezurája, a romlás ekkor kezdődött. A „második Attila“ halálát úgy fogják fel, mint Mohács előjátékát. És mi az akkori nagyság és mostani romlás kulcsa? A fegyveres erő. Az élet kényszerítette őket ezekre a gondolatokra. A humanista kiadók egymás után bocsátják napvilágra Janus Pannoniust, Brandolinus Lippust, Galeotto Marziót, Paulus Cortesiust, Bonfini, akik egytől-egyig Mátyás felé terelik a művelt olvasó gondolkodását, ráirányítják a kereső szemeket Mátyás emberi és katonai erényeire. Egy ismeretlen olasz írónk is azt fejtegeti, hogy Mátyás király hatalmának kulcsa hadserege volt. A nagy uralkodó egykori mozdulataira figyelve kezdi önálló életét Erdély. A Zápolyák egész dinasztikus törekvése a Hunyadi-ház példáján alapult. Brutus Mihály is Mátyáshoz méri János királyt és nem csekély bátorsággal megállapítja, hogy fölér vele. Fráter Györgyről meg jól tudjuk, hogy Mátyás király fiának udvarából indult el a hatalom felé. És valóban a „kék darabontok“ szervezésében a „fekete sereg“ születik újra. Az olasz-dalmata származású államférfi machiavellizmusa nemcsak egyéni vagy faji hajlam, vagy akár a némettel, törökkel, olasz condottierikkel vívott állandó harc eredménye, hanem nagy része van benne Mátyás király, Bakóc

Tamás hagyományának. Fráter György előtt állandóan az egyesített Magyarország lebegett. Az erdélyi kancellár a keleti magyarság megszervezéséből indult ki az ország egyesítése felé. Halála után majdnem egy évtizeddel a fiatal Forgách Ferenc a Habsburgok segítségével akarta az egyesülést végrehajtani. Emlékiratot is írt a terv érdekében, szépet, reneszánsz szelleműt. Hanem az ország továbbra is szétszakadtan maradt. Azonban éppen a humanizmus valóságfölötti erejének köszönhető, hogy a magyarság ellensúlyozni tudta az ország testének szétszakítottságát. Ez a különös virtuális élet a kancelláriában, a magyar reneszánsz állandó, hagyományt, tehát belső erőt jelentő gyújtópontjában, azután a kisebb-nagyobb mecénások udvarában és a magyar diákoktól látogatott külföldi egyetemeken virágzott. Mert a padovai, bolognai, bécsi, krakkói, wittenbergi egyetemek „*natio hungarica*“-i ezeknek a különböző kulturális központoknak az egyéniségéhez simulva önálló szellemi életet éltek (elég a bolognai magyar humanisták Janus Pannonius-kultuszára vagy a wittenbergi diákok törökellenes költészetére gondolni).

A szétszakított, de magyarnyelvű népközösség, melynek közös álma Mátyás király birodalma volt, még Zrínyi föllépése idején is megváltásért sóvárgott. Zrínyi hatalmas egyéniségében minden eltévedt erő és gondolat összpontosult, a reneszánsz két évszázadának minden eredménye sokszorosán hat általa. Egyéniségének kettős a pólusa: katonai-politikai és vallásos. Mátyás király hagyományából megszületik benne a magyar államrezon, a barokk uralmi vallásból pedig vallásos hőskölteménye. Fanatikusan hirdeti, hogy a nemzet egyetlen menekvése: a hadsereg. Élete

eszménye: egy Isten által kiválasztott hősnek népbarát, de abszolút uralma. Erőt, műveltséget árásszon, győzzön a szerencsén, hite legyen türelmes és alkotásokban megnyilvánuló. S ez senki másban föl nem lelhető oly ragyogóan, mint lelketől lelkedzett eszményében, Mátyás királyban. Minden vágya az volt, hogy a nemzetnek ilyen értelemben vett megszabadítója legyen: mintegy Mátyás király újratámadt főnix. Ha nem sikerült, nem az ő vétké volt. Ő is csak szellemi erőket tudott adni: összefogta önmagában multunkat és hatalmas gondolatokat vetített messze előre. Szinte elégett és feláldozta magát. Igaz, hogy a latin műveltség Zrínyi után tovább folytatódik korszerűen meg-megújuló alakban, de a reneszánsz már lezárul második, etikailag fegyelmezett fokával, a barokkal. Nem lehet kétségbevonni, hogy a reneszánsz segített lerombolni a valóságos Magyarországot. De az nélküle is bekövetkezett volna, mert a magárahagyott magyarság még középkori lélekkel sem tudta volna határaitól visszaverni a török embertengert. Így azonban ez az Európát fölrázó szellemi vihar nálunk is felszabadította a nemzet erőit. A közös csapás nyomán támadt közös büntudat, a közös szenvedés, a határokat széttörő nyelv, a magyarság történetének és jogi életének korpuszai és mindezekben kiteljesülve, mindezekről támogatva a Mátyás-legendának az öntudatos magyarságot összefogó ereje adott az elveszett valóságos Magyarország helyett egy eszmei, virtuális Magyarországot. A virtuális ország legyőzhetetlen volt. A virtuális élet álomszerű, nagyszerű, Magyarország történetének szebbik része.

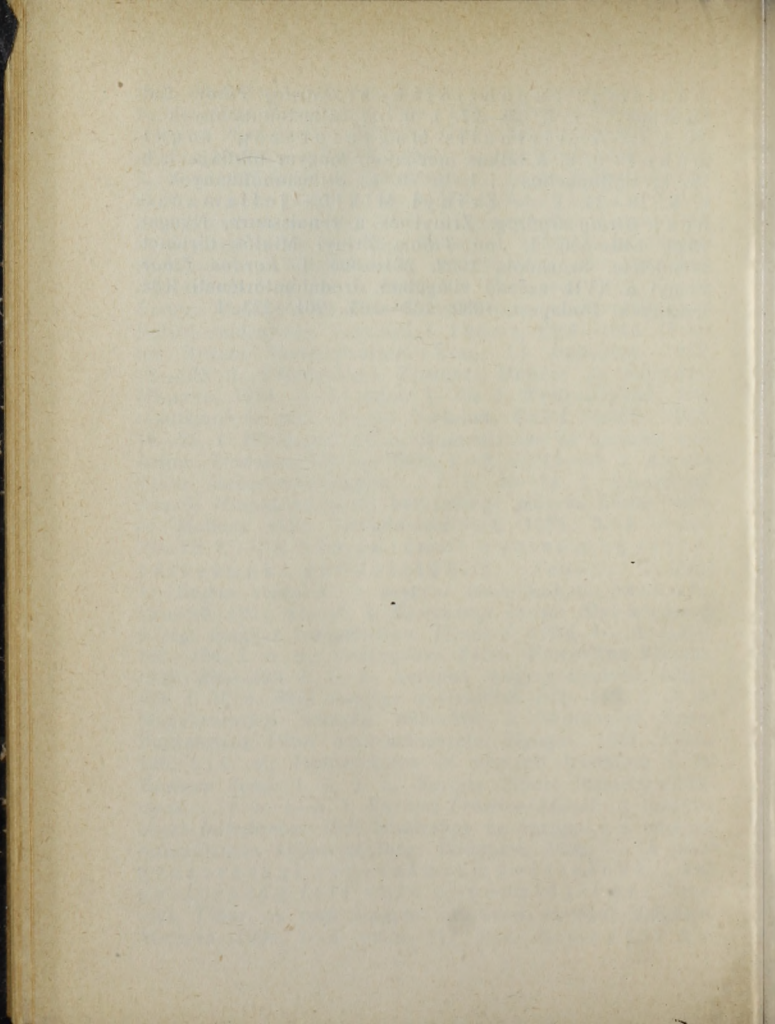
Kardos Tibor.

Irodalom. Tanulmányomhoz az itt következő munkákat használtam föl vagy vettem figyelembe. A magyar humanizmus eredetéhez: *Husztai József*: Aeneas Sylvius humanista törekvései III. Frigyes udvarában. Egyetemes Philologiai Közlöny, 1919. 100., 221., 238. l. *Thienemann Tivadar*: (K. Burdach: Reformation, Renaissance, Humanismus. Berlin, 1918 című művével kapcsolatban) u. o., 1920. 73—75. l. *Horváth Henrik*: Zsinati kultúra és lovagvilág. Napkelet, 1930. 524—525. l. *Turóczi-Trostler József*: Entwicklungsgang der ungarischen Literatur. II. (Renaissance und Humanismus.) Budapest, 1930. 4—7. l. *Kardos Tibor*: A laikus mozgalom magyar bibliája. Minerva, 1931. 1—4. sz. 59—60., 77. l. *Husztai József*: Janus Pannonius. Pécs, 1931. 6—11. l. *Kardos Tibor*: Századok, 1932. 5—6. sz. 323—325. l. (Husztai József Janus Pannoniusával kapcsolatban) U. a.: Stílustanulmányok Mátyás király kancelláriájáról. Közlemények a pécsi Erzsébet-Tudományegyetem könyvtárából. 22. sz. 1933. 6., 9—10. l. — A magyar irodalom kezdeteihez: *Thienemann Tivadar*: Városi élet a magyar középkorban. Minerva, 1923. 56—69. l. *Horváth János*: A magyar irodalmi műveltség kezdetei. Budapest, 1930. 94—125. l. *Kardos Tibor*: A laikus mozgalom magyar bibliája. i. h. 52—78. l. *Kastner Jenő*: A Jókai-kódex és a ferences obszerváns-rend. Egyet. Phil. Közlöny, 1932—3. 203—211., 58—66. l. — A magyar Quattrocentóhoz: *Riedl Frigyes*: A magyar irodalom főirányai. Budapest, 1896. 39—105. l. *Csánki Dezső*: A renaissance és Mátyás király. Budapesti Szemle, 1891. 66. kötet. 222—244., 392—417. l. *Ferdinando Gabotto* ed *Angelo Badini—Confalonieri*: Vita di Giorgio Merula. Alessandria, 1893. passim. (Galeottoról); *Lux Kálmán*: La reggia di Buda nell' epoca del re Mattia Corvino. Budapest, 1922. *Gerevich Tibor*: A régi magyar művészet európai helyzete. Minerva, 1924. 1—5. szám. 98—122. l. *Husztai József*: Platonista törekvések Mátyás király udvarában. Minerva, 1924. 6—10. szám. 153—222. l., 1925. 1—5. szám. 41—76. l. *Tóth László*: Bonfini in Ungheria. Bonfini- emlékkönyv. Ascoli Piceno, 1927. 26. l. *Husztai József*: Callimachus Experiens költeményei Mátyás király-

hoz. Budapest. Magyar Tudományos Akadémia, 1927. u. a.: Janus Pannonius. Pécs, 1931. *Kardos Tibor*: Callimachus. Tanulmány Mátyás király államrejonjáról. Minerva-könyvtár. XXXVI. 1931. u. a.: Századok, 1932. 7—8. sz. 327—328. l. (Galeottóhoz); u. a.: Stílustanulmányok... i. h. 1—18. l. — A Mátyás-utáni humanizmushoz: *Ábel Jenő*: Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. Budapest, 1880. *Fógel József*: Quomodo rex Wladislaus II. cancellariaque eius de rebus litterariis meriti sint in Hungaria. Budapest, 1911. *Veress Endre*: Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium. Volumen I. Padova, 1264—1864. (Fontes Rerum Hungaricarum. Tom. I.) Budapest, 1915. 19—108. l. *Thienemann Tivadar*: Mohács és Erasmus. Minerva, 1924. 1—5. szám. 1—65. l. *Kastner Jenő*: Humanizmus és régi magyar irodalom. Győri Szemle, 1933. 19—25. l. *Waldapfel Imre*: Humanizmus és nemzeti irodalom. Irodalomtörténet, 1933. 1—2. sz. 15—49. l. *Kardos Tibor*: Stílustanulmányok... i. h. 18—24. l. *Kerecsényi Dezső*: Humanizmusunk helyzetképe Mátyás halála után és Mohács előtt. Irodalomtörténet, 1934. 3—4. szám. 59—75. l. — A humanizmus nyelvi magyarrá válásának gondolatához: *Ferenczi Zoltán*: A „lingua vulgaris“ a magyar irodalomban. Akadémiai Értesítő, 1921. 11—16. l. *Kerecsényi Dezső*: Elvi kérdések a régi magyar irodalomban. Minerva, 1923. 6—10. szám. 163—196. l. u. a.: Bornemisza Péter. Protestáns Szemle, 1929. 395—399. l. U. o. Aesopus magyar nyelven. 472—475. l. U. o. Régi magyar nyelvtanok. 543—546. l. U. o. Magyarországi latinság. 692—696. l. *Waldapfel Imre*: Bornemisza Péter nyelvművészete. Nyugat, 1931. 124—126. l. u. a.: Humanizmus és nemzeti irodalom i. h. *Kastner Jenő*: i. é. i. h. *Kardos Tibor*: Stílustanulmányok... i. h. 1—5. l. *Turóczi-Trostler József*: A magyar nyelv felfedezése. (Két tanulmány az európai s a magyar humanizmus kapcsolataihoz. Budapest, 1933. — A magyarországi reneszánszművészetnek Lengyelország felé való expanziójához: *Gerevich Tibor*: A régi magyar művészet európai helyzete. Minerva, 1924. 1—5. szám. 117. l. — A magyar hu-

manizmus expanziójához: *Kardos Tibor*: Callimachus... i. h. 26—27. l. u. a.: Stílusanulmányok... 20. l. — A „virtuális Magyarország“ fogalmához: u. a. A laikus mozgalom magyar bibliája. i. h. 76. l.; Callimachus... i. h. 76. l.; Stílusanulmányok... i. h. 18—24. l. — Zrínyi Miklós jellemzéséhez: *Király György*: Zrínyi és a renaissance. Nyugat, 1920. 549—556. l. *Joó Tibor*: Zrínyi Miklós történet-szemlélete. Századok, 1932. 261—305. l. *Kardos Tibor*: Zrínyi a XVII. század világában. Irodalomtörténeti Közlemények. Budapest, 1932. 153—163., 261—273. l.

II. MAGYAR RENESZÁNSZ ÍRÓK.

VITÉZ JÁNOS

*Levél Lassocki Miklóshoz, mikor megheusult
olasz útja.*

Venerande Mi Pater et Domine!

Infelici occupatus tempore, via, quam optabat animus, incedere minime potui, verum reiectus in meam infinitae tentationis domum, ipsemet, ut vera loquar, ignoro, quo iam consistam gradu? non pater! ut omnino oblitus sim conditionis meae, neve inter solidum et lubricum, differentiam non esse putem, sed quia id de statu meo explicare nescio, quod fortasse reputare scio, praesertim dum et nunc aliud apponi mihi, atque aliud opponi conspiciam. Accedit ad haec et ille gravissimus vitae meae turbo, quo meus tanta confusione iam fluctuat animus, ut intra dextram et sinistram hominum non facile discretionem conicere sciam. Quam ob rem digne, ut credo, excusatum me habere Paternitas Vestra potest, si hucusque saepius non scripserim: dolorem fore cumulassem Patri, vel proprium saltem non satis explicassem taedium, iudicia etiam hominum secreta pertimui, quorum formidine plerumque coactus, profiteor, hoc me solum scire, quod nesciam, et interdum proprium quoque anxius ignorare vocabulum. Semel dixi, et proposui me, quoad vita durat, in persona corde, animo, et obsequio, semper vestrum fore. Id pluries replicare fortasse adulatoris esset; sed utinam Paternitas Vestra non mei oblita sit, magna profecto sublevatio anxietatis meae foret. At non mirum: felices enim in hoc mundo memoria consequitur; ita et ego, dum felix videbar, vigeat mei apud Patrem memoria, sed nunc mutata sorte cum felicitate pariter extin-

Tisztelendő Atyám és Uram!

Szerencsétlen körülményektől akadályozva az utat, melyre vágyott lelkem, megjárni nem tudtam, hanem visszavetve végtelen kísértéseim házába, az igazat megvallva, már nem is tudom, hol fogok megállni. Nem mintha, Atyám, megfeledkezném helyzetemről, vagy nem tudnék különbséget tenni a szilárd és síkos között, hanem mivel nem tudom helyzetemről kifejezni azt, amit elgondolni talán tudok, különösen most, amikor úgy látom, hogy más van javamra és más van ellenemre, mint amiről gondoltam. Hozzájárul ezekhez életemnek súlyos zűrzavara s ennek következtében lelkem annyira hánykolódik, hogy az emberek jobbjá és balja között már nem igen tudok különbséget tenni. Ezért, úgy gondolom, méltán ki vagyok mentve Atyaságod előtt, ha eddig nem írtam gyakrabban: talán csak fájdalmat halmoztam volna Atyaságodra, vagy pedig nem fejeztem volna ki eléggé keserűségem. Az emberek titkos ítéletétől is megriadtam; megvallom, a tőlük való retteget arra kényszerített, hogy az egyetlen, amit tudok az, hogy semmit sem tudok és aggodalmamban már a tulajdon nevemet sem tudom. Egyszer azt mondtam és célul tűztem ki, hogy amíg élek, személyemmel, szívemmel, lelkemmel, engedelmességgemmel mindig Atyaságodé leszek. Ezt többször ismételni hízelgőre vallana: de bárcsak Atyaságod ne feledkezne meg rólam, valóban nagy megkönnyebbülést jelentene szorongásaim köze-

guitur. Scio Pater, quid de me alibi agitur. Non magni mihi pretio venit, amicos potius prodituros me fortasse perdoleo, verum committo divinae per omnia voluntati: feram, ut potero, quia iam alea iacta est. Credebam me magno fundamento innixum, et ita adhuc credo: sed, quia his turbinibus et magnae turres concidunt, parum referet, si ego pariter huius tonitruī machinis deturber.

M e g j e g y z é s : Vitéz János (1408—1472) a délvidéken született. Már Zsigmond császár idejében a kancelláriába került jegyzőnek, Albert alatt főjegyző, V. László alatt kancellár, majd Hunyadi János titkára lett. Egy ideig nevelte Hunyadi Lászlót és Mátyást. 1455-ben lett váradi püspök, tíz év múlva pedig elnyerte az esztergomi érsekséget. Az első magyar humanista, akinek hatása a magyar humanizmusban erőteljesen érvényesült. Az ő barátsága Pietro Paolo Vergeriőval az az alap, melyre a magyar humanizmus épült. Nagyváradon már egész irodalmi kört alakított. Kancelláriai levelei mintául szolgáltak úgy, hogy azokat Ivanich Pál még Vitéz életében összegyűjtötte és kiadta. Az irodalmat és tudományt pártolta, megalapította és vezette a pozsonyi egyetemet. Mátyás királynál nagy volt a befolyása, de élete végén összeesküvést szőtt királya ellen. A bekövetkezett megaláztatások gyorsították halálát. A fentebbi szemelvény, Lassocki Miklós krakkói dékán-

pette. És nem is csoda: ugyanis a szerencsés emberekre emlékeznek ebben a világban: így énram is emlékezett Atyáságod, amíg szerencsésnek látszottam. Most azonban, hogy fordult a sorsom, szerencsémrel együtt emlékezetem is kialszik. Tudom Atyám, hogy ellenem bizonyos helyen miben meszterkednek. Nem sokat törődöm vele és inkább az fáj nagyon, hogy talán barátaim elárulnak, hanem hát az isteni akaratra bízok mindent: el fogom viselni, ahogy tudom, mert a kocka már el van vetve. Hittem, hogy nagy fundamentomra támaszkodok, ma is hiszem: de mivel ezekben a viharokban nagy tornyok is összeomlanak, igazán keveset számít, ha ezen égzengés ereje engem is lesodor.

---

hoz írt levele, mély keserűségét tükrözi, midőn 1444-ben meghiúsult régi álma, hogy „pro studio” Itáliába meheszen, mert rablók állták útját. Személyes ügyekben is el akart járni a római kúriánál: az elnyerendő váradi püspökséggel kapcsolatban. A szöveg az Ivanich-féle levélgyűjtemény bécsi kéziratán (cod. Vindob. lat. 431. fol. 13b—14a) alapul. — I r o d a l o m : *Fraknoi Vilmos*: Vitéz János esztergomi érsek élete. Budapest, 1879. *Békesi Emil*: Magyar írók Hunyadi Mátyás király korából. Katholikus Szemle, 1902. 43—46. l. *Huszt József*: Aeneas Sylvius humanista törekvései III. Frigyes udvarában. Egyetemes Philologiai Közlöny, 1919. 238. l. u. a.: Francesco Maturanzio magyar vonatkozású költeményei. u. o., 1927. I—VI. füzet. 7—18. l. *Pintér Jenő* Magyar Irodalomtörténete. I. kötet. Budapest, 1930. 449—452. l. *Huszt József*: Janus Pannonius. Pécs, 1931. 3—13., 301—306. l.

JANUS PANNONIUS

Levél Vitéz Jánoshoz az alkalomról.

Reverende in Christo Pater, Fidelis Nobis Dilecte!

Multa quidem undique, non solum de die in diem, sed et hora in horam saepius decurrunt, quorum fere singula tanti momenti sunt, ut in eis totius regni status pendeat, et nisi quam celerrime provideatur, periculum sit in mora. Cum autem nos plene cognitos non habeamus Vestrae Fidelitatis tractatus, nescimus interim de talibus negotiis aliquam certam inire deliberationem, tum propter alia, tum quia ignoranter tale aliquid disponere possemus, quod forte illis tractatibus noceret, vel aliquam turbationem afferret. Proinde Fidelitatem Vestram diligentissime requirimus, quatinus non habito respectu ad hos dies sanctos quam citissime ad nos festinare debeatis, quia humana negotia temporum opportunitatibus plurimum gubernantur, divinis vero servitiis quodlibet tempus est aptum, et quicquid pro salute patriae agitur: sacrificii loco est. Nec dominus legatus imputare poterit vobis, si eo per bonum modum relicto, praesertim in tantis necessitatibus, aliquantulum praecurratis. Iterum rogamus Fidelitatem Vestram, in hoc aliud non faciat, ne et animus noster in ambiguo haereat, et rerum agendarum opportunitas praeterlapsa convertatur in importunitatem.

Krisztusban Tisztelt Atyánk, Hőn Szeretett Hívünk!

Sok minden esemény történik szerte e világon, nemcsak napról-napra, hanem óráról-órára is: ezek közül egyesek majd akkora jelentőségűek, hogy tőlük függ az egész állam sorsa és ha nem történik azonnal gondoskodás, a tétovázás veszedelmet hoz reánk. És mivel nekünk nem állnak rendelkezésünkre Nagyságtok tárgyalási-eredményei, nem tudunk ebben az ügyben határozott döntést hozni, részint egyéb dolgok miatt, részint amiatt, hogy kellő tájékozottság nélkül olyan valamit határozhatnánk, amely ártana a tárgyalásoknak, vagy még valamiféle zavart is okozna. Ezért nagyon kérjük Nagyságtokat: tekintet nélkül a közeledő szent napokra, a lehető leggyorsabban siessen hozzánk, mivel az emberi ügyeket legtöbbször az alkalom kormányozza, az Isten szolgálatára azonban minden idő alkalmas, különben is a haza érdekében való fáradozás maga is istentisztelet. Még a követ úr sem róhatja fel, ha őt szépszerével hátrahagyván, Nagyságtok ily nagy szükségben valamieskével előre siet. Ezért még egyszer kérjük Nagyságtokat, hogy ebben az ügyben mást ne tegyen, nehogy továbbra is kétségbe maradjunk, vagy esetleg a kedvező alkalom kezünkől kicsússzon és kedvezőtlenre forduljon.

Jelentés II. Pius pápának a boszniai hadjáratról.

Beatissime Pater!

Serius forsitan ac ratio debiti postulabat, accessit tandem mihi copia temporis facultasque scribendi ad Sanctitatem Vestram de rebus apud me gestis, quibus divina clementia dexteram suam hoc tempore nobiscum magnificare dignata est. Par erat, ut ante priores primus prodiisset nuntius index officii mei, notum facturus ordinem rerum actarum, per quas vota et spes Vestrae Sanctitatis, quae princeps rerum est, ad Dei laudem ac propensio-rem publicae salutis curam reficerentur. Sed cum notitia horum, quae gesta sunt, quo sera, eo magis plena futura sit, volui vel tardius exequi quod negligere non debui. Iuvabit, puto, audire plenius et nota rectius agnoscere.

Igitur dum circiter Kalendas Maias opportune congregato exercitu castra metatus essem ad ripas Danubii, eam partem versus, quam frequentior incursus hostium vexare vastareque paene iam consueverat, non longe aberat etiam Turcus magnus cum exercitu magno et cum manu pro suo more valida. Res imprimis satis contecta erat, quorsum acies flectere disponderet, nam locus, quem castris occupaverat, plures partes respiciebat, eratque pervius ex concursu viarum, quascunque petere vellet. Exploratores nostri varium saepe nuntium afferebant, aliis ad castrum Nandor Albense vallo circumdandum, quibusdam ad proelium nobiscum ineundum, aliis alio eum tendere asserentibus. At paulo post ambiguitas haec sublata fuit, palamque factum est invitatum eum a quibusdam proditoribus Bosnam versus declinare. Eo dum festinus accessisset, suscepta proditione, quam ante paraverat, prius forte quam eduxisset gladium, vicit pro-

Szentséges Atyám!

Talán később jutott idő és mód az írásra, mint azt a kötelesség megkívánta volna, a nálam történt dolgokról, melyekben a kegyelmes Isten ezen időkben nekünk jobbát megmutatta. Illő volt, hogy mindenekelőtt hírnök menjen tiszteletem jeléül és ismertesse az eseményeket sorjában: hiszen általuk Szentségednek, mindenek fejének vágya és reményei beváltak Isten dicsőségére és a közösség üdvének még hathatósabb felkarolására.

De mivel teljesebben tudunk beszámolni tetteinkről, ha később adjuk hírül azokat, későbbre halasztottam a beszámolást, mert elhanyagolnom semmiképen nem volt szabad. Hiszem, hogy szívesen veszi, ha teljesebben és a már ismert eseményeket helyesebben hallja.

Tehát midőn május elseje táján alkalmasan összeállított sereggel a Duna partján tábort ütöttem ama országrész felé fordulva, melyet az ellenség gyakori betörésekkel sanyargatni és pusztítani már megszokott, nem volt messze a török fővezér sem nagy és szokásához képest erős sereggel. Eleinte elég kétséges volt előttünk: merre szándékozik fordítani seregét, mert a táborával elfoglalt hely több irányban nyílt és az ott összefutó utak miatt járható volt, amerre csak akart fordulni. Kémeink különböző híreket hoztak. Némelyek azt beszélték: Nándorfejérvárt körülsáncolni mennek; mások azt, hogy velünk akarnak csatába szállni; ismét mások azt, hogy másfelé tartanak. De kevéssel utóbb a kétség eloszlott és nyilvánvalóvá lett, hogy egyes árulók hívták be Boszniába. Amint sebtében odavonult elfogadva az árulást, (már régebben előkészítette) győzött anélkül, hogy úgyszólván ki-

ditoribus aequae et proditione potitus. Vincit deinde regem arte et dolo, non armis superatum, demumque excruciatum necat, arces omnes et munitiones regni in deditionem accepit, custodibus earum ultro porrigentibus. Verum antequam Bosnam ingressus esset, dimiserat praefectum Serviae, Alibeg nominatum, cum haud parva exercitus parte, e regione apud vada fluminis Savi, ut nos ab eius transitu vel prohiberet interim, vel averteret. Is enim Savus, unus ex vulgatissimis Pannoniae fluminibus, inter corpus Hungariae et regnum Bosnae medius interfluit.

Cum hoc igitur hoste tunc mihi primum res gerenda fuit, post feliciter acta est. Nam cum idem obsisteret nostris et prohibere tentasset passus, ac insuper eas partes, quae castris meis vicinae erant, lacessere cepisset, ibi demum iusta acie et aperto proelio una primum, et paulo post altera vice fractus, victus et fugatus est. Multi ex hostibus gladio, multi ad flumen adacti obruentes se invicem et obruti a se se naufragio ruinaque perierunt; dux ipse cum parva sociorum manu in phaselis et lembis subvecti salutem asservavere. Ego vero, posteaquam huiusmodi victoria a Deo donatus sum, rei bonae spem meliorem sequi statui et illico levavi tota castra a loco priori, traieci Danubium, continuatoque gressu accessi ad vada Savi ab hostibus iam antea occupata: quibus facile recuperatis depuli abinde reliquias hostium prius fugatorum, et ad persequendum eos iter in Serviam direxi. Nam tempore intermedio Turcus, confectis rebus Bosnae fines eius retrocendens excesserat, regressusque iam fuerat in Macedoniam. Itaque castra Serviae inferenda erant. Eam ego longe lateque pervagari, ceterum igni, gladio, praeda vastare iussi. Multi in ea ex hostibus turmatim palantes

vonta volna kardját, és hatalmába kerítette az árulókat, elárultakat egyaránt. Aztán mikor a királyt nem képes fegyverrel, legyőzi csellel és ravaszsággal, végül megkínóztatja és megöleti, a királyság várait és megerősített helyeit behódoltatja, sőt még az őrségek szolgálatnak neki segédcsapatokat. Mielőtt azonban Boszniába hatolt volna, elküldte Szerbia kormányzóját, bizonyos Ali béget a sereg nem kis részével a Száva folyó gázlója körüli vidékről, hogy bennünket azalatt vagy megakadályozzon az átkelésben, vagy megszalaszson. Ugyanis a Száva, Pannonia egyik ismeretebb folyója, a magyar királyság területe és Bosznia között folyik el.

Tehát akkor nekem először evvel az ellenséggel kellett megbirkóznom, és szerencsével is jártam. Mert midőn szembeszállt a mieinkkel és az átkelést meg próbálta akadályozni, sőt táborhelyünkhöz közeli részeken is kezdett támadni, akkor az lett a vége, hogy harci rendben, nyílt csatában először egyik szárnyán, aztán a másikon megtöretett, legyőzetett és megszalasztott. Az ellenség közül sokan kard által vesztek el, sokan pedig a folyóhoz űzve egymáson hanyatt-homlok keresztülrontottak és egymást tiporták össze, elsülyedtek vagy a tolongásban elpusztultak. Maga a vezér és szövetségeseinek kis csapata naszádokon és sajkákon tudta megmenteni életét. Én azonban, miután Isten ilyen győzelemmel ajándékozott meg, elhatároztam, hogy a szép siker még szebb reményeinek nyomába szegődöm. Felszedtem a tábort, átkeltem a Dunán, s folytatva az előnyomulást az ellenség által megszállva tartott Száva-gázlóhoz vonultam. Ezt könnyen bevettem, a már megszalasztott ellenség maradványait onnan elűztem és üldözésükre Szerbiának fordultam. Mert közben a török bevégezve dol-

deprehensi in occisionem et captivitatem deveni-
runt, animarum circiter milia quindecim de servi-
tute in libertatem pristinam cum armentis et re-
bus feliciter reducta sunt. Et haec quidem apud
Serviam acta.

Ex qua demum regressus, opus habui eam par-
tem exercitus, quae laboribus fessa erat, paululum
remittere, ut ampliori post usui, quiete refecti, ser-
varetur; cum parte autem reliqua, quae vegetior
videbatur, et item novis subsidiis coemptis intendi
animum ad recuperationem Bosnae recenti casu
amissae, ut cui opem ferre, ne periret, praeventus
dolus non potui, ei vel perditae, ope Dei, qui frau-
dis dolique vindex est, opportune consulerem. Re-
cogitanti quippe mihi et diligentius consideranti,
quantum et quale vulnus Christiana respublica in
eo casu acceperat, non sinebat necessitas curae dif-
ferre remedium, sed mox ac simul et parare pro-
visionem, et facere; quae si vel menstruo tempore
neglecta fuisset, numquam similem opportunita-
tem redituram, post expertus, astruere ausim. Ac-
cingor igitur et ad prosequendum opportunitatem
hanc coegi prius meipsum, quam recte disposue-
rim; praemisi, qui expedirent impedimenta, secu-
tus ipse accessi, et arcem, sive ut communiter
loquimur, castrum et oppidum Jaicza nominatum
obsidione circumdedi, quod quidem caput regni
illius est et locus tam natura ipsa, quam arte et
ope inter omnia munitior. Quem cum oppugnare
coepissem, primo fere impetu et primo agressu
incolas oppidi in deditionem accepi factaque irrup-
tione in oppidum cum hostibus Turcis armis pug-
natum est. Hi quoque die eodem, qui quartus erat
positae obsidionis, a nostris superati, necantur
alii, quidam vero in arcem profugere compellun-
tur. Restabat iam arx ipsa expugnanda, in cuius

gát elhagyta Bosznia határait és már vissza is vonult Macedóniába. Tehát meg kellett támadni Szerbiát. Megparancsoltam, hogy szélteben-hosszában járják be és őket tűzzel, vassal, prédálással pusztítsák. Katonáink a csapatosan barangoló ellenség közül sokat megleptek, megöltek vagy elfogtak, és körülbelül tizenötezer lelket rabszolgaságból barmaival és egyéb holmiaival együtt régi szabadságába szerencsésen visszahelyeztek. Ezek történtek Szerbiában.

Végül is onnan visszatértem és gondoskodtam róla, hogy a seregnek az a része, amely a munkában kifáradt, kicsit pihenjen, hogy a pihenéstől felüdülve, még nagyobb feladat számára maradjon meg. A másik, erősebbnek látszó résszel és az összevonott újabb tartalékkal Bosznia visszaszerzéséhez láttam, mely az imént veszett el, midőn csel-szövényektől akadályozva nem tudtam pusztulása ellen segítséget nyújtani. De Isten segítségével, aki a cselnek és a csalfaságnak megbüntetője, ez alkalommal gondoskodtam arról, ami elveszett. Mert amint visszagondoltam és megfontoltam, mekkora, mily nagy sebet kapott ez alkalommal a keresztény világ, beláttam, hogy az orvoslás szükségessége nem engedi, hogy a gyógyítást halasszam, hanem gyorsan, azonnal cselekednem kell. S a tapasztaltak alapján merem állítani, hogy ha csak egy hónappal is elhalasztottam volna, soha többé nem jött volna vissza hasonló jó alkalom. Hozzákészültem tehát és a kedvező alkalom felhasználására előbb kényszerítettem magam, mintsem jól elrendezhettem volna a dolgokat. Előreküldtem egyesekeket, hogy a málhát rendezzék. Én magam követtem őket és a várat, vagy ahogy általában mondani szoktuk: a Jajcza nevű várost és annak erősségét körülfogtam, mely valóban ennek a királyságnak

oppugnatione trimestri fere spatio magna sollicitudine laborando multa ex coeli intemperie, multa ex asperitate hiemis, praeterea ex incommoditate varia plurium rerum plus, quam hostilia passus, constantia tandem et perseverantia vicimus; ubi complures ex hostibus conclusi per opportunitatem oppressi fuere, reliqui de vita dumtaxat pacti, ad dedendam arcem et sese compulsi sunt. Ex quibus prope quadrigentos in vita servatos, bellatores quidem robustos et armis assuetos mecum eduxi, habiturus eos pro servis ad usum opportunum. Hoc itaque modo et ordine redditis et acceptis castro et oppido Jaicza mox multorum aliorum castrorum deditio secuta est. Iam circiter triginta manibus meis reddita sunt et totidem vel paulo plura in oboedientiam et deditionem accepi; habebamque spem indubiam de ceteris, quod ad hoc usque tempus vel nulla, vel pauca apud manus hostium contineri potuissent, si tempestas hiberna maioribus intensa frigoribus ampliores mihi labores non interdixisset. Quamobrem consultius visum est reducere exercitum, et ad ea, quae uberius agenda sunt, intendere. Redii ergo ex Bosna spe priori felix, re praesenti multo felicior; sed ad illam opportunitate quadam et diligentia gerendarum rerum incitatus eram, hanc vero divina propitiatione consecutus sum. Ad utramque autem augendam talis ordo, taliaque principia parata sunt, ut ex eis vulnere huic, quod Christiano corpori ex ruina Bosnae inflictum erat, facilius, quam ante salubriusque remedium parari poterit: quandoquidem sane vulnus non iam angulos Europae, non latera sola, sed praecordia ipsa attigerit, potuissetque ad omnes eius partes infesta correptione dilatari. Qua in re animus quidem mihi ad impendendam ampliorem curam promptus est, sed ut minis-

a fő helye és mind természeti fekvésénél fogva, mind erődítményei és segélyforrásai következményekép valamennyi között a legerősebb. Ostromolni kezdtem. A város lakói úgyszólván az első heves támadásra megadták magukat. Betörve a városba harcolni kezdtünk a törökökkel. Ezek is az ostrom kezdetétől számított negyedik napon részben legyőzettek és megölettek, más részük kényszerült a várba menekülni. Márcsak magát a várat kellett megostromolni. Három hónapos ostrom alatt nagy gonddal haladtunk előre, azonban sok ítéletidő, kegyetlen viharok és egyéb kelemetlen dolgoktól többet szenvedtünk, mintsem az ellenségtől, de végül is kitartással, állhatatossággal győztünk. Mihelyt aztán az összezárt ellenség közül sokat a szerencsés alkalom folytán elnyomtunk, a megmaradtak pusztá életük biztosítása mellett a várat és magukat megadni kényszerültek. Ezekből mintegy 400 edzett és harchoz szokott vitézt vittem magammal életben tartva szolgának megfelelő célokra. Jajcza erősségének és városának átadását és átvételét sok más erősség behódolása követte.

Már körülbelül harmincat visszaadtak, ugyanannyi vagy még több engedelmesen meghódoló várat át is vettem, sőt biztos reményem volt a többiekre is, úgyhogy a mostani időpontig semmi sem vagy nagyon kevés maradt volna az ellenség kezén, ha az egyre nagyobb fagyokkal hidegedő tél a további műveleteknek nem állta volna útját. Ezért okosabbnak látszott visszavezetni a sereget és a bővebb előkészületekre fordítani a figyelmet. Visszatértem hát Boszniából az említett reménytől boldogan, de még boldogabban a jelen eredményektől; de míg amarra az alkalom és cselekvés láza tüzelt, ezt Isten kegyelméből értem el. Mind-

terium quoque opportunum indeficiens sit, opus est auctrice et adiutrice Sanctitate Vestra, quam penes virtus omnis et principatus rerum ducatusque consistit. Sed hactenus de rebus Bosnae. Nunc de impedimentis, quae hanc curam meam ac simul intentionem interturbant, conqueri paucis non praetermittendun putavi.

Et quidem, Beatissime Pater, non credo latere Sanctitati Vestrae, quot quantosque labores sustulerim ab eo tempore, quo ad huius regni gubernacula vocatus susceptusque sum, in his, quae ad ipsius regni restaurationem requirebantur, et quam lacerum regnum, quamque turbatum, attritum et in omnibus paene membris dissolutum susceperim. Laboravi impigra sollicitudine ad consolidanda vulnera eius ruinasque corrigendas, quibus tam ex dissensione interna, quam ab externis hostibus non modo affectum, sed paene collapsum erat. Placuit Deo nostro favorem adhibere curis meis, secutumque est post multos tandem labores sudoresque profusos, ut primum intestina bella consopirentur, deinde ab omnibus quoque advenis hostibus regnum ipsum purgaretur, ita ut compositis et internis et circumvicinis differentiis ad eam solam curam redactus fui, quae mihi adversus Christianae fidei hostes et hereditaria fuit, et perpetua futura est. Hanc igitur iam iam liber ab aliis prosequer, huic nimirum vacare, huic denique omne studium omnemque operam accommodare me coepisse testimonio sunt ea, quae his diebus superioribus a me gesta sunt; quibus dum occupatus intenderem, et Christianorum inimicos a Christianis propulsarem, ecce ex parte altera infidi Christiani in superiores huius regni fines irruptione facta, occuparunt complures sedes et latibula ad usum latrocinii, ex eisque ibidem in hac

kettőnek gyarapítására olyan sereget gyűjtöttem, a főhadiszállást úgy szemeltem ki, hogy segítségükkel a sebre, melyet Bosznia elvesztése ütött a kereszténység testén, gyorsabb és hatásosabb orvosságot lehet találni, noha ez a seb nemcsak Európa zúgait, oldalait érte, hanem már nemesebb szerveit is megtámadta, és gyorsan, és gonoszul minden részében elharapózhatott volna. Ebben a dologban van hajlandóságom még nagyobbyszerű vállalkozásba fogni, de mivel a segédeszközök sem kielégítőek, szükség van arra, hogy Szentséged cselekedjen és támogasson, akinél minden erény, elsőbbség és vezérlet van. No de hagyjuk a boszniai ügyeket. Úgy vélem, nem mellőzhetem el, hogy el ne panaszoljam röviden azokat az akadályozásokat, melyek ezen gondomban és szándékomban megzavarnak.

Hiszem, hogy nem ismeretlen Szentséged előtt: hányszor és minő fáradalmakat viseltem el az időtől fogva, hogy engem ennek az országnak a kormányához szólítottak és én azt kézbe vettem (azokban a dolgokban, melyeket az ország rendbehozása kívánt meg), hogy milyen széttépett, zavarokkal teli, elnyomorított, minden tagjában széteső volt, amidőn átvettem. Ernyedetlen gonddal munkálkodtam sebeinek begyógyításán, a romok eltakarításán, mert a belső pártharcok és a külső ellenség nemhogy megrongálták, hanem úgyszólván romba döntötték. Úgy tetszett Istennek, hogy kegyelmes legyen gondjaim iránt és végtére is sok fáradság, veríték árán eljutottunk oda, hogy először elcsendesedtek a belháborúk, azután megtisztult az ország a kívülről jött ellenségektől, s én a belső viszályok és szomszédi nézeteltérések lecsillapultával annak az egyetlen gondnak szenteltem magam, mely a keresztény hit ellenségeivel szemben számomra

mea utili absentia plurima damna et nocumenta intulerunt, inferreque et cumulare non cessant; ita ut pro quorum ego fide et statu communi adversus infideles depugno, ab his infideliter impugnor perturborque. Qua in re, credat Sanctitas Vestra, nihil mihi magis molestum occurrere (potest), quam retrahi a prosecutione curae susceptae et ab usu victoriae partae nunc maxime opportuno. Iam sane opere pretium foret sequi iter, quod feliciore ferro apertum est, quam reclusum erat; ea quoque, quae bene quaesita sunt, et tueri diligentius et promovere.

Quorcirca mittere haec scripta decrevi Sanctitati Vestrae gratis rebus etiam ingratis immiscens, ut utrarumque conditione servata, sit unde filiorum profectibus congratularetur, sit etiam unde sollicitudinem capiat ad consulendum defectibus. Haec etenim duae res praesentem hoc tempore animum et curam Sanctitatis Vestrae exigent, ut et profectus ipsi promoveri possint, et defectus impedimentaque tolli. Meam intensionem certo sciat Sanctitas Vestra eo inclinatum esse, ut fidei catholicae et fidelium defensionem omni opera et omni cura mea serviatur, praesertim si facultas mihi libertasque adsit, et impedimenta non obsint. Quorum altera si defuerit, alterum vero obstiterit, cogar vel invitatus hanc curam meam alio destinatum alio convertere. Quin immo protestor ex hac die apud Sanctitatem Vestram, ut in casu, quo mihi iniuriis lacerato necessitas obvenerit arma haec contra infideles sumpta adversus infidos fideles retrahere et offensores regni mei e contra offendere id a me iusto dolore pulsato fieri; nec succensere mihi Sanctitas Vestra, aut imputare dignum ducat, si adesse non potero obsequio status publici, quod pro redimendis privatis patriae periculis coarctor abesse.

örökség volt és örök kötelesség marad. Hogy egyéb gondjaimtól immár megszabadulva erre vetettem magam, hogy ennek feküdtem neki, hogy minden törekvésem, minden cselekedetem ennek szolgálataiba állítottam, arra ott vannak bizonyságul az elmúlt napok tettei. Nos míg én ezekkel voltam elfoglalva és a kereszténység ellenségeit a kereszténység határaitól visszavertem, hitet nem tartó keresztények betörték országunk felső végein, számos fészket és búvóhelyet foglaltak maguknak rablómesterséghez, amelyekből hasznos távollétem alatt tömérdek kárt és ártást okoztak, okoznak és szüntelenül halmoznak, úgyhogy akiknek hitéért és közös megmaradásáért a hitetlenekkel viaskodom, azok csalárd módon megtámadnak és megzavarznak. Ilyeténképen, higgye meg Szentséged, semmi sem eshetne inkább nehezemre, minthogy visszalépjek megkezdett tervem folytatásától és a győzelemnek most oly nagyon alkalmas kihasználásától. Igazán megérné a fáradságot, hogy előnyomulásunkat folytassuk (amit szerencsésebb fegyverrel nyitottunk meg, mint ahogy ők őrizték) szerzeményeinket még éberebben megőrizzük és nagyobbítsuk.

Ezért elhatároztam, hogy ezeket a dolgokat megírom Szentségednek kellemes hírekkel kellemetlen dolgokat is vegyítve, hogy mindkét körülményt számba vehesse, s egyrészt gyermekeinek sikeréhez örömét nyilváníthassa, másrészt nekiláthasson a hiányok orvoslásának. Ugyanis jelenleg ez a két ügy kívánja meg Szentséged figyelmét és gondoskodását, hogy az előmenetelt folytathassuk s a hiányokat és akadályokat megszüntethessük. Bizonyosan tudja Szentséged, hogy nekem eltökélt szándékom, miszerint a katolikus hitnek és a hívők védelmének minden tevékenységemmel, gondosko-

Potest tamen inter haec nihilominus Sanctitatis Vestrae auctoritas intervenire, quae sufficiens erit mihi, et facultatem reddere, ut prosequar, quae coepi, et impedimenta expedire, ne eo retrahar, quo nolim. Quod ut Beatitudo Vestra curare dignetur, tam mea devotio quam fidei debitum exposulat. Conservet Deus Sanctitatem Vestram feliciter regimini Ecclesiae Suae Sanctae.

Datum in oppido Dombro regni Sclavoniae, die 27 Januarii, anno Domini 1464.

Megjegyzés: Janus Pannonius (Johannes de Chezmice) 1434 augusztus 29-én született Verőce megyében, a Dráva torkolata közelében. Nagybátyja, Vitéz János, 1447-ben Itáliába küldte tanulni Guarino Veronese ferrarai iskolájába. Egy hazalátogatást nem számítva, tizenegy évig tartózkodott Olaszországban. Tevékeny részt vett a humanista szellemi életben. Nagy sikerrel művelte a Martialis modorában írt szatirikus epigrammát. Hazatérte után rövidesen pécsi püspök lett és a királyi kancelláriába került, ahol a különleges gondot kívánó iratok szerkesztését bízták rá. Költői alkotóereje csak akkor lángolt fel ismét, amidőn 1465-i olaszországi követségéből visszatért. Egyre jobban emelkedett megbecsülésben és befolyásban. De nagybátyjával együtt összeesküvést szőtt Mátyás ellen. Menekülése közben Medvevárban halt meg 1472 március 27-én. — Janus Pannonius a magyar humanizmus legkiválóbb alakja, európai hírvétség. Költészete a magyar humanisták számára évszázadokra minta lett és a magyar szerelmi líra felszabadítását előmozdította. Hagyománya nemcsak humanizmusunkat tette öntudatosabbá, hanem segített kialakítani a Mátyás-legendát is. Az itt közölt szemelvények kancelláriai működését tükrözik. Az első levélben királya megbízásából sürgősen az udvarba hívja Vitéz Jánost (1462 április első felében), mert a szentkorona kiváltása ügyében folytatott tárgyalásairól nem tett jelentést, hanem egyházmegyéjébe vonult a húsvéti ünnepek megülésére. A levél megkapóan

dásommal szolgáljak, kiváltkép, ha megvan rá a költség és így a lehetőség, viszont akadályok nem állják útját. Ha az előbbieket hiányzanak, az utóbbi pedig akadályoz, bár akaratom ellenére, gondoskodásomat kénytelen leszek másra fordítani, mint amire terveztem. Sőt ünnepélyesen kijelentem, hogy a mai naptól fogva minden olyan esetben, amikor szükséges lesz, hogy a hitetlenek ellen fölvett fegyvert sérelmekről ingerelve a hitetlen hívők ellen fordítsam és országom háborgatóit háborgassam: azt jogos fájdalommban megteszem. És Szentséged se nehezteljen rám s ne nekem tulajdonítsa, ha a közösség fennmaradását nem szolgálhatom, mivel hazám külön veszedelmeinek megszüntetése érdekében kénytelen vagyok távollenni. Mindazonáltal még közbeléphet Szentséged tekintélyével, ami nekem elég lesz; újabb lehetőséget adhat, hogy amit kezdtem, folytassam, és az akadályokat is megszüntetheti, nehogy oda fordítsam erőm, ahova nem akarnám. Ezt kívánja Szentségedtől az én mélységes tiszteletem, és tartozik vele a hitnek is. Isten tartsa meg Szentségedet szerencsésen az Anyaszentegyház kormányzására.

Kelt Szlavóniában, Dombró városában, az Úr 1464. esztendejének január 27-én.

ábrázolja a reneszánsz-korabeli magyar udvar gondolkodásmódját. A másik levél Janus Pannonius remekbe készült írásműve: jelentés a boszniai hadjáratról (1464 január 27), melyre Janus elkísérte urát. Jellemző részint a hadakozás módjára, részint a török veszély magyar fölfogására. Mindkét levél szövege Fraknoi Vilmos kiadásán (Mátyás király levelei. Budapest, 1893. I. kötet. 17—18., 45—50. l.) alapul. — Irodalom: *Huszt József*: Janus Pannonius. Pécs, 1931. *Kastner Jenő*: Humanizmus és régi magyar irodalom. Győri Szemle, 1932. 1. sz. 19—25. l.

HUNYADI MÁTYÁS

*Levél Pomponius Laetushoz a háborúról, békéről
és az irodalomról.*

*Matthias Dei Gratia Rex Hungariae etc. Iulio
Pomponio Laeto S. P. D.*

Redditae sunt nobis litterae vestrae per Blaudium miniatorem nostrum, his diebus Roma cum codicibus ad nos reversum, quae nobis gravissimis regni nostri rebus intentis, nonnihilque commotis eo fuere magis gratae, quod vos societatemque vestram nostri memores esse iterum, iterumque experti scimus. Res est iam multorum ore trita Musas inter arma silere. Nos tamen ut continuis quasi irretiti bellis, quidquid superest temporis, literis non sine voluptate et solamine vovemus, hinc est, quod oblatum a vobis donum gratissimo, hilarique exceperimus non vultu solum, sed et animo Siliumque Italicum vestris conatibus Romae elegantissime nuperrime impressum his diebus saepius iam revolverimus, placuit namque et in iuventute nostra Silius, et nunc, dum nos quoque bellis occupamur, placet eo magis, quod bella canat et ipse, eo tamen non obstante diffiteri nequimus miseram esse regum sortem, quod bella gerere cogantur, ut saepius suos habitura triumphos, semper tamen sanguine hominum madentia. Nos sane bella non cupimus, oblata tamen respuere nequimus, hoc gentis honos, hoc laesa iura nostra, hoc denique malevolorum exposcit intentio. Haec vera sunt obviaque ex quotidiana iam adeo, ut non pax iam stabiliri valeat, nisi bello prius firma pacis erigantur fundamenta. Vestra vestrorumque proinde laudanda est sors,

Mátyás Isten Kegyelméből Magyarország Királya s. t. b. Julius Pomponius Laetusnak Üdvözlését Küldi.

Blandius miniátorfestőnk ezekben a napokban tért vissza a kódexekkel Rómából, és átadta leveled, amely nekünk, miközben országunk ügyeivel foglalkoztunk és ezért nyugtalanok voltunk, annál kedvesebb volt, mivel meggyőződünk arról, hogy Te társaságoddal együtt ismét megemlékeztél rólunk. Már sokan mondták, hogy a háborúban hallgatnak a múzsák, mi mégis, amennyi időnk csak marad az állandóan nyugtalanító háborúból, az irodalomnak szenteljük kedvvel és gyönyörűséggel. Innen van az, hogy az általad följánlott ajándékot hálás és örvendő arccal, de még inkább örvendő lélekkel fogadtuk, és a Silius Italicust, melyet, hála fáradozásaidnak, oly fényűzően nyomtattak ki Rómában, már többször átolvastuk. Ugyanis már ifjúságunkban tetszett nekünk Silius és most, hogy magunk is háborút viselünk, annál is inkább tetszik, mert ő is a háborúról énekel s vele egyetértve be kell vallanunk, hogy nem irigylésreméltó a királyok sorsa, akik kénytelenek háborút viselni, melyeknek megvannak a maguk diadalai, mégis mindig emberi vértől áztatottak. Mi egyáltalában nem kívánjuk a háborút, mégsem tudjuk visszautasítani: ezt népünk becsülete, azt jogaink sérelme, amazt pedig rosszakaróinknak szándéka parancsolja. És ez így van, sőt annyira mindennapos és gyakori, hogy már nem lehetünk

quibus non sanguini, non regnis, sed virtutum,
 literarumque laureis inhiari amice convenit, quod
 dum et vos facitis rem gratam regibus tentatis,
 nam diros armorum strepitus nos oblivisci facitis.
 Vale. Nostri ut sis memor, volumus cupimusque,
 et quod presentibus offerimus, eo excipias animo,
 quo vestra nobis grata fuere officia.

Budae Idibus septembribus anno Domini 1471.

nyugton, ha nem adunk előbb háborúval szilárd alapot a békének. Annál dicsérendőbb a Te sorsod és tiéidé, akik nem vérontásra, nem országokra vágytok, hanem az erény és irodalom babéraival szelíden beérítek, sőt még ti teszitek hálássá a sokat próbáratett királyokat, mert elfelejttetitek velünk a fegyverek rémítő zaját. Isten veled. Akarjuk és kívánjuk, hogy ránk emlékezz és amit ezennel felajánlunk, fogadd olyan szívesen, mint amennyire szívesen vettük a Te szolgálataid.

Budán, az Úr 1471. esztendejében szeptember 13-án.

*Levél Arragóniai Ferdinándhoz a császár
cselszövéseiről.*

Intelligere potuit Maiestas Vestra, qua calliditate et astutia iterato novas lites nobis excitare medio oratoris sui tentaverit nuper in urbe imperator, et quomodo laboratum sit pro titulo regis Bohemiae Ladislao primogenito regis Poloniae obtinendo, qualibus etiam assertionibus et cautelis conatus sit insinuare id ad pectus sanctissimi domini nostri, quod nemo est, qui nesciat fieri nequaquam posse sine manifesto et evidenti iuris detrimento, et dignitatis nostrae, qui titulum eius regni de gratia et beneficio sedis apostolicae in despectum haereticorum, qui illum sibi elegerunt, consecuti sumus. Optaremus in his nihil praecipitanter agi, nisi prius et nos audiremur. Quaerit enim videri imperator multa posse apud apostolicam sedem, et scire plura machinari contra nos, quotiens volet. Sentit enim, ut credimus, inter Maiestatem Vestram atque serenissimam ligam et inter nos aliqua agitari, quibus nunc tractatibus occurrere parat, et sub hac dissimulatione quaerit nobis a tergo tam patrem quam filium excitare. Nihil enim sibi suavius, nihil magis usitatius est, quam cum alios in mutuum odium excitare potest, et concertantes alios ipse quietus solito more possit ex abdito speculari. Sciat igitur Maiestas Vestra omnem caesaris intentum non alio tendere, nisi ut occasionem futurae confoederationis nostrae praecipiat et cum hoc Venetis complaceat, et ut nos cum his duobus regibus, quos dolet nobiscum in pace vivere, ad inimicitias ponat. Sed Maiestatis Vestrae prudentiae erit his dolis imperatoris occurrere, et apud sanctissimum dominum nostrum pro honore nostro partes suas interponere, ne petita caesaris admit-

Átláthatta Fenséged, milyen szívóssággal és ravaszsággal kísérelt meg a császár ismételten nemrég követe útján új viszályokat szítani Rómában ellenünk és mennyire dolgozott rajta, hogy a cseh királyi címet Lengyelország királyának elsőszülötte, László nyerje el, milyen állításokkal és fenntartásokkal igyekezett a mi szentséges urunk szívéhez férközni, mert senki sincs, aki ne tudná, hogy mindez semmiképen nem történhetik a jognak és a mi méltóságunknak kézzelfogható és világos hátránya nélkül, mert ennek az országnak királyi címét az apostoli szék kegyéből és pártfogásából nyertük el az eretnekek rovására, akik azt maguknak szemelték ki. Óhajtanók, hogy ezekben semmi se történjék nyakrafőre, ha csak mi is meg nem hallgattatunk. Ugyanis a császár arra törekszik, hogy úgy tüntesse föl, mintha ő sokat tehetne az apostoli széknél és tudna ellenünk mesterkedni, ahányszor csak akar. Mert véleményünk szerint sejti, hogy Fenséged és a fenséges szövetség, valamint köztünk valami tárgyalás van folyamatban, most hát ezeknek a tárgyalásoknak készül ellene dolgozni, s az említett ürüggyel igyekszik hátulról ellenünk felingerelni mind az apát, mind a fiút. Semmi sem kellemesebb ugyanis az ő számára, semmi sem gyakoribb szokása, mint másokat kölcsönös gyűlöletre ébresztetni, hogy míg azok harcolnak, ő rejtekhelyéből szokása szerint nyugodtan szemlélhesse őket. Tudja meg tehát Fenséged, hogy a császár minden szándéka nem másra irányul, mint hogy a mi jövő szövetségünk kedvező időpontját megelőzze és ezzel kedvezzen a velenceieknek és bennünket ellenségeskedésbe hozzon ezzel a

tantur. Dicent reverendissimus dominus cardinalis Agriensis et magnificus Franciscus Fontana orator noster, quibus latissimam super his instructionem misimus, aliqua in his rebus suae sanctitati, nomine nostro, et rationes nostras latius explicabunt. Quibus auditis, si decretum est suae sanctitati, ut imperatori complaceat, poterit cum conditionibus per nos expressis complacere. Si enim aliter fiet, succendetur inter nos et illum unum grande incendium, quod difficilior erit extinguere, quam inflammare.

két királlyal, akiknek fáj velünk békében élni. Fenséged bölcsességére hárul a feladat a császár ezen cselszövényeivel szembeszállni és a mi leg-szentebb urunknál a mi becsületünk érdekében álláspontját érvényesíteni, hogy a császár kéré-
me meg ne hallgattassék. Majd mondanak öszentségé-
nek egyetmást a mi nevünkben az egri főtisztelendő
bíboros úr és a mi követünk, nagyságos Fontana
Ferenc, akiknek mi a legszélesebbkörű tájékozta-
tást küldtük ezekről a dolgokról. Ők a mi felfogá-
sunkat részletesebben ki fogják fejteni. Ha aztán
őket meghallgatván, öszentsége úgy dönt, amint
a császárnak tetszenék, módjában lesz az általunk
kifejtett feltételek alapján megtenni. Mert ha más-
képen történne, akkor köztünk és közte egy olyan
nagy tűz gyullad fel, amelyet nehezebb lesz el-
ojtani, mint lángra lobbantani.

M e g j e g y z é s : Hunyadi Mátyás király (1443 február 23—1490 április 6) a gyorsan emelkedő Hunyadi-család sarja, viszontagságos élet árán lett legendás emlékü ural-
kodója a magyarságnak. A gyermek Mátyás lelkében örök
nyomot hagyott atyjának küzdelme a kereszténységért,
testvérének szomorú halála és az elszenvedett börtön.
Értelmét olyan férfiak fejlesztették, mint Vitéz János,
Szánoki Gergely, Podjebrád György. Megválasztása (1458
január 24) új küzdelmek kezdetét jelentette. Csakhamar
rendbeszedte országát, a cseh rablókat kiirtotta, Boszniát
meghódította s végül 1464 március 29-én a Frigyesztől
visszaszerzett koronát fejére tette. 1469-ben Csehország
királyi címét nyerte el. Lassankint kibontakozott belőle
a tirannus. Az ellene támadt 1471-i lázadást páratlan
ügyességgel leverte. 1476-ban feleségül vette Beatrix
nápolyi királyleányt. 1485 június 1-én elfoglalta Bécset.

és két évre rá Bécsújhelyet. Állandó törekvését a nyugat-római császárságra nem koronázta siker, mint ahogy Dsem herceg török trónkövetelőt sem sikerült udvarába hozni, hogy keleti hadjáratát könnyebben végrehajtsa. Élete delén érte őt a halál, mely a nemzetre a legsúlyosabb csapás volt. — Új politikai, katonai módszereket használt, modern gazdasági elveket vallott, 1486-i törvénykönyvével tette az első kodifikáló kísérletet. Pártolta a művészetet, tudományt, irodalmat. Székhelyein, lakóhelyein nagy építkezéseket vitt végbe. Megalapította a Corvina-könyvtárat, a humanista történetírás és a reneszánsz politikai tudomány környezetében magas fokra fejlődött. Halála után Bakócz Tamás és a kancelláriában nevelkedő magyar humanista nemzedék vette át szellemi örökségét. Alakja körül legenda alakult ki. A magyar államiság és az eszményi uralkodó szimbóluma lett. Mint ilyen, az ország reális szétszakadása idején hatalmas, összetartó szellemi erőt jelentett, mely nélkül a humanisták szellemi Magyarországa: a virtuális Magyarország nem jöhetett volna létre. — Az itt közölt két levél két különböző oldalról mutatja be alakját. Minden bizonyíték arra mutat, hogy mindkettő az uralkodó hiteles fogalmazványa. Az első Julius Pomponius Laetushoz írta 1471-ben, a Vitéz János-féle összeesküvés kellős közepében. Az uralkodói hivatásnak, a háborúnak és békének, hatalomnak és irodalomnak olyan mély meggondolása, melyet bátran nevezhetnénk élete summájának. A tíz évvel később kelt másik levél apósághoz, Arragoniai Ferdinándhoz, érdekes elsősorban tárgya miatt, mert együtt vannak benne mindazok a tényezők, akikkel Mátyásnak diplomáciai vagy nyílt harcot kellett folytatnia, akik védtek és támadták: a pápa, a nápolyi király, Velence, a császár, a cseh és a lengyel király. Nem kevésbé érdekes erőteljes magyaros fogalmazása. Az első levél szövege gróf Teleki József kiadásán (A Hunyadiak kora Magyarországon. XI. kötet. Pesten, 1855. 454—455 l.) alapul, a második levél szövegét pedig Fraknói Vilmos kiadása (Mátyás király levelei. Külügyi osztály. II. kötet. Budapest, 1895. 98—99. l.) alapján vettük. — I r o d a l o m : *Fraknói Vilmos*: Mátyás király. Budapest, 1890.

Riedl Frigyes: A magyar irodalom főirányai. Budapest, 1896. *Csánki Dezső*: A renaissance és Mátyás király. Budapesti Szemle, 1891. 66. kötet. 222—224., 392—417. 1. *Gerevich Tibor*: A régi magyar művészet európai helyzete. Minerva, 1924. 1—5. szám. 114—119. 1. *Husztai József*: Platonista törekvések Mátyás király udvarában. Minerva, 1924. 6—10. szám. 153—222. 1., 1925. 1—5. szám. 41—76. 1. *Bibliotheca Corvina*. Írták: *Fraknói Vilmos*, *Fogel József*, *Gulyás Pál*, *Hoffmann Edith*. Budapest, 1927. *Husztai József*: Magyar királyok horoszkópjai egy vatikáni kódexben. Magyar Könyvszemle, 1928. 9—10. 1. *u. a.*: Janus Pannonius. Pécs, 1931. 264—286. 1. *Kardos Tibor*: Callimachus. Tanulmány Mátyás király állam-rezonjáról. Minerva-könyvtár. XXXVI. Budapest, 1931. *u. a.*: Stílustanulmányok Mátyás király kancelláriájáról. I. A kancellária mint szellemi gyújtópont. Közlemények a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából. 22. szám. 1933.

CALLIMACHUS EXPERIENS

Zbigniev Olesznickyhez intézett 1479-i emlékiratából: a cseh—magyar békekötés.

...Inierunt Bohemi pacem cum Hungaro. Ea qualis sit disputare non attinet; fit enim plerumque, ut honesta utilibus cedant ac utilia necessariis. Ac proinde sit, post tot labores, tot clades, tam diuturnam vastitatem regni sui! Voluerunt illi veluti paululum quiescere et respirando se ipsos colligere. Fortasse necessitatibus eorum est ignoscendum. Nihil enim in rebus humanis necessitate violentius. Sed cum nos propter ipsos arma induerimus, neque velimus aut debeamus, nisi ad extremum pacato illo regno ipso deponere: discutiendum a nobis esse puto non de qualitate pacis, sed quam diuturna esse possit. Nam honestas aut turpitudine rei vel illis imputari, vel temporum necessitati et conditioni potest indulgeri; diuturnitas vero non tam ad Bohemos, quam ad nostros pertinet. Atque ideo cum non solum in pace ista, sed in re qualibet, quid omnino futurum sit, divinare non valeamus, confugere oportet ad rationem et ex ea colligere, quid nobis polliceri ac verisimiliter sperare possimus, quantum ad firmitatem pacificationis eiusmodi. Quae res nullo argumento facilius assequi potest, ut ego quidem existimo: quam si causam exquirimus, propter quam inita est, non dico a Bohemis, quos nullae propemodum desperationes aut necessitas compellere potuerunt, sed ab Hungaro. Quem si rationabilis causa ad id pellexit, ea ratio, quae ad ineundam pacem adduxit, illam quoque conservare coget. Nam Bohemos quacunque conditione quietos reddet imprimis necessitas, tum species quaedam libertatis, in qua tam-

....A csehek békére léptek a magyarral. Milyen ez a béke, annak megvitatása nem ide tartozik. Ugyanis többnyire az szokott történni, hogy a becsület enged a hasznosnak, a hasznos pedig a szükségesnek. Legyen hát meg annyi szenvedés, csatavesztés, országuknak oly állandó pusztítása után! Egy kicsit meg akartak pihenni és fellélegezve összeszedni magukat. Talán kényszerhelyzetüknek is be lehet tudni. Ugyanis az emberi dolgokban semmi sem erőszakosabb a kényszernél. De mivel-hogy mi éppen őmiattuk fogtunk fegyvert és azt nem akarjuk és nem is tartozunk letenni, míg végleg le nem csendesült az a királyság, úgy gondolom, meg kell vitatnunk nem annyira azt, hogy milyen ez a béke, hanem hogy tartós lesz-e? Mert ennek az ügynek a tisztességét vagy becsstelenségét akár nekik, akár a kényszerítő körülményeknek lehet tulajdonítani és helyzetükre való tekintettel meg lehet bocsátani. Hanem a tartóssága nem annyira a csehekre, mint inkább a mieinkre tartozik. De mivel nemcsak ebben a békeügyben, hanem semilyen dologban sem tudjuk megjósolni, hogy mi lesz a jövő, az észhez kell menekülnünk és abból kell összeszednünk, hogy mit ígérhetünk magunknak, valószínűség szerint mit remélhetünk, mennyire bízhatunk az ilyesféle pacifikálás szilárdságában. Azt hiszem, hogy ezt a célt semmi más úton nem lehet könnyebben elérni, mint ha kikutatjuk az okot, amiért elkezdték az egész ügyet, nem azt mondom, hogy a csehek, mert őket semmiféle elkeseredés vagy kényszer ennyire nem

diu futuros se intelligunt, quamdiu status eius regni pendeat in ancipiti. Verum si aut periculum, aut necessitas Hungarum ad pacem convertet: non possumus dubitare, quin sublata causa, quae illi necessitatem incusserit, tolletur et pacis effectus. Itaque primum: si ratione, si consilio ductus est, videamus. Non ignoro, multas rationabiles causas adduci posse ex suo regnique sui statu et conditione, propter quas videri queat recte et cum ratione prospexisse rebus suis futurumque ipsum in posterum quietum, quippe qui doctus ab experimento iam plane possit intelligere, stultissimum esse pro certis incerta captare vanamque spem solidae rei praeponere. Ac proinde consulturus iam stabilimento fortunae ac sortis suae, in qua tandem libere vivat ac secure, pacem Bohemis dedit, quo beneficio illos sibi propter varios fortunae casus obligaret, se vero ad instaurandum statum suum expediret. Sunt quidem haec et alia multa sapientis et profundi consilii, sed cum considero facta superioris temporis, minime adduci possum, ut credam, alia ratione quemquam futura administraturum, quam praeterita administraverit. Iam dudum illae ipsae, quas hodie allegare licet, urgebant Hungarum ad quietiora consilia, ille tamen semper studiosius appetivit aliena, quam sua conservavit. Nec mirum. In his enim, quae appetebat, fructum et gloriam tantummodo ad se perventuram, periculum vero, quod rebus suis imminebat, sibi cum ceteris Christianis commune fore intelligebat, nec dubitabat, ubi quid gravius urgere coepisset, conventuros omnes ad se defendendum. Nunc quid immutatum dicemus, propter quod ille consilium immutaverit? Possum ego sane initae ab eo pacis rationem aliquam colligere, sed propter quam firma et stabilis futura sit, nullam intellego.

vihette, hanem a magyar király. Ha őt valami észszerű ok csábította erre, akkor ugyanaz az ok, mely rávezette a békére, kényszeríti is, hogy megtartsa. Most a cseheket nyugodttá teszi bármily feltételek mellett is: elsősorban a kényszer, aztán a szabadság látszata, amely hitük szerint tart mindaddig, amíg királyságuk sorsa függőben van. Ha azonban valami veszedelem hajtja békére a magyar királyt, nem szabad kételkednünk abban, hogy amint megszűnik az az ok, mely őt kényszerhelyzetbe hozta, megszűnik a következmény is: a béke! Tehát nézzük először is, hogy ész és bölcsesség vezette-e? Nagyon jól tudom, hogy sok észszerű dolgot lehetne felhozni az ő és birodalmának helyzetéből és körülményeiből, amelyekből látható, hogy észszerűen és helyesen gondoskodott dolgairól és a jövőben is békén marad, mint aki a tapasztalatból megtanulta, alaposan megérthette, hogy ostobaság biztos dolgok helyett bizonytalanon kapni és a hiú reményt a biztos dolognak elébehelyezni. Továbbá gondoskodni akart szerencséjének és sorsának megszilárdításáról, hogy végre szabadon és nyugodtan élhessen, ezért békét adott a cseheknek, hogy evvel a jótétéménnyel lekötölezzék őket a szerencse különféle változásai mellett is, maga pedig államának felépítéséhez foghasson. Ezek, meg más dolgok mély és bölcs érvek, de ha meggondolom a közelmúlt tetteit, nem tudom rávenni magamat, hogy elhagyjem. miszerint a jövőben másképp kormányozzon valaki, mint a múltban tette. A ma megállapítható okok már rég békére ösztökölték a magyar királyt, ő azonban mindig mohóbban kívánta a másét, mint a magáét őrizgette. És nem is csoda. Azokban a dolgokban ugyanis, amelyekre törekedett, úgy vélte, csak eredmény és dicsőség érheti, a vesze-

Conveniebant ad pacis ineundae necessitatem, inopia, in quam se ipsum induxerat propter bellum Australe, timor, ne seditiose contra se miles coniuraret propter stipendium, quod petitionibus, minas interserendo, palam et per tumultum exposcebat. Videbat se praeterea reverti in regnum exhaustum, depopulatum, fessum perpetuo bello, praeterea in quo esset invisus, atque ideo difficilius propemodum fore sibi ad praesens suis reconciliari, quam in posterum cum externis bellum gerere. Noverat et non sine maximo suo incommodo ac periculo Italiae favores in eum refrixisse, et iam deliberatius Italos rebus suis consulturos: ad extremum, quem maxime laesisset, maxime caesarem timebat. Horum ut unumquodque efficax est ad necessitatem pacificationis istius, sic nullum perpetuum, facileque agendo recteque consulendo aut corrigi, aut tolli possunt singula. Ex quo fit, ut postquam aut suos, aut caesarem, aut Italos timere desierit, rursus in nos arma convertat. Sed blandiamur nobis, quasi mentem Mathiae plane sciremus; dicamus velle ipsum omnino pacem servare: non potest, et vel invitus, pugnet: necesse est. An ignoramus auctoritatem et favorem pontificis Romani illius statum conservasse hactenus, et conservare? quomodo fieri poterit, ut Mathias Bohemis pacem servet et bene de se meritis sacerdotibus gratiam referat, cum illi nihil potius velint, quam ut Bohemorum opiniones, si ratione non possunt, armis expugnentur. Est ergo aut illi carendum firmamento et tutela status sui, aut pugnandum cum Bohemis. Utrum magis expediat sibi, facile est iudicare, praesertim cum stipendio alieno militem sit ad id bellum conducturus. Quibus ex rebus plane colligitur pacem istam nullo modo diuturnam esse.

delem pedig, amely államát fenyegeti, közös veszedelme a keresztényeknek és nem kételkedett benne, hogy ha egyszer súlyosabban szorongatják, mind össze fognak csödülni, hogy megvédjék. Mi változott most meg, hogy ő egyszerre megváltoztatta szándékát? Valóban egy és más okot tudok mondani, amelyekért belement a békébe, de olyat nem tudok, amely biztossá és állandóvá tudná tenni. A békekötést együttesen tette szükségessé a nyomorúság, melyet az ausztriai háborúval vett magára és a félelem, hogy a katonaság föllázad ellene a zsold miatt, mert már fenyegetésekkel vegyes kérésekben és zavarogva követelte. Azután jól látta, hogy egy kimerült, letarolt, hosszú háborúktól fáradt országba térne vissza, ahol amellet gyűlölik, s ennél fogva úgyszólván nebezebb most övéit lecsillapítani, mint a jövőben külső ellenséggel hadat viselni. Tudta, hogy nagy hátrányára, sőt veszélyére Itália kegye tőle elhidegült és most már megfontoltabban fognak az olaszok ügyeikről gondoskodni; végül, akit legjobban megsértett, a császártól félt legjobban. Ezen okok közül bármelyik elég hathatós, hogy szükségessé tegye számára a békülést, de egyik sem teszi állandóvá és könnyű cselekvéssel, helyes megfontolással bármelyiket vagy helyre lehet hozni, vagy ki lehet küszöbölni. Ebből következik, hogy ha vagy övéitől, vagy a császártól, vagy az olaszoktól megszűnt félni, fegyvereit ellenünk fordítja. De hízelegjünk magunknak, hogy Mátyás észjárását teljesen ismerjük; mondjuk, hogy ő a békét mindenestre meg akarja tartani: de nem képes és ha akarata ellenére is, de kénytelen harcolni. Vagy nem tudunk-e róla, hogy a pápa tekintélye és kegye őrizte meg és őrzi most is az ő államát? Akkor meg hogyan tarthat békét Mátyás a cse-

Sed ponamus perpetuam fore, numquid utilis nobis? numquid honesta? Sentiant alii, quod volunt, ego utrumque negaverim, cum ex ea perveniat ad adversarium non solum pacifica possessio eorum regionum, quae vel solae in posterum belli molem sustinere queant, verum etiam illi debeatur ea pecuniarum summa, quae vel negata causa belli et semen erit, vel soluta robur et facultas, adeo, ut sit contra nos postea stipendio nostro exercitum educturus.

hekkel úgy, hogy ugyanakkor érdemeket szerzett papjaival szemben hálát mutasson: mert azok semmit sem kívánnak inkább, mint hogy a csehek hitelveit, ha meggyőződéssel nem lehet, fegyverrel törjék le. Tehát vagy hiányozni fog a támogatás és pártfogás országa számára, vagy harcolnia kell a csehekkel. Hogy a kettő közül melyiket teszi, könnyen megítélhető, különösen, ha más pénzén vezeti a sereget ebbe a háborúba. Ezekből a tényekből teljesen kiviláglik, hogy ez a béke nem lehet hosszantartó.

De tegyük fel, hogy tartós: vajjon hasznos-e? vajjon tisztességes-e? Gondoljanak mások, amit akarnak, én mindkettőt tagadom, mert ebből az ellenségnek nemcsak oly terület békés birtoklása jut, mely egymaga fenn tudja tartani a jövő háború terhét, hanem még neki tartozunk jókora hadisarczal, és ha meg fogjuk tagadni, háború magva és indítéka lesz, ha pedig megfizetjük, erő és harc képesség, úgyhogy a mi zsoldunkból fog sereget vezetni ellenünk.

M e g j e g y z é s : Callimachus Experiens (Filippo Buonaccorsi) Firenze közelében, San Gimignano-ban született (1437). Ifjúságát firenzei tartózkodása után Velencében és Rómában töltötte. Belekerült a II. Pál pápa ellen tervezett humanista összeesküvésbe: menekülnie kellett. Hosszas bolyongás után Lengyelországba jutott. Csakhamar Kázmér király kisebb fiainak nevelője és az

uralkodó bizalmas tanácsosa lett. Mátyás király terjeszkedő politikája miatt közte és a magyar király között állandó diplomáciai küzdelem állott fenn (1478—1490), kivéve azt az egyévi szünetet, amikor Callimachus a magyar udvarban tartózkodott, mint követ, hogy a királyt addigi politikájától békés úton eltérítse. Kázmér király halála után még nagyobb befolyásra tett szert Callimachus, mert neveltje, János Albert került a lengyel trónra. Callimachus az abszolút uralom megeremtésén fáradozott, de mielőtt megvalósíthatta volna, váratlanul meghalt (1496). — Budai követségéből visszatérve, platonista érdeklődésű kört szervezett, firenzei humanistákkal lépett érintkezésbe, filozófiai elmefuttatásokat írt. Politikai tárgyú írásai meglepő gyakorlati érzékről, éleslátásról tesznek tanúságot. Nagy részük Mátyás királlyal és politikájával kapcsolatos (Attila; *De his quae a Venetis tentata sunt, Persis ac Tartaris contra Turcos movendis; Historia Wladislai III. Polonorum et Hungarorum regis; Consilium*). Írt verseket is Catullus modorában. — Az itt közölt szemelvény Zbigniew Olesznicky alkancellárhoz intézett emlékiratából való, melyet az 1479-i cseh-magyar békekötés ellen írt. Érdekes, hogyan látja Mátyás királyt egy olyan ellenfél, mint Callimachus. A szöveget az *Acta Tomiciana* (Edidit: T. Comes Dzialyński é. n. h. n. Ajánlás: Kornik, 1852 május 3) első kötetének függelékéből (Tom. I. Appendix 11—12. l.) közlöm. — *Irodalom*: *H. Zeissberg*: Die polnische Geschichtschreibung des Mittelalters. Leipzig, 1873. *St. Windakiewicz*: Sur les manuscrits contenant la poésie de Callimachus (Extrait de Bulletin international de l'Académie des Sciences de Cracovie) 1890. *U. ő.*: Les épigrammes romaines de Callimaque. U. o., 1918. *G. Dalla Santa*: Di Callimaco Speriente (Filippo Bounaccorsi) in Polonia e di una sua proposta alla Repubblica di Venezia nel 1495. (R. Deputazione Veneta di Storia Patria. 1916. Nuovo Archivio Veneto. Nuova Serie, Anno XIII. Tom. XXVI. Parte I.

146. 1.). *R. Pilat: Historja literatury Polskiej. Tom. I.* Warszawa, 1926. 58—62., 123. és köv. l. *Husztli József: Callimachus Experiens költeményei Mátyás királyhoz.* Budapest (Magyar Tudományos Akadémia), 1927. *Kardos Tibor: Callimachus. Tanulmány Mátyás király államrejonjáról.* Budapest, 1931. Minerva-könyvtár. XXXVI.

GALEOTTO MARZIO

*De egregie, sapienter et iocose dictis ac factis
Mathiae regis. Cap. 30.*

Mátyás király vitatkozik.

Strigonium, oppidum Hungariae in ripis Danubii situm, a Buda, quo secundo fluvio descenditur, triginta milibus passuum distans, arcem habet in edito colle munitissimam et pulcherrimam. Nec immerito. Fuit enim aliquando regum domus et habitatio, et in ea arce templum, cuius pronaus et solum porphyreo lapide constructum, a longe habens prospectum vasis aureis argenteisque nec non pulcherrimo et ditissimo sacerdotium vestimentorum apparatu potest cum omnibus iure certare. Estque Strigonium Hungariae metropolis cum opulentissimo archiepiscopatu. Nam florentibus rebus ad centum milia aureorum proventus se extendebat, nunc vero vix dimidium obtinet. Huius arcis possessor fuit Iohannes archiepiscopus, de quo superius mentionem fecimus, vir in multis disciplinis non in postremis habendus astrologiaeque adeo deditus, ut ephemerides secum gestitans nihil nisi consultis astris ageret. Habebat secum viros excellentes et in omnia fere doctrina excultos. Nam nos quoque, qui librum „De homine“ nomine suo edidimus, diu eius familiaritate sumus usi. Sed in numero doctorum erat quidam theologus acuti et prompti ingenii, natione Siculus, ordine divi Dominici, nomine Iohannes Gattus, multum sibi arrogans. Nam omnia theologiae dubia se soluturum ex tempore praedicabat, maxime cupiens cum rege Mathia habere disputatiunculas. Audiverat enim a Galeotto, qui eum ex Italia in Hungariam duxerat, regem Mathiam

Esztergomnak, a dunamenti magyar városnak, Budától — a folyó mentén haladva — harmincezer lépésre egy magas dombon igen erős és igen szép vára van. Nem is ok nélkül. Valamikor ugyanis királyi palota és székhely volt. A vártemplom porfirkóbból való előhajójával s alapjaival messziről feltűnik. Ezüst és arany edényeivel, továbbá nagyon szép papi köntöseinek gazdag felszerelésével bármely templom jogos versenytársa. Mert Esztergom Magyarország egyik főbb városa gazdag érsekséggel. Virágzó időkben százezer aranyra rúgott jövedelme, most azonban ennek alig van meg a fele. A vár tulajdonosa János érsek volt, akit már fentebb megemlítettünk. Ezt a férfit sok tudományágban az első közé kell helyeznünk. Anyyira hódolt az asztrológiának, hogy állandóan hordott magával csillagászati táblázatokat és mitsem cselekedett a csillagok megkérdezése nélkül. Állandóan kiváló és csaknem minden tudományhoz értő férfiak voltak körülötte. Mi is, „Az ember“ c. neki ajánlott könyv szerzője, sokáig élveztük vendégszeretetét. Hanem hát a tudósok közt volt egy éleseszű és gyors gondolkodású teológus. Ez az erősen beképzelt szicíliai Szent Domonkos szerzetébe tartozott, neve Gatti János volt. Azt hirdette magáról, hogy kapásból meg tudja oldani a hit problémáit. Nagyon szeretett volna Mátyás királlyal eszmecserét folytatni. Hallotta u. i. Galeottótól, aki őt Itáliából Magyarországra hozta, hogy a furfangos eszű és finom nyelvű Mátyás király oly

solertis ingenii linguaeque elimatae solere doctis viris aenigmata solvenda proponere, et ita suis argutiis angere atque vexare homines, ut difficillimum putaretur eius retia et argumentorum laqueos evitare. Sed accidit regem iter per Strigonium habere hospitemque archiepiscopi fieri. Quod cum Gattus accepit, valde exultavit, ratus advenisse tempus ostentandae doctrinae conciliandique regis, a quo multa sperabat. Et ne longius prosequar, paratur cena regia, et in Laconico; erat enim hiems; et Hungaris mos est, hieme uti Laconicis calidis tepidisque, prout frigus et alor intenduntur. Et in his etiam aliquando dormiunt, licet sanitati sit contrarium. Fit enim Laconicis vapore crasso in humanis corporibus spirituum vexatio repletioque cerebri, quam plerumque dolor consequitur capitis. Cum iam discumbendi hora venisset, narratur regi Iohannem Gattum in arce esse vocandumque ad cenam, ut cum eo habeatur disputatio, cuius rex est avidissimus, et praesertim inter comedendum; nam alio tempore vix occupationibus sufficit. Vocatus iussu regio discubuit in mensa regia, ubi episcopus Quinque Ecclesiarum et archiepiscopus Strigoniensis (uterque enim vocabatur Iohannes) doctrina exultati, et quidam alius episcopus, et Iohannes Thuz et Galeottus consederant. Peracta cena regifico luxu. Utuntur enim Hungari summa in esculentis et poculentis abundantia non sine vinorum varietate. Hic enim mos nunc est Hungaris, quo olim Galienum Romanorum imperatorem usum fuisse tradunt historiae.

Varia enim vina ille in lautissimis conviviis praebere consueverat. Cum igitur Gattus vino ciboque et Laconici calore factus est animosior (parant enim animos vina, teste Ovidio), non ex-

leleményesen szokta szorongatni és zavarba hozni megfektendő rejtvényeivel a tudós férfiakat, hogy esapdáit és ravasz érveit igen nehéz kivédeni.

Történt pedig egy alkalommal, hogy a királynak Esztergomon keresztül vitt az útja, ahol az érsek látta vendégül. Amikor ezt Gatti meghallotta, úgyszólván tombolt örömeiben: azt gondolta, hogy elérkezett tudománya kimutatásának és a király megnyerésének ideje, mert sokat remélt a királytól. De hogy már ne nyujtsam: készül a királyi ebéd a meleg szobában. Ugyanis télvíz ideje volt és Magyarországon az időjárásnak megfelelően fűtik a szobákat aszerint, amint a hideg, illetőleg a fagy váltakozik. Ebben a melegben alszanak is néha, jöllehet ez nem egészséges. A meleg szoba párázata ugyanis a lélegzést akadályozza, a fejbe száll és többnyire főfájással jár. Mikor már az étkezés ideje elérkezett, mesélik a királynak, hogy Gatti János a várban van és meg kellene hívni ebédre, aztán vitát kezdeni vele (mert azt nagyon szereti a király, különösen étkezés közben, ugyanis máskor elfoglaltsága miatt nem jut rá ideje). Gatti a király parancsára megjelent, annak asztala mellé ült, oda, ahol az igen művelt pécsi püspök s az esztergomi érsek (mindkettő neve János), valamint Thuz János és Galeotto ült. Végbement a királyian fényűző ebéd. Ugyanis a magyarok ételekkel és italokkal bőven élnek s a legkülönbözőbb borokat isszák. A magyaroknak eme szokása Galienus római császáréhoz hasonlít, aki, mint a történelem bizonyítja, fényes lakomái alkalmával a legkülönbözőbb borokat szokta felszolgáltatni. Midőn tehát Gattit a borok, a finom ételek és a párás meleg bátrabbá tették (u. i. a bor Ovidius szerint merszet ad az embereknek), nem várta be az ebéd végét, elkezdett magáról beszélni és tudományát

spectato fine coepit de se ipso praedicare et doctrinam ostentare suam, affirmare nihil in theologia esse, quod eum latitet, et se aenigmata omnia, ubicumque fuerit, sine aliqua haesitatione solvisse paratumque esse ad omnia respondere. Rex autem, ut homo versutus et qui mores huius aetatis theologorum recte novit non nisi ardua et difficilia sectantium, cum Thomae et Scoti difficiles de trinitate, de attributis, de eucharistia nodos tantummodo videant negligentque moralia et evangeliorum explanationem, extemplo Iohannem Gattum tam magna de se ipso pollicentem blande alloquens rogat, ut a se dubitationem diu animo inhaerentem removeret, cum nemo adhuc in hac re sibi ad plenum respondisset: „Dubitavi“ — inquit — „diu, cur Christus Deus et homo omnia iuste sapienterque faciens, in nonnullis visus est minime servare iustitiam? Iustitia enim pro meritis praemium tribuit. Nam dare merenti obolum aureos aureosque merenti obolum tribuere quis dubitat aequitatem non esse servatam? Christum autem sic fecisse Evangelia videntur ostendere. Nam cum Petrum et Iohannem inter ceteros apostolos haberet dilectos, eorum merita non aequa lance pensitavit. Petrum enim desertorem et abnegatorem deierantemque Christi non habuisse notitiam, maxima pontificatus dignitate ornavit, et Iohannem ad mortem usque Christi perseverantem, nullo tumulto, nullo metu mortis nullisque periculis ab eo divulgum inhonoratum ingloriumque reliquit. Nam, ut de me loquar, si duos habere familiares et in pugnae proeliorumque principio alter fugeret, alter vero ad extrema usque permanens me dimitteret numquam, fugacem illum ac desertorem infamia et forsitan cruciatu prosequeretur, remanentem vero mecumque in omni

fitogatni. Állítgatta, hogy nincsen a hittudományban olyasmi, ami előtte ismeretlen lenne, és hogy ő mindenféle fogas kérdést habozás nélkül megold, bárhol is legyen az, és kész mindenre feleletet adni.

A király azonban, mint afféle furfangos ember, jól ismerte a mostani teológusok természetét, kik csupán a bajos és nehéz kérdéseket kutatják és csak (Aquinoi Szent) Tamásnak és Scotusnak nehéz problémáit nézik a szentháromságról, Isten tulajdonságairól és az oltáriszentségről, de elhanyagolják az evangéliumok magyarázatát és az erkölcsi kérdéseket. Ezért nyájasdadoz megszólítja mindjárt Gatti Jánost, ki oly nagy várakozást keltett maga iránt és megkéri, hogy egy kétséget távolítson el, mely lelkébe már régóta bevésődött, minthogy erre neki még senki sem felelt meg tökéletesen. S így szólt hozzá: „Sokat gondolkoztam, rajta: miért látszik úgy, hogy Krisztus, aki Isten és ember volt s mindent igazságosan és bölcsen cselekedett, némely dologban igen kevésbé tartotta meg az igazságot. Hiszen az igazság érdekért jutalmat ad. Mert ha az aranyakat érdemlőnek fillért adunk s a fillért érdemlőnek aranyakat, kétségtelen, hogy nem tartjuk meg az igazságot. Az evangéliumok szerint azonban Krisztus, úgy látszik, így csinált. Pétert és Jánost u. i. jobban kedvelte, mint a többi apostolokat, de érdemeiket nem egyforma mértékkel mérlegelte. Pétert u. i., aki elhagyta, megtagadta s esküdözött, hogy nem is ismeri Krisztust, a legnagyobb főpapi méltósággal tüntette ki; Jánost ellenben, aki állhatatosan kitartott egészen Krisztus haláláig, akit semmi zavar, halálfélelem vagy veszély el nem választhatt tőle, megtisztelés és dicsőség nélkül hagyta. De hogy magamról beszéljek, ha két bizalmas

periculo persistentem praemiis et honore ornarem omnibus, ut reor, hoc approbantibus. Nam si fugaci honor tribueretur, pugnaci vero et fido nulla sit gloria, quis non videt virtutem suo prae-mio fraudari et ignaviae fomenta praeberi? Cice-ronis dictum hoc esse a praeceptoribus accepi: *Honos alit artes omnesque accenduntur ad studia gloria.* Quid igitur aliud est Petrum pontificatu ornare Iohanne neglecto, nisi discipulos admonere, ut fugiant persecutiones vitentque tormenta, nul-los sustineant cruciatus, sed statim fugiant Chris-tumque abnegant? Haec volui dixisse declaratio-nem expectans, non enim mihi umquam persua-debo hoc a Christo sine ratione factum. Quicquid autem mihi alienum a iusto videtur, non iniusti-tiae divinae, sed inscitiae nostraetribuendum est. Tunc Iohannes Gattus orationem regis quasi or-dine capitulatim repetivit, sed cum ad confutatio-nem declarationemque dubitationis se vertit, sub-tristis perplexe loqui coepit et affirmare secreto-rum divinatorum nullo pacto rationem esse expos-tulandam. „Nam cur Christus hoc fecerit, ut Pet-rum honoraret, inhonoratum dimitteret Iohannem, non pertinet ad hominis intelligentiam; excedit enim theologorum ingenia. Hoc enim arduum et difficile sibi Christus reservavit, nec ullus umquam ausus est hanc quaestionem facere. Nonne aetas nostra et antiquitas etiam plurimos vidit huius-modi perscrutantes in errorem incidisse? Unde Maiestatem Vestram rogo, ne haec divina secreta et inscrutabilia in medium adducat; possent nam-que nos illaqueare irretireque erroribus. Rex Mathias hoc sermone Gatti percepto inquit: „Ea, quae nos tetigimus, non sunt divina secreta, de quibus ratio nulla evidens appareat, sed sunt mo-ralia et homini perito facilia intellectu. Tunc Gat-

emberem lenne és az egyik harc elején megfutna, a másik ellenben mindvégig ott maradna és soha el nem hagyna, azt az árulót és szökevényt megszégyeníteném, talán meg is kínoztatnám, a másikat pedig, ki ottmaradt és minden veszélyben kitartott mellettem, megjutalmaznám és kitüntetném. S úgy gondolom, ezt mindenki helyesli. Mert ha a szökevénynek tiszteletet adunk, a hű harcost ellenben nem becsüljük meg, ki nem látja, hogy a vitéséget megfosztjuk jogos jutalmától és a gyávaságot tápláljuk. Tanítóimtól hallottam Cicerónak ezt a mondását: *A megbecsülés táplálja a művészeteket és a dicsőség lelkesít mindenkit a törekvésre.* Mi egyéb tehát az, hogy Pétert főpapsággal kitünteti, Jánost ellenben mellőzi, mint a tanítványok figyelmeztetése, hogy meneküljenek a megpróbáltatásoktól, kerüljék el a szenvedést, ne tűrjenek semmi gyötrelmet, hanem fussanak meg rögtön és tagadják meg Krisztust. Ezt akartam mondani s várom a magyarázatot. Mert soha el nem tudnám hinni, hogy azt Krisztus ok nélkül cselekedte volna. Ami pedig előttem igaztalannak tűnik fel, azt nem az Isten igazságtalansága, hanem a mi tudatlanságunk rovására kell írni. Akkor Gatti János a király szónoklatát röviden összefoglalta, de amikor a cáfoláshoz és kételkedésének kifejtéséhez fogott, a szerencsétlen ember beszéde zavarossá vált s bizonyíttatni kezdte, hogy az isteni titkok értelmét semmi módon nem lehet kikutatni: „Mert miért tette Krisztus, hogy Pétert megjutalmazta és Jánost jutalom nélkül bocsátotta el, az nem tartozik az emberi tudásra; hiszen felülmúlja a teológusok képességeit. Krisztus magának őrizte meg ezt a nehéz és fontos titkot és soha senki nem is merte ezt a kérdést fölvetni. Nemde a mi korszakunk és a régi kor is mennyi embert

tus iratus inquit: „Nolite mihi praefinire modum theologiae, quem teneo. Nemo enim est tam temerarius, qui in theologicis se mecum conferre aude-
ret. Nam nihil in hac divina scientia mihi est, ut puto, incognitum. Omnes enim bibliothecas per-
curri et numquam huius dubitationis occurrit de-
claratio.“ Tunc rex Mathias ait ad Gattum: „Non multos in theologia libros legi, nec etiam in aliis facultatibus. A puero enim ad regiam dignitatem evectus pauca e multis didici et militarem quo-
dammodo litteraturam arripui. Sed tamen huius rei declaratio, ut opinor, facile invenietur. Gattus impatiens sermonem regium interrumpens inquit: „Deponite hanc mentem, quoniam, ut dixi, nusquam est.“ Tunc rex Mathias iussit opus divi Hieronymi contra Iovinianum afferri, in quo haec sunt verba: „*Propterea inter duodecim unus eligitur, ut capite constituto schismatis tolleretur occasio. Sed cur non Iohannes electus, qui virgo est? aetati delatum est, quia Petrus senior erat, ne adhuc adolescens et paene puer progressae aetatis hominibus praeferretur et ne magister bonus, qui causam iurgii debuerat auferre discipulis (dixerat eis: „Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis“, et „Qui voluerit inter vos maior esse minimus omnium sit“) in adolescentem, quem dilexerat, causam praeberet invidiae. Ut autem sciamus, Iohannem fuisse tunc puerum manifestissime docent ecclesiasticae historiae, qui usque ad Traiani imperium vixerit, id est, post passionem Domini sexagesimo octavo anno dormierit, quod et nos in libro „De illustribus viris“ breviter perstrinximus. Petrus apostolus est et Iohannes apostolus: sed Petrus tantum apostolus, Iohannes apostolus, evangelista et propheta. Apostolus, quia scribit ad ecclesias: evangelista, quia*

ismert, akik ilyen kérdéseket firtatva tévelygésbe estek. Ezért kérem Fenségedet, ne feszegetse ezeket az isteni és kifürkészhetetlen titkokat, mert hálóba keríthetnek és törbe ejthetnek bennünket a tévedések. Mátyás király, miután Gattus e fejtegetését végighallgatta, így szólt: „Azok a dolgok, amelyeket érintettünk, nem isteni titkok, amelyekből a nyilvánvaló értelem nem világlik ki, hanem erkölcsi dolgok és gyakorlott elméjű ember számára könnyen érthetők.“ Erre Gatti haragosan így szólt: „Tartózkodjék Fenséged attól, hogy engem a teológiára kioktasson, arra, amelyet tökéletesen ismerek. Mert nem akad sehol olyan vakmerő, aki a vallástudományban velem össze merné magát mérni. Ebben az isteni tudományban nem ismeretlen előttem, úgy vélem, semmi. Áttanulmányoztam az összes könyvtárakat, de ennek a kétségnek a megoldása nem fordul elő sehol.“ Akkor Mátyás király így szólt Gattihoz: „Nem olvastam sok könyvet a teológia köréből és más tudományból sem. Minthogy ugyanis már gyermekkoromban a királyi méltóságra emeltek, sok mindenről alig tanultam és inkább csak a katonai irodalomra vettem magamat. De szerény véleményem szerint ennek a dolognak a magyarázata könnyen megtalálható.“ Gatti türelmetlenül félbeszakítva a király beszédét, így szólt: „Erről a véleményről tegyen le Fenséged, mert az a magyarázat, mint mondtam, sehol sincsen meg.“ Akkor Mátyás király előhozatta Szent Jeromosnak Jovianus ellen írt munkáját, melyben ezek a szavak állanak: *„Ezért a tizenkettő közül egy választatot ki, hogy vezér kijelölésével ne legyen alkalom a hitszakadásra. De miért nem jelöltetett ki János, aki tiszta? A kor vétetett tekintetbe, mert Péter idősebb volt. Így kellett történnie ennek, nehogy*

librum evangelii edidit, quod excepto Matheo alii ex XII. apostolis non fecere; propheta vidit in Pathmos insula, in qua fuerat a Domitiano principe ob domini martyrium relegatus, apocalypsim infinita futurorum mysteria continentem. — Huc usque Hieronymus, qui partem huius nostrae dubitationis absolvit ansamque praebeuit, ut et nos reliqua declaremus: Peccatorem et desertorem abnegatoremque Iohanni virgini in pontificatu praeposuit Christus, ut peccatoribus spem veniae praeberet. Nam peccator et desertor Petrus coitus violentiam expertus, humanam callens fragilitatem impetumque voluptatis (habebat enim uxorem), peccatoribus libidinibusque involutis (exemplo magistri sui edoctus, qui discipuli errata post amarum fletum abolevit habuitque pro non erratis) facile parceret veniamque praeberet, dignitate ac honore poenitentes afficeret. Nam, si virgo Iohannes et in fide firmus pontifex fuisset cum ligandi solvendique potestate, numquam libidinis blanditias vimque expertus, et qui nullo tumultu a Christo potuit dimoveri, ad sui similitudinem humanum genus confirmare percupiens et Christi fideique desertores libidineque corruptos summa austeritate depulisset. Non enim ex fragilitate peccantes, sed ex animi nequitia homines putasset, qui fletibus dolorem fingerent. Summa igitur ratione factum est, ut Petrus Iohanni in pontificatu praeferretur, quod tu, Iohannes Gatte, inter illa Dei iudicia inscrutabilia connumerabas.“ — His dictis convivium est solutum regis Mathiae rationis acumine animis nostris insidente.

az alig ifjú, sőt szinte gyermek az idősebb élébe helyeztessék és nehogy a jó mester, kinek a tanítványoktól mindenféle civódást távol kellett tartania (hiszen így szólt hozzájuk: „Békémet adom nektek, békémet hagyom örökölni rátok“ és „Aki közületek legnagyobb akar lenni, mind között a legkisebb lesz“) a kedvelt ifjú személyében okot adjon a gyűlölségre. Hogy pedig ne legyen kétségünk, az egyháztörténet nyilvánvalóan tanítja, hogy János akkor gyermek volt. Hiszen körülbelül Traianus uralkodásáig élt, tehát az Úr szenvedése utáni 68. évben aludt el örökre, ahogy ezt mi is közöljük röviden a „Híres emberek életéről“ szóló könyvünkben. Péter apostol volt és János is az, de Péter csak apostol, János meg azonkívül evangélista és próféta is. Apostol azért volt, mert írt a gyülekezetekhez, evangélista pedig, mert az evangélium könyvét kiadta, amit Máté kivételével a tizenkét apostol közül egyik sem tett meg; mint próféta látta Pathmos szigetén, ahová Domitianus fejedelem hitvallásáért száműzte, az apocalipsist, amely a jövő végtelen titkait tartalmazza.“ Eddig Szent Jeromos, aki kétkedéseim egy részét eloszlatta és alkalmat nyújt, hogy kinyilvánítsuk hátralevő véleményünket: a tiszta Jánosnak a főpapi méltóságban azért helyezte eléje a bűnöst, az eltántorodottat és a megtagadót, hogy a bűnösöknek megadja a bűnbocsánat reményét. A bűnös és eltántorodott Péter, mint aki az egyesülés hatalmát, a vágy hevülését és az emberi gyarlóságot tapasztalta (hisz volt felesége), könnyen tudott elnéző és megbocsátó lenni a bűnösökkel és a szenvedélyek rabjaival szemben (mesterének példáján okulva, aki keserű sírás után tanítványának hibáit törölte és úgy tekintette, mintha nem hibázott volna), sőt ha megbánta valaki bűnét, méltósággal

---

M e g j e g y z é s : Galeotto Marzio az umbriai Narniban született (1427). Ifjúságáról igen keveset tudunk, amíg Ferrarába nem került Guarino Veronese iskolájába (1447). Három év múlva már Padovában tanított latint és ugyanakkor tanult orvostudományt. Még Ferrarában barátságot kötött Janus Pannoniusszal, kinek meghívására 1461-ben először jött Magyarországra. Visszatérte után Spanyol- és Franciaországban, valamint Angliában tett utazást. Utána Padovából Bolognába ment latint tanítani. 1465-ben Janus Pannonius magával hozta nálunk maradt egészen 1472-ig. Ismét Bolognában tanít, de 1477-ben összeütközésbe kerül az inkvizícióval, melynek fogságából csak Mátyás király és Lorenzo dei Medici pártfogására szabadul. Fáradalmait a magyar udvarban piheni ki (1478—1480). Utolsó magyarországi tartózkodása, melyről bizonyosat tudunk, 1482-re esik. 1492-ben VIII. Károly francia király udvarát kereste föl. További életéről bizonyosat nem tudunk, sem azt, hogy valóban 1497-ben halt-e meg, sem azt, hogy Montagnában-e, vagy pedig Csehországban, mint mások állítják. — Szellemes, sokoldalú egyéniség, forró temperamentum, nyugtalan, spekulatív elme. Műveltségében egyesül Guarino iskolájának humanizmusa a padovai averroista gondolkodással. Írt verseket, vitairatokat, or-

és tisztességgel is felruházta. De ha a tiszta és hitében állhatatos János lett volna a főpap a bűntetés és felmentés hatalmával fölruházva, aki sohasem tapasztalta a vágy erejét és csábításait és akit semmi erőhatalom nem tudott elválasztani Krisztustól, akkor a maga hasonlatosságára próbálta volna átalakítani az emberi nemet: a legnagyobb eréllyel kiűzte volna a Krisztus hitétől eltántorodottakat és az erkölcsileg romlottakat. Mert azt vélte volna, hogy nem gyarlóságból, hanem könnyelműségből vétkeznek és sírásukkal csak mímelik a fájdalmat. Tehát nagyon is indokoltan tette Krisztus, hogy Pétert méltóságban fölébelyezte Jánosnak, amit te Gatti János, az Isten ama kifürkészhetetlen elhatározásai közé sorolsz.“ Ezen szavakkal feloszlott az asztaltársaság, de lelkünkben megmaradt Mátyás király elméjének élessége.

---

vosi műveket. Csevegő stílusú műveiben állandóan megismétlődik a heliodinamikus naprendszer gondolata. Magyar szempontból legérdekesebb anekdotás könyve, a „De egregie sapienter et iocose dictis ac factis Mathiae regis“ (1485 április—május). — Az itt közölt szemelvényben (caput 30.) teljes közvetlenséggel mutatja be Mátyás bizalmasa a király életmódját, mélyen emberi egyéniségét, környezetét. A szöveget Juhász László bocsátotta rendelkezésre sajtó alatt levő szövegkiadásából. — *irodalom*: *Ábel Jenő*: Galeotto Marzio életrajza. Budapest, 1880. *Ferdinando Gabotto* ed *Angelo Badini-Confalonieri*: Vita di Giorgio Merula. Alessandria, 1893. *Husztai József*: Janus Pannonius. Pécs, 1931. 119—122., 150—151., 180., 215—220., 228., 244—247., 264—265. 1. *Kardos Tibor*: Századok, 1932. 7—8. sz. 327—328. 1.

ANTONIO BONFINI

*Rerum Ungaricarum Decades. Decas IV.
Liber VIII. Mátyás király arcképe.*

Divo Mathiae statura corporis fuit aliquanto maiuscula, plusquam mediocris, forma eximia, generosus aspectus, et multum referens magnanimitatis: rubens facies, et flava coma, cui venustatem obducta supercilia, vegeti et subnigricantes oculi, et sine menda nasus, ne mediocrem quidem cultum addebant. Obtutus eius liber ac rectus, leonis more oculis numquam inter videndum fere conniventibus. Favorem semper obstinato indicavit obtutu, quem vero limis respexit oculis, infensum sibi esse portendit. Prominentiore collo et mento fuit, et ore aliquanto latiore. Caput huic accedens: quippe quod nec parvum, nec magnum videri poterat, frons vero parum spatians. Consentiebant inter se membra spatiosa: brachio terete, et oblonga manu, latis humeris, et patente pectore fuit. Contra, variusculae huic fuere tibiae, ad equitandum haud quaquam inconcinnae. Proinde formosum erat corpus, cui color albus cum rubore fuerat admixtus: ex qua quidem mixtura mirum quandoque (ut de Alexandro perhibent) fragravat odorem. Quin etiam lineamentis oculorum, et levitate illi nimis fuit assimilis, quem semper vitae habuit archetypum. Ingens a juventute celeritas, ac robur pectoris, immensa animi magnitudo, cum ingenti gloriae cupiditate coniuncta: item tantum roboris et virtutis, ut neque animi, neque corporis laboribus defatigari posset. Laboriosum huius corpus erat, et frigoris, sudoris, et inediae tolerantissimum: nihil facilius militari labore, nihil domestico difficilius otio pertulit.

A fenséges Mátyás testalkata a középtermetnél valamivel nagyobb volt; rendkívüli megjelenése, nemes tekintetes sokat sejtettek nagylelkűségéből: aranyszínű haja, ívelt szemöldöke kedvességet, mozgékony fekete szeme és sasorra pedig nem csekély tiszteletet kölcsönzött ragyogó arcának. Nézése nyílt, egyenes és szeme nézés közben oroszlán módjára állandóan nyitott volt. Rokonszenvét kitartó nézéssel mutatta ki, aki pedig ellenszenves volt, arra ferdén rápillantott. Előrehajló nyaka és előreugró álla és a rendesnél valamivel nagyobb szája volt. Testalkatához illő feje sem túl kicsinek, sem túl nagynak, viszont homloka nem látszott szélesnek. Erőtelmes és arányos tagjai, vékony karjai, hosszúkás kezei, széles válla és domború mellkasa volt. Befelé ívelt lábai lovaglásra igen alkalmasak voltak. Formás testének fehér színe vörösbe vegyült: e keverékből többször lehetett különös illatot érezni, amint azt Nagy Sándorról is mondják. Sőt szemeinek körvonalával és fűrgeségével szerfelett hasonlított ahhoz, akit mindig mintaképének tekintett. Már ifjúságától kezdve igen nagy gyorsaság és testi erő párosult benne mérhetetlen lelki erővel és roppant dicsőségvágygal: oly nagy testi és lelki ereje volt, hogy sem szellemi, sem testi munka nem tudta kifárasztani. Bármilyen munkát, fagyot, hőséget, éhséget egyaránt könnyen bírt el: mi sem volt könnyebb számára, mint a katonai fáradalmak és semmi sem volt nehezebb, mint az otthoni tétlenség. Nem egykönnyen engedte, hogy emberi

Nec humanis quidem passus est sibi facile interdicti voluptatibus, muliercularum quandoque obnoxius fuit amoribus, sed matronis abstinuit. Crapula et vino saepe cum amicis animum relaxavit; promptissimus ad promittendum, non difficilis ad iram, ingenium perquam liberale ac magnificum, et ad clarissima quaeque facinora intentum, crudelitatis expers et barbaricae inhumanitatis, cui ardentissimum inerat imitandum Romanorum studium, quibuscum perpetuam sibi aemulationem indixit. Quare Corvinae gentis cognomen sibi inditum perquam libenter accepit. Quod amicos inconstanter amavit, et plerosque depressit, crimine non caruit. Sed numquam, quem nimis extulerit, ab re deposuit: imo numquam ab amico, quem in primo crimine deprehensum habuerit, poenas exegit, sed in iterum errantem severius animadvertit. Quin et in amicis quandoque fuit infelix: quippe qui opibus et honoribus in immensum evecti, in eum nonnulla moliri occipere. Ex humili genere multos extulit, in quibus se fortunatiorem invenit.

Ceterum fortunatissimus semper fere est habitus. In bello Boemico sibi defuere pecuniae, verbis ergo et pollicitationibus crastinis alebat exercitum. Cum dies distribuendi stipendium praestitutus instaret, quem promissis differre ultra non poterat, a praefectis equitum, legatis legionum ad alearum ludum invitatur, tota nocte lusum: ipse tam aequas tesseras sortitus est, ut nihil sibi aliud caderet, quam quod iactu opus erat. Dena milia aureorum ea nocte ex ludo sibi comparavit, quae, antequam loco moveretur, militibus dedit, et ex aleae lucro stipendium exsolvit. Raro quicquam adortum est, quod non prosper confecerit. Augebat et illud splendorem maiestatis et spectantium ad-

örömeinek gátat vessenek, akárhányszor hódolt könnyű kalandoknak, de a férjes asszonyoktól tartózkodott. Mámorral és borral gyakran üdítette fel kedélyét barátai körében. Könnyen ígérő, hirtelen haragú, nagylelkű, nyájas és nagy tettekre mindig kész volt. Nem volt kegyetlen és embertelen. Buzgón követte a rómaiak példáját, akiknek nagysága mindig szeme előtt lebegett. Ezért kapta a Corvin nevet, amit szívesen vett. Hibája volt, hogy barátai iránt nem volt állhatatos és legtöbbjüket elnyomta. Akit azonban magas tisztségre emelt, azt onnan többé nem távolította el: barátjainak első vétkéét nagylelkűen megbocsátotta, de a többször vétkezőt szigorúan megfenyítette. Barátaiban is gyakran csalódott, ugyanis mihelyt azokat magas tisztségekkel és kincsekkel látta el, azok cserben hagyták őt. Alacsonyabb sorból sokat emelt fel, akiknél valamilyen szerencsésebbnek bizonyult.

Más tekintetben is szerencsésnek mondható majdnem minden esetben. A cseh hadjáratban fiányzott neki a szükséges pénz, ezért tehát szavakkal és holnapra vonatkozó ígéretekkel tartotta fenn hadseregében a lelket. Amikor a zsold kifizetésének napja érkezett, amelyet már nem tudott ígéretekkel tovább halasztani, a gyalogos- és lovaskapitányok kockázásában részt vett: egész éjjel játszott és folyton nyert. Tízezer aranyat nyert azon az éjszakán és még mielőtt tovább vonultak volna, kifizette belőle katonái zsoldját. Ritkán akadt valami, amit szerencsésen véghez ne vitt volna. Fenségének fényét, környezetének bámulatát növelte az is, hogy királyi személyét nem gőg, nem elkapatottság, a megközelítés lehetlensége és gonosz ajtónállók, hanem nyájasság, jóakarát és szelídség vette körül, úgyhogy nem

mirationem, quod regalem celsitudinem non superbia, non elatio animi, non difficultas aditus, non ianitorum improbitas ambibat: sed tanta mensuetudo, benignitas et clementia circumvenerat, ut nemo eum audierit, qui non modo gratia, sed solo aspectu se non beatum profiteretur.

Sed Beatricis adventu facilitas eius, et popularitas, multo remissior effecta. Nemo est qui eius beneficentiam non admiretur. Cunctas bonas artes affectate aluit, viros doctissimos in remotis etiam partibus disquisivit, virtutes omnes diligenter excoluit. Purgavit Ungariam rusticitate, et inventos politicarum artium artifices introduxit. Scythicos mores mitiores effecit, immanem superbiam repressit, et post Atilam primus ad obsequium diligens durae cervicis Ungarum redegit. Praepolluit insuper pietate non mediocri, cui mira religio, et tanta divini sollicitudo cultus inerat, ut domi militiaeque non secus atque Alexander, dextera Deum, sinistra hastam ferret, in deos et homines iuxta liberalis. Consilium huic ad maxima quaeque facinora promptissimum: neque consilio audacia et industria defuit, quod et fortuna aequissimo comitatu fovit. Cum prope Turcas castra metatus esset, sic vires hostium exploravit: pagano namque subornatus amictu, cum uno tantum comite se cum iumento inter eos, qui commeatus in hostilia castra conferrent, insinuavit, cum eo pervenisset, toto die pro tabernaculo Turcae hordeum vendidit, ingruente nocte se incolumen in sua castra recepit. Scripsit ad hostem se pridie eius castra penitus explorasse, vendidisse rustici sub persona hordeum ad tabernaculum eius; et quo maiorem dictis fidem faceret, ferculorum numerum et epularum cuncta genera retulit. Quae cum hostis accepisset, timore percussus, postero die

akadt senki, akit nemcsak kegyessége, hanem még pusztá megjelenése is ne tett volna boldoggá.

Beatrix megérkezésével azonban könnyedsége és népszerűsége csökkent. Mindenki csodálta jó-tékonyságát. A művészeteket szeretettel pártolta, a tudós férfiakat még a legmesszebb vidékeken is felkutatta és a képességeket buzgón megbecsülte. Megtisztította Magyarországot műveletlen jellegtől, föllette és bevezette a kultúra mestereit. A szittyá erkölcsöket megszelidítette, a féktelen gögöt elnyomta és Attila óta először vette rá a nyakas magyart az engedelmességre. Mélyen vallásos volt és annyira szívén viselte az isteni tiszteletet, hogy, mint Nagy Sándor, a háborúban és békében mintegy jobbában az Isten jelképét, baljában a lándzsát vitte, emellett égiekhez s földiekhez bőkezű. Nagy tettekre mindig kész: hozzá mérés és szorgalmas volt, s mindig rendkívüli szerencse is segítette. A török háborúban álrúhában bejárta az ellenség táborát és kikémlelte erejét, ugyanis paraszti öltözetben egy kísérőjével és szekérével belopódzott azok közé, akik az ellenséges táborba eleséget szoktak szállítani. Midőn oda érkezett, egész nap árpát árult a török vezér sátra előtt és az éj beáltával sértetlenül tért vissza táborába. Majd megírta az ellenségnek, hogy előző nap kikutatta legbelsőbb táborukat és hogy paraszt öltözetben sátra előtt árpát árult. Hogy szavainak nagyobb nyomatékot adjon, a fogásoknak és ennivalóknak összes fajait leírta. Midőn ezt a levelet az ellenség megkapta, félelmében másnap felszedte táborát, mert hátha Mátyás király nem csak a sáncokat támadja meg, hanem beront sátra kellős közepébe. Beune nem lehetett felismerni azt a királyi gögöt, amely e századnak sok királyában megvolt. Nem jelentett számára

castra solvit, veritus Corvinum regem non modo ad vallum sibi occursum, sed in medio tabernaculo invasurum.

Ad haec non regius ille fastus in eo recognosci poterat, qui multos nostri seculi reges occupavit. Non purpurae, non aureae trabeae splendor assiduus, non quotidianus tricliniorum et sellarum apparatus, quae advenientium lumina deterreant et contrahant stuporem: non lictorum et ianitorum multitudo, non amanuensium turba, qui diu multumque rogati vix tamen per litteras respondere dignentur. Domestico et mediocri delectatus habitu, nisi cum res postulabat, tunc decorum studiosissime servavit. Eius oratio tarda, gravis et concisa, multum ponderis habens, et acrimoniae verba numerose et gradatim expressit; nil insulsum ab eo umquam auditum. Paucis sibi mos fuit in contentione obligare et convincere adversarium. In concione militari concitatus et eloquens; multarum sibi cognitio linguarum, praeter Turcicum et Graecum omnia Europae glossemata calluit. Memoria nec Scipioni, nec Mithridati, nec Simoni denique cessisset. Salibus et facetiis admodum oblectatus est, et quandoque ita popularis, ut inter amicos domestice coenaturus culinae curam obiret. Non modo suis, verum etiam peregrinis beneficiis erat officiosus. Equestri certamine et aurigatione a iuventute non sine summa voluptate usus est. In hippodromo Budae ac Viennae infesta saepe hasta depugnavit. Mathias etiam in propatulo et oculis omnium assidue versari, publice benignissimas accomodare aures, convivari quoque publice ac loqui; putans obscoenis plurimum actionibus convenire tenebras, honestae contra vitae lucem maiori ornamento fore. Facile omnes intro admittere et admissos continuo voti compo-

semmit a bíbor, sem az aranyoszlopok fénnye, sem az ebédlőknek és termeknek mindennapi felszerelése, amelyek elvakították a nézők szemeit és őket csodálkozásra készítették, sem az örök, ajtónállók serege, sem az íródeákok hada, akik hosszú kérdezősködésre alighogy felelni kegyeskednek — írásban. Szerette az egyszerű ruhát, de amikor szükség volt rá, betartotta gondosan az illő megjelenést. Beszéde lassú, méltóságteljes, rövid és nagy súllyal bíró volt. Kemény szavakat gyakran és fokozva használt, de ízetlenséget soha nem hallott tőle senki. A vitákban ellenfeleit kevés szóval szokta legyőzni és meggyőzni. A katonai gyűléseken ékesen és lelkesítően beszélt, sok nyelvet tudott, a görögön és törökön kívül minden európai nyelvet jól értett. Emlékezőtehetsége nem volt kisebb, mint Scipióé, Mithridatesé vagy Simonidesé. Tréfákban és szellemességekben nagyon tudott gyönyörködni. Sokszor olyan leereszkedő volt, hogy barátai között ebédelve még a konyhaüggyekkel is törődött. Nemcsak saját népét, hanem az idegeneket is szívesen ajándékozta meg. Lovas párviadalokban és kocsiversenyekben már ifjúságától fogva nagy gyönyörűséggel vett részt. A budai és bécsi porondon gyakran küzdött harcra kész dárdájával. Mátyás állandóan a nyilvánosság előtt forgolódott, mindenkit nyájasan meghallgatott, nyilvánosan étkezett és beszélt. Mert azt tartotta, hogy csak mocskos cselekedetekhez illik a sötétség, a becsületes életnek a napfény csak díszére válik. Könnyen bebocsátott magához mindenkit. A bebocsátottaknak vágyaik kielégítésére reményt nyújtott, a kérelmezők ügyeit nem halogatta, sem pedig a különböző udvari hivatalos eljárásokat nem alkalmazta, hanem ő maga adott, cselekedett és fizetett mindent.

tes reddere: non distrahere spes supplicantium, neque per varios aulicorum ordines expedire, sed ipse solus omnia dare, gerere et erogare.

Vindicta hostes etiam, amicos beneficio superare: in secunda se fortuna non efferre, sed Deo gratias agere plura confidendo in prosperitate sacrificare, quam reformidando vovere. In metu hilaritatem praeferre in felicitate cum gravitate benignitatem. Non subirasci libere loquentibus, deridere jactatores; mimos aretalogosque plus aequo promereri. Nullam eripere gloriam, nisi propria virtute navatam; sapientiam re magis, quam verbis exercere. Amicis se indulgetissimum praestitit, inimicis horribilem. In proelio acerrimum pugilem, in victoria facilem exorabilemque imperatorem, bene merentibus vero gratissimum. Rei autem bellicae peritissimus fuit. Non destinato solum, sed ex itineris occasione et spurcissimis tempestatibus, cum hostis aprime tutum se fore putaret, proelium saepe sumpsit, eaque in arte militari commentus est, quae aliis hactenus ignota fuere. In obeundis expeditionibus dubium an cautior, an audentior, quamvis nihil inconsulto adoriretur horoscopo. Itinera incredibili celeritate confecit, et centena quot diebus milia passuum actuario curru emensus est. Laborum ac vigiliarum patientissimus; pro tempore et loco aequae severus et indulgens in milites. A desertoribus et insidiosis severius poenas exegit, connivebat in ceteris. Ad iracundiam difficulter irritatum commotumque, non cito desidere.

Tot igitur virtutibus praestantem regem cum Ungari amisissent, tanto repente metu perculsi sunt, ut una cum principe pristinam virtutem, robur, et audaciam, et nomen amisisse viderentur. Quin etiam ostenderunt se potius a rege vires,

Ellenségeit nagylelkűséggel és barátait jótétéménnyel győzte le. A szerencsében nem bizakodott el, hanem inkább Istennek hálát adott; úgy vélte, többet ér, ha a jósorsban áldozatos lelkű, mint ha a félelemben fogadkozó. Félelemben jókedvet mutatott, boldogságban megfontolt jótétéményeket gyakorolt. Nem haragudott meg a nyíltan beszélőkre és a kérkedőket kinevette, de a színészeket és udvari mulattatókat érdemükön felül becsülte. Nem ragadta magához senki dicsőségét, csak ha saját erejével szerezte, a bölcseséget pedig tényekkel és nem szavakkal mutatta ki. Barátaival szemben nagyon jóságos, ellenségeivel szemben pedig rettenetes volt. A csatában keményen harcolt, ha győzött, könnyen kiengesztelődött. Az érdemeket méltón meghálálta. A hadügyekben pedig igen járatos volt. Nemcsak a kitűzött időben, hanem amint a terep alkalmat adott, és a legcsúnyább időben is csatába bocsátkozott, amikor az ellenség teljesen biztonságban érezte magát. A hadi mesterségben sok mindent kitalált, ami másoknak eddig ismeretlen volt. Nehez eldönteni, hogy a vállalatok megkezdésében milyen volt: óvatos-e vagy merész, noha semmibe sem fogott a horoszkóp tanácsa nélkül. Az utakat csodálatos gyorsasággal tette meg és százezer lépést is haladt naponként gyorskocsival. Nagyon jól bírta a munkát és virrasztást. A katonákhoz a körülményekhez képest egyformán tudott szigorú vagy engedékeny lenni. A katonaszökevényeket, cselszövőket igen szigorúan büntette: a többi dologban elnéző volt. Nehezen jött ki sodrából, de viszont nehezen is csillapodott le. Midőn a magyarok az annyi erénnyel felruházott királyt elvesztették, hirtelen akkora félelem fogta el őket, hogy úgy érezték, mintha a királyukkal

animos et consilia, quam regem haec ab eis habuisse. Una cum ipso decus, fortitudo nomenque Pannonicum concidisse visum est. Tanta subinde procures trepidatio incessit, ut oves sine pastore inter ferarum lustra relictis viderentur. Quamobrem quicumque prius regem criminibus petebant, quod insolentibus plus aequo vectigalibus populos oneraret, quod procures et nobilitatem perpetuo bello conficeret, quod bellum ex bello ferret, et nullam pacem et quietem amaret: post mortem omnes mutatis verbis iuxta timebant, assiduoque luctu fortissimum indomitumque principem prosequabantur. Populi cum rustica manu, qui quotannis prae bellorum magnitudine quaterna vectigalia pendere cogebantur, et iniquissimam tributorum gravitatem conquerebantur, nunc gemunt, et populationes, vastationes agrorum, et incendia undique imminetia reformidant. Si ex inferis regem revocare fas esset, sexterna solvere pollicerentur. Nobiles, qui militari labore se absumptum iri querebantur, nunc publicum privatumque exitium expavent. Nonnulli sanctas divi Mathiae reliquias a sepulchro evelli oportere asserunt, quibus regni fines lustrent, et adversus hostes religiose gerant: alioqui eos abigi posse negant. Cum igitur imperante Mathia gravi finitimos omnes bello vexarint domuerintve, nunc coniurata eorum agmina reformidant; et qui omnibus terrori maximo fuere, nunc omnium vires vel minas timere coguntur. Undique bella obstrepunt, gravissima pericula imminet, et tot malis Pannonum circumventi, omnia perditum iri conspiciantur, ut quantum regem amiserint, in posterum evidentius se cognituros esse fateri non vereantur. Eum itaque publice cuncti vicatim oppidatimque deplorant, et praeteritis futurisque regibus anteponunt.

együtt bátorságukat, erejüket, merészségüket, a magyar nevet is elvesztették volna. Sőt ezzel kimutatták, hogy inkább kaptak ők a királytól erőt, bátorságot és bölcseséget, mint az tőlük. Úgy látszott, hogy halálával összeomlott a becsület, bátorság és a magyar név. A főurak úgy megriadtak, mint a pásztor nélkül maradt nyáj a vadak tanyáján. Ezért, akik azelőtt azzal a vétkes cselekménnyel vádolták a királyt, hogy túlságos és szokatlan adókkal terheli a népet, és hogy a főnemességet meg a nemességet állandó háborúival felemészti és háborút háborúra halmoz, hogy nem akar semmiféle békét és nyugalmat, azok halála után megváltozott véleménynel mindnyájan féltek és mély gyászukban úgy siratták meg, mint legvitézebb és legkiválóbb fejedelmüket. A földműves nép, melynek évről-évre négyszeres adót kellett fizetni a nagy háborúk miatt és amely az adózások mérhetetlen súlya miatt panaszkodott, most felnyög: és a földeknek pusztítása, és feldúlása, és a mindenünnen fenyegető tűzvész miatt retteg. Hajlandók lennének a hatszorosát fizetni, csak fel lehetne támasztani halottaiból a királyt. A nemesek, akik panaszkodtak, hogy a katonai fáradalmak felemészti őket, most a nemzet és az egyesek végpusztulásától megborznak. Sokan úgy vélik, hogy a fenséges Mátyás szent ereklejét ki kell venni a sírból, velük kell megszentelni a határokat, velük kell az ellenségre indulni: különben nem lehet elűzni azt. Azok tehát, akik Mátyás uralma idején valamennyi szomjédjukat súlyos háborúkkal sanyargatták és megfékeztek, most az ellenség fellázadt seregeitől remegnek és azok, akikről mindenki rettegett, arra kényszerültek, hogy féljenek minden erőszaktól és fenyegetéstől. Mindenütt háború dühöng, óriási veszedel-

mek fenyegetnek, az annyi bajjal körülvelt magyarok mindent elveszettnek vélnek, és nyíltan bevallják, hogy csak most látják, milyen nagy királyt vesztek el. Így hát őt nyíltan mindannyian, faluban és városban egyaránt siratják és fölébe helyezik minden volt és eljövendő királynak.

M e g j e g y z é s : Antonio Bonfini (1427—1503) valószínűleg Ascoli Picenóban született. Iskoláit Enoco d'Ascolinál végezte. Recanatiban az ottani iskola rektora lett. Lorettóban többször megfordult és valószínűleg egy ilyen alkalommal találkozott Beatrix magyar királynéval, aki a várost útjába ejtette. Miután Beatrix felolvasója 1486 nyarán meghalt, a Mátyás királlyal barátságos Ancona területéről Bonfini került a magyar udvarba. Tudományos feladata volt a magyar történelem korszerű feldolgozása. Művét csak Mátyás halála után tudta befejezni. II. Ulászló érdemei elismerésül nemességet adott neki. Nálunk érte a halál. Beatrix királynéhoz intézte „Symposion Trimeron” című filozófiai művét, Mátyás királyhoz Hermogenes, Philostratus és Antonius Verulinus műveinek fordítását. Hatása a magyar humanista történetírássra rendkívüli. Művének egyik kiemelkedő része az itt közölt szemelvény, Mátyás király jellemzése. Szövege a legmegbízhatóbb kiadáson (Bél Károly András: Antonii Bonfinii Rerum Ungaricum libri XLV ab origine gentis ad annum 1495. Editio Septima. Lipsiae, 1771. 669—671. l.) alapul. — **I r o d a l o m :** *Helmár Ágost:* Bonfiniusnak, mint történetírónak jellemzése és műve kútfőinek kimutatása s bírálati méltatása. Budapest, 1876. *Szinnyei József:* Magyar írók

élete és munkái. Budapest, 1891. I. 1209—1912. I. *Riedl Frigyes*: A magyar irodalom főirányai. Budapest, 1896. *Békési Emil*: Magyar írók Hunyadi Mátyás korából. Katholikus Szemle, 1902. 328—331. I. *Császár Mihály*: A magyar művelődés a XV. században Antonio Bonfini *Rerum Hungaricarum Decades*ének 'alapján. Budapest, 1902. *Jakubovich Emil*: Bonfini-kódextöredék a Magyar Nemzeti Múzeumban. Magyar Könyvszemle, 1919. 111—117. I. *U. a.*: Az eredeti Bonfini-kódex második töredéke. U. o., 1925. 19—27. I. *Tóth László*: Bonfini in Ungheria. Különlenyomat a Bonfini-émlékkönyvből. Ascoli Piceno, 1928. *U. a.*: *Analecta Bonfiniana*. Turul, 1929. 1—2. füzet. 48—60. I. *Pintér Jenő*: Magyar Irodalomtörténete. I. 1930. 456—462. I.

BARTHOLOMAEUS PANNONIUS

Az Éberség és Tunyaság vitája az Erény bírói széke előtt.

A szerző Szakmáry György pécsi püspöknek és fő-kancellárnak ajánlja párbeszédét. Művecskéjét a rómaiak és a görögök példáján fölbátorodva írta, akik pihenés-képen nemcsak testi, hanem szellemi versenyeket is rendeztek. Céloz arra, hogy a régiek ilyenkor egymást kölcsönösen megajándékozták. Felkéri a püspököt, legyen felajánlott művének bírója. Ígéri, hogy majd minden nyugodt idejét a püspök nevének megörökítésére fordítja. Ezután megjelenik az Éberség és hosszú monológban jellemzi magát, végül meglátja a Tunyaságot:

Sed, o Juppiter, quid intueor profecisse iam lassa!
Quid ego misera hic cerno, homone an belua est,
nam coeno illitum squalidum truncum arbitror tor-
pescentem. Heus tu, quid stertis, tu inquam, tibi
dico, homone an monstrosa chimaera, non loque-
ris? Ast hominem, en schedam notas affixit, mi-
rum, qui ingenium opus exequi poterat! Sed le-
gam, proh di immortales, quid video; is est, quem
mari terrisque prosecuta sum. Cum enim infantula
adhuc Torporem caris a parentibus profari au-
dissem, nomen tenellis ac credulis auribus moles-
tum, semper monstrum hoc hucusque crebrius inse-
quem, probe teneo. Heus tu Torpor! Torpor, nil res-
pondes? Sed quis me misera beatior foret umquam,
si hic Letheum gustasset, experiar. Torpor, te
volo, te ego per somnum dulcissimum, hominum
corporibus tacite irrepentem, mortis simulacrum
adiuro responde. *Torpor:* Hu, hu. *Vigilantia:*
Perii, vivit. *Torpor:* Quis me miserum tanta suavi-
tate orbat? Sine, obsecro, sine torpeam. *Vigilantia:*
Surge ignavum pecus! inquam, surge! Nonne Mu-

De Juppiterre, mit látnak szemeim most, mikor már belefáradtam a bolyongásba! Mit látok, én szerencsétlen, ember ez, vagy állat? mert mocsokkal van bekenve a piszkos teste. Hé te! mit horkolsz, te, neked szólok, ember-e, vagy szörnyeteg, nem beszélsz mindjárt? Pedig ember, imhol iratos táblácskát akasztott fel, csodálatos elme, hogy e munkát véghez tudta vinni! De hadd olvasom. A halhatatlan istenekre, mit látok? Ez az, akit szárazon és vízen nyomon követtem. Ugyanis, mikor még gyermekkoromban jó szüleim a Tunyaság nevet kiejtették előttem, gyöngéd és gondtalan fülemnek már akkor terhes volt és mindig szörnyű; rendjénvalónak tartom, hogy őt mindeddig sűrűn mardostam. Hé, te Tunyaság! Tunyaság nem felelsz? De majd meglátom mindjárt, lehet-e valaki nálam szerencsétlennél valaha boldogabb. Ha ez itt belekóstolt volna a halálba! Tunyaság, téged kereslek, én téged az édes álom nevében, mely csöndesen szállja meg az emberi testet, s képmása a halálnak, felszólítalak, felelj! *Tunyaság*: Hu, hu!

saeum cernis, sic conspectum optimi principis colis? *Torpor*: Hem, quid est? Esumne aut potum vocas? Da, obsecro, quod mandam, quodque obsonem, ut denuo torpeam. *Vigilantia*: Tibi dico vigila, sume actutum mapulam, qua oculos abstergas. *Torpor*: Ubi patina? praesta urceum, liguriam, quo somnum incitasso facilius. *Vigilantia*: Belua non urceum, sed sus, surge, inquam, a coeno. *Torpor*: Bene Hercule, praebe suillam, probe saginatam, sed, quaeso, papaver adspergito, nam et id ad somnum facit. *Vigilantia*: Di te perdant, vigila tandem! *Torpor*: Beas me, cum pernam nominas; cedo etiam glandulas! Nimis venter fame crepat, vacuum metuo. *Vigilantia*: Nondum vigilas? vigila *Torpor*, vigila *Torpor*, vigila, vigila, en patinam, urceum, sumen, pernas, glandulas. *Torpor*: Heu, me miserum, quis tam importunus somnus nunc me occupat! Vigilandum satius erit nunc, quam torpescendum. *Vigilantia*: Tibi dico, vigila, conspice, contemplare, quos cernas *Torpor*: Miser ego, quam gravem somnum habui, et optime certe risum movebo spectatoribus. Vultis, ut dicam somnium? Sed dicam; cum iam iam delitescerem, videbar lautis ferculis interesse, Musaeoque stipari, non tamen ipsis frui potuisse, venientem mulierculam, meque lacescentem, et nescio, quo coniurationis genere post plagis misere adficien-tem, et ni fallor, hem dexteram, quam tumet; sed quaeso, quisquis es mulier, et quae sis, dic, sodes. *Vigilantia*: Nondum coepisti? *Torpor*: Nec memini quidem, sed scin, cur inquiero? ut, cum dixeris sciam. *Vigilantia*: Vigilantiam non nosti? *Torpor*: Ast pereas, quae me somniantem vigilem, vilem *Vigilantia* reddidisti. *Vigilantia*: Sed eccam Virtutem dominam et reginam, salva ut sis dea, diis suplico. *Virtus*: Et tu! sed quid rumores isti? quor-

Éberség: Oda vagyok! Hiszen ez él! *Tunyaság:* Ki foszt meg engem, szerencsétlent, ekkora boldogságtól? Hagyj, kérlek, hagyj henyélni! *Éberség:* Kelj föl, gyáva barom, föl! föl! Nem látod, hogy muzsák tanyája van itt? Így tiszteled meg jó fejedelmünk színelátását? *Tunyaság:* No, mi az? Enni, vagy inni hívsz? Add ide, kérlek, az ennivalómat, hogy tovább henyélhessek. *Éberség:* Azt mondom neked, hogy ébredj föl, tüstént fogd a kendődet és töröld ki az álmot a szemedből. *Tunyaság:* Hol a csészém, add ide a cserépkorsómat, hadd kortyintsak belőle, hogy könnyebben jöjjön álom a szememre. *Éberség:* Vadállat, semmi korsó, hanem azt mondom neked, disznó, kelj föl a mocsokból! *Tunyaság:* Herkulesre, csak add ide azt a disznóhúst, ha jó kövér, de kérlek, hints rá mákonyt, mert az is álomra készítet. *Éberség:* Sujtsanak le az istenek! Ébredj már végre! *Tunyaság:* Sunka? Boldoggá teszel, ha sonkáról beszélsz, csak ide a disznó nyakával is, nagyon korog a gyomrom, borzadok az ürességtől. *Éberség:* Még sem vagy ébren? Ébredj, Tunyaság, ébredj, Tunyaság, ébredj, ébredj, nesze csésze, korsó, disznószegy, disznócomb, disznónyaka! *Tunyaság:* Jaj nekem szerencsétlennek, minő gonosz álmoság gyötör! Pedig most jobb lenne ébren lenni, mint aludni. *Éberség:* Azt mondom neked, ébredj föl, figyelj, nézd, kiket láatsz! *Tunyaság:* Én szerencsétlen, milyen nehéz álomom volt! És persze azt akarjátok, hogy szépen elmondjam, mit álmodtam. Megnevettetek benneteket, nézők. De hadd mondjam el: midőn már álomba merültem, úgy láttam, hogy pompás ételfogások között vagyok és a múzsák lakóhelyén, de mégsem volt semmi hasznom belőlük, mert jött egy kis nőszemély, nem hagyott békén és aztán, nem tudom minő ármányos módon, de nyomorultul helybenhagyott és hacsak

sum eiulatus, quos editis? Vah, quid Sphingis monstrum huc adduxti *Vigilantia*? *Vigilantia*: Monstrum hoc mortis aemulum, ego tua pedissequa missis obsequens, refeci denuo. *Virtus*: Probe! *Vigilantia*: Sed obsecro, monstrum hoc, mea *Virtus*, ne impune transeat, iudex pro tribunali asside. *Virtus*: Decet. *Vigilantia*: Progredere lamia et larva nocturna, Endymionis heres ex asse. *Torpor*: Obsecro! *Virtus*: Mea amata — mitius nam emendabitur, ut spero — accede! Promittis somnolentiam ac torporem in posterum non tantum secretarier. *Torpor*: Promitto. *Virtus*: Spondes *Vigilantiam* nomini tibi fore? *Torpor*: Spondeo. *Virtus*: Ganeam, crapulam posthabere? *Torpor*: Ganeam, crapulam posthabere. *Virtus*: Virtutem, *Vigilantiam* summo conatu imitari? *Torpor*: Virtutem, *Vigilantiam* summo conatu imitari per hoc imensum, horridum, sanguinarium, cruentum gallorum gallinaceorum proelium iuro. *Virtus*: Omniumque parentem Virtutem omnes spectabiles spectantes, veneratione colite. Spectatores, sic itur ad astra.

M e g j e g y z é s : Bartholomaeus Pannonius működése a XVI. század első negyedére esik. 1516-ban jelent meg Bécsben Brandenburgi György örgrófnak, II. Lajos nevelőjének ajánlott római modorú vígjátéka, a „Gryllus“ és vele együtt az itt közölt moralizáló párbeszéd. Nyelve nehézkes, homályos, de előadásra alkalmas elevensége folytán. „Az Éberség és Tunyaság vitájának“ különös időszerűséget és hangsúlyt az ad, hogy írásakor már csak tíz év választ el a mohácsi szerencsétlenségtől. Kiletéről semmi biztosat nem lehet tudni. Denis nyomán általában Frankfurter Pannoniusszal azonosítják. A szöveget Ábel—Hegedüs kiadásából közöljük (Analecta Nova. 31—33. l.). — I r o d a l o m : Ábel—Hegedüs: Analecta Nova. Budapest, 1903. 21. l. Fogel József: Quomodo rex Wladislaus II. cancellariaque eius de rebus litterariis meriti sint in Hungaria. Budapest, 1911. 24. l.

nem csálódom, itt a jobbkezem, milyen dagadt! De kérlek, bárki is vagy, mondd meg, ha úgy tetszik, ki vagy! *Éberség*: Még nem jöttél rá? *Tunyaság*: Még csak nem is gondolom; de tudod, miért kérdelem? Hogy, ha majd megmondtad, tudjam. *Éberség*: Nem ismered az Éberséged? *Tunyaság*: Hogy vesznél el, Éberség, álmodtam és te hitvány ébrenlétre serkentettél. *Éberség*: De itt az Erény, úrasszonyunk és királynőnk. Kérem az isteneket, tartsanak meg épségben! *Erény*: Hát te! de micsoda láрма ez? Miért jajgattok? Ejnye, micsoda rejtélyes szörnyet hoztál ide Éberség! *Éberség*: Ez a szörnyeteg a halál versenytársa s én, a te szolgálód, küldetésem értelmében újra helyrehoztam. *Erény*: Jól van! *Éberség*: De kérlek, kedves Erény, ülj törvényt e felett a szörnyeteg felett, hogy büntetlenül ne szabaduljon. *Erény*: Helyes! *Éberség*: Lépj elő, boszorkány, éjjeli kísértet, Endymion általános örököse. *Tunyaság*: Könyörgöm! *Erény*: Kedvesem jőjj ide, — így talán könnyebben gyógyul meg. Megígéred, hogy ezentúl nem leszel olyan álomszuszék és tunya? *Tunyaság*: Megígérem. *Erény*: Megígéred, hogy Éberség lesz a neved? *Tunyaság*: Megígérem. *Erény*: Hogy a korhelykedéssel és a részegeskedéssel felhagysz? *Tunyaság*: A korhelykedéssel és a részegeskedéssel felhagyok. *Erény*: Hogy az Erényt és Éberséget minden erődből követed? *Tunyaság*: Az Erényt és Éberséget minden erőmből követem, esküszöm a házi kakasok óriási, szörnyű, véres és vérengző küzdelmére. *Erény*: És mindennek szülőanyját, az Erényt, tekintetes nézőközönség, hódolattal tiszteljétek valamennyien. Nézők, így jutunk a csillagokig!

NICOLAUS OLAHUS

*Hungaria. Caput V. II. §. Mátyás király
könyvtára.*

Haec regum Hungariae est regia, quae tota in saxo, ad altitudinem satis magnam enato, sita, et a septentrione in meridiem protensa, in fronte meridionali arcem habet, non magno intervallo ab urbe dissitam, egregie omni munitionis genere instructam, adhaec aedificiis insignibus, artificiosis fornicibus tabulatisque, auro et coloribus depictis ad admirationem usque splendidam. Haec praeter situm atque architecturam tam regiam, tum corpore Divi Joannis Eleemosinarii insignis fuit, tum ob bibliothecas Mathiae Corvini regis memorabilis et admiranda. Qua itur ad stationem, ex latere interioris bibliothecae, ad sacellum Divi Joannis perforatum, unde rex sacrum audire consuevit, duae obviae sunt aedes concameratae; quarum altera voluminibus Graecis, partim e medio Graeciae, partim ex aliis orientis regionibus per regem non minori cura, quam labore eo congestis referta erat, altera interior continebat codices totius linguae Latinae a primis rudimentis ad arcem usque omnium scientiarum per capsulas et loculamenta ordine quosque suo distinctos. Tegebat horum quodlibet velum sericeum coloribus auroque variegatum cum indice disciplinae et professionis, in quas libri erant discreti. Maxima voluminum pars constabat membranis colligata serico, umbilicis fibulisque argenteis, auro lucidis. Audivi a maioribus Mathiam regem, dum viveret, aluisse semper ad triginta servos amanuenses, pingendi peritos, quorum ego plerosque illo mortuo noveram. Horum erant

A magyar királyi palota meglehetősen magas sziklatömbön terül el, észak-déli fekvésű s déli részén, elég csekély távolságra a várostól, egy vár is emelkedik, amely az esetleges védelemre mindennemű erősítéssel kiválóan el van látva.

A királyi vár gyönyörű épületekből áll, művészi kiállítású boltívek díszítik, a rajta levő famunkákon arannyal és változatos színekkel festett díszítések láthatók: mindez oly ragyogó, hogy ámulatra késztet. A palota fekvésén és fejedelmi fölépítésén kívül Alamizsnás Szent János ereklyéjéről és Hollós Mátyás király könyvtáraitól híres. Amerre az út az őrhely felé vezet, Szent János áttört kápolnája közelében (innen szokta a király a szent misét hallgatni), oldalt emelkedik a belső könyvtár két boltíves, egymással szemközti épülete.

Az egyikben a király gondos, szorgalmas munkájával részben Görögország szívéből, részint más keleti országokból összegyűjtött görögnyelvű művek voltak felhalmozva; a másik, amely beljebb feküdt, mindenféle latinnyelvű kódexeket tartalmazott a legegyszerűbb elemi dolgoktól kezdve úgyszólván a tudományok fellegráráig, mindegyik külön-külön tokban és szekrényben, meghatározott rendben elkülönítve. Mindezeket színes fonállal és arannyal átszőtt selyembáronnyal takarta, a megfelelő tudomány- és foglalkozási ág megjelölésével. A kötetek legnagyobb része pergamentből való, selyemkötéssel, arannyal bevont ezüstonesokkal. Az idősebbektől hallottam, hogy Mátyás idejében a királyi udvarban mindig

opera omnes fere et Graeci, et Latini codices conscripti. Praefectus his Felix Ragusinus Dalmata, et ipse iam senex, mihi cognitus, qui non modo Graece et Latine, sed Chaldaice et Arabice doctus, praeterea in ipsa quoque pictura exercitatus sedulo advertibat, ne quis error in describendis libris committeretur. Praeter has, et aliae duae erant bibliothecae, in locis diversis arcis, sed prioribus inferiores, quas omnes Turca post Ludovici regis ad campum Moháts interitum, qui Anno MDXXVI. 29. Augusti contigit, Buda Septembris sequentis octava die postea capta partim dilaceravit, partim in alios usus, argento detracto dissipavit.

Caput VI., II. §. Mátyás visegrádi nyaralója.

Visegrád, quod Germani Plintenburg vocant, oppidum abest Buda occidentem versus quinque milliaribus, conditum ad ripam Danubii, in radicibus silvae vastissimae, pardorum aliarumque ferarum altricis. In fronte oppidi ad plagam orientalem aula extracta, plusquam dici potest, et situ decora, et impensis magnifica, et palatiis aliisque aedificiis, vere regis praestantissima: utpote quae unica quattuor regibus cum suis ordinariis, ut vulgo vocant, officiariis, eodem tempore commodum praebuit hospitium. Dicitur enim continere, trecentas quinquaginta et ultra aedes.

élt mintegy harminc könyvfestésben gyakorlott másoló, akik közül többet a király halála után magam is ismertem. Ezeknek munkái voltak csaknem az összes görög és latin kódexek. Vezetőjük, egy Raguzai Félix nevű öreg dalmát ember, személyes ismerősöm, aki nemcsak görögül és latinul, de khaldeusul és arabul is tudott, ezenfelül a festésben is nagy gyakorlata volt s így buzgón ügyelt rá, hogy a könyvek másolásába hiba ne csússzék.

E kettőn kívül még két másik könyvtár is volt a vár különböző pontjain, ezek azonban már nem értek fel az előbbiekkal.

Egyébként a török Lajos királynak a mohácsi mezőn 1526 augusztus 29.-én történt eleste után, a rákövetkező szeptember hónap 8.-án Budát elfoglalva a könyveket részint széttépte, részint az ezüstöt lefejtve mindenfelé szétszórta.

Visegrád városa (melyet a németek „Plintenburgnak“ neveznek) Budától nyugat felé öt mérföldnyire terül el a Duna partján, egy igen sűrű, vadmacskákat és más vadakat tápláló erdő alján. Szemben a várossal, kelet felé, nagy költségekkel épült a gyönyörű fekvésű királyi udvar. Palotái és más épületei valóban királyhoz méltóak, annyira, hogy négy királynak tudott nyújtani egyszerre kényelmes szállást meghittjeikkel, ahogy általában mondani szokták, hivatalnokaikkal együtt. Azt mondják ugyanis, hogy 350 helyiségnél több van benne. Ennek a kapuja a Dunára

Porta huius patet in Danubium a se bis centum circiter passus recedentem, quo interstitio per id spatii, quod est inter oppidum et portam, consitae sunt salices arbores. Altera ex parte, orientalis aulae hortus est: vitibus et arboribus fructiferis amoenus. Oculos ingredientium portam offertur statim area spatiosissima in omni parte viridis, floribus pratensibus vernans. Ad centum et ultra e porta passus introrsus incipit gradus ex quadratis lapidibus, septem aut octo latus ulnas, altus vero quadraginta circiter passus. Hic area est quadra, pensilis, fornicibus sive cellis vinariis pro regio sumptu et amplis, et magnificis insidens instructaque lapidibus pariter quadris strata: in qua iuxta aequam dimensionem plantatae sunt tiliae arbores et odoribus verno tempore fragrantissimae, et aspectu placidissimae. Huius in meditullio exurgit fons miro artificio ex rubro fabricatus marmore cum sculptis Musarum imaginibus. Ex cuius cacumine effigies Cupidinis, utri marmoreo insidens aquam exprimit, quae non minus sapida, quam frigida, ex vicini montis fonte per canales eo deducta cum iucundissimo strepitu in lancem ex siphunculis desilit marmoream, hinc in labrum orbiculare. Hic fons Mathiae illius Corvini regis iussu (cuius universa haec aedificia, quae narro, sunt opus) dum plerumque triumphum ageret, vino, et ut a maioribus accepi, nunc albo, nunc rubro fluebat, superius in radice montis arte canalibus immisso. Hoc in loco rex ipse, verno aestivoque sole, florentibus floribus, solebat apicari, auram captare prandereque, nonnunquam etiam legatos audire et dare responsa.

nyílik, amely körülbelül 200 lépésnyire van, ez a térség a kaputól egészen a városig füzekkel van beültetve. Másik oldalon, a királyi udvar keleti részén bájos gyümölcsös- és szőlőskertet csináltak. A kapun belépő szeme elé rögtön egy tarka, mezei virágokkal pompázó tágas, füves térség tárul. A kaputól befelé haladva, több mint száz lépésnyire, lépcső kezdődik, mely hét vagy nyolc könyöknyi széles, négyszögletes kövekből van összerakva és körülbelül negyven lépés magas. Itt kezdődik a négyszögű függőkert, mely hasonlóképen négyszögű kövekkel van fedve, vannak itt öblös, nagyszerű pincék, vagyis boroskamrák a király használatára, rajta pedig szép szabályosan ültetve hársak, melyek tavaszi időben illatoktól áradoznak és kellemetes látványt nyújtanak. Középen forrás tör elő egy csodás művészettel kifaragott vörös márványkútból, melyet a múzsák domborműves alakjai díszítenek. Tetejében Cupido alakja ül s egy márványtömlőből szorítja ki a jóízű hideg vizet, mely a szomszédos hegyi forrásból folyik ide csatornán keresztül s kellemes csobogással hull a csövekből a márványtálba, innen pedig a kerek medencébe. Ez a forrás ama Hollós Mátyás királyunk parancsára (mert az ő alkotásai a leírt épületek mind), győzelemünnepek alkalmából bort folytott és pedig hol fehéret, hol vöröset, amint azt az öregektől hallottam. A bort feljebb a hegy tövében töltötték ügyesen a csövekbe. Tavasszal és nyáron, virágnylás idején, maga a király is itt szokott sütkérezni, levegőzni és reggelizni, sőt néha a követeket is itt fogadta és adott nekik választ.

Caput VI., III. §. Az elnémult török követ.

Narratur res non minus risu digna, quam memorabilis olim eo loco contigisse. Turcarum quidam legatus, dum, ut moris est, ab aulicis regis ex oppido legationis suae exponendae gratia in aulam deduceretur, et in porta, unde rectus patet ad hanc pensilem aream aspectus, parumper substitisset circumspiciens tantam loci illius amoenitatem splendoremque, et aulicorum, tam in inferiore, quam superiore, ubi rex erat, area infinitam multitudinem serico, argento auroque contextis indumentis, atque non ex minima sui parte balteis (ut moris est nostrorum hominum) ensibusque argenteis, ac torquibus aureis ornata, tanta subito admiratione stuporeque percussus est, ut totius suae legationis oblivisceretur, et dum per gradus in conspectum regis ascendisset, propter eius aspectum, qui ob magnos oculos, cruore veluti perfusus terrorem inspicientibus incutiebat, conceptus iam antea timor ita magis ac magis hominem occupavit, ut post diuturnum silentium nihil aliud proferre potuerit, quam: „Caesar salutat! Caesar salutat!“ Quem, cum rex interrogaret: an quid ultra vellet? ille nihil respondit. Rex viso hominis tam nihili stupore ad suos, qui adstabant, purpuratos conversus: „Videte — inquit — quales beluae nostros et aliorum principum Christianorum fines negligentia nostra publica incursent: verum, quantum in me erit, curabo frena his beluis imponere, ne tam licenter excurrant. Si alii etiam principes socordia et internis dissensionibus sepostis hoc idem praestare curarint, agetur bene de rebus Christianis.“ Iubet deinde legatum reduci ad hospitium:

Mesélnek egy mulatságos és emlékezetes dolgot, mely egyszer ezen a helyen történt. A törökök egy követét szokás szerint a városból az udvarba kísérték az udvarnokok, hogy megbízását előadja. A kapuban, ahonnan egyenes kilátás nyílik a függőudvarra, egyideig megállt. Megszemlélte a hely kellemes fekvését és nagy pompáját s az udvarnokok mérhetetlen sokaságát. Ezek az alsó és felső udvarban tartózkodtak, ahol a király volt, ezüsttel és arannyal átszőtt selyemköpenyeikben, nagy részük ezüstös övekkel (embereink szokása szerint) és kardokkal, valamint aranyos láncokkal díszítve. Oly hirtelen csodálat és ámulat lepte meg, hogy teljesen megfeledkezett követségéről. Midőn a lépcsőkön felhágott a király elé és ott állt annak a tekintete előtt, aki nagy vörös szemével félelmet keltett a szemlélőkben, akkor a már előbb keletkezett rettegése egyre jobban hatalmába ejtette úgyannyira, hogy hosszú hallgatás után semmi mást szólni nem tudott, mint: „A császár üdvözl! A császár üdvözl!“ Mikor a király megkérdezte, mi mást kíván? ő semmit nem válaszolt. A király látván ennek a hitvány embernek a bárgyúságát, az ottálló előkelőkhöz fordult: „Nézzétek — mondotta —, milyen vadállatok pusztítják a mi határainkat és egyéb keresztény fejedelmek országait a mi hanyagságunk folytán, no de amennyire rajtam áll, gondom lesz e vadállatok megfékezésére, nehogy kényük-kedvük szerint ki-kitörjenek. Ha más fejedelmek is ezen iparkodnak, félretéve a hanyagságot és viszálykodásokat, akkor jól fog állni a kereszténység ügye.“ Azután visszavezettette a követet a ven-

„Vade, — inquiens — respira, resipisce!“ Is cum post multum temporis largiens, ut fit, aulicis ampla munera ambiret revocationem, numquam est revocatus, sed significatum ei a rege est, ut domum rediret nunciaretque domino suo, alium mitteret, qui legatione fungi sciret. Ita ille, pro regis dignitate magnifico nihilominus munere oneratus, coactus est cum rubore reverti. Haec, quamvis in rem praesentem minus pertinebant, nolui tamen silentio praeterire.

M e g j e g y z é s : Oláh Miklós (Nicolaus Olahus, 1493—1568) a váradi káptalan iskolájában tanult, majd II. Ulászló udvarába került apródnak. Egyházi pályára lépett. Előbb Szakmáry György pécsi püspök, azután II. Lajos és Mária királyné titkára lett. Midőn a királyné a mohácsi csata-vesztés után elhagyta az országot, Oláh Miklós követte őt Belgiumba. 1542-ben Ferdinánd császár kancellárja lett, 1553-ban pedig esztergomi érsek. 1566-ban megalapította a nagyszombati papnevelő intézetet, ugyanott halt meg két év múlva. Belgiumban tovább művelte magát és baráti kapcsolatot létesített a humanista világ kiválóságaival, többek között Erasmussal. Verselt latinul, széleskörű levelezést folytatott, pártfogolta az újabb humanista nemzedéket (Zsámboki János, Forgách Ferenc, Tordai Zsigmond, Istvánffy Miklós). A Mátyás halála utáni kancellária hagyományait vitte magával élete útjára. A multba menekült „Attilá“-jával éppen úgy, mint a „Hungaria“-

dégházba, mondván: „Menj, szerencsétlen, térj magadhoz, éledj fel!“ Az jó idő múltán újabb kihallgatást próbált kieszközölni bő ajándékokat osztogatva az udvaroncoknak, már mint azt szokták, de a király többet nem hívatta vissza, hanem tudtára adatta: menjen haza és vigye hírül urának, hogy küldjön mást követségbe, olyat, aki meg is tud felelni feladatának. Így kellett annak szégyenszemre visszatérnie, mindazonáltal a király méltóságához illő módon elhalmozta ajándékokkal.

Ezt, bár szorosan véve nem tartozott a tárgyhoz, nem akartam elhallgatni.

---

ban, melyben a Mohács-előtti Magyarországot írja le. — Az itt kiválasztott szemelvények (a budai könyvtár leírása, a visegrádi nyaraló poetikus képe, és a bámulatában elnémult török követ anekdotája) valami enyhén nosztalgiával fordulnak a nagy király letűnt kora felé. Szövegük Kollár Ádám kiadásán (Nicolai Olahi Hungaria et Atila. Vindobonae, 1763. 19—20., 25—28. l.) alapul. — Irodalom: *Kollányi Ferenc*: Oláh Miklós. Katholikus Szemle, 1888. I. füzet. 16—64. l. *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. Budapest. IX. kötet, 1903. 1267—1272. l. *Sörös Pongrácz*: Ötven év Oláh Miklós életéből. Katholikus Szemle, 1903. 327—343., 416—432. l. *Noszkay Ödön*: Oláh Miklós levelezésének művelődéstörténeti vonatkozásai. Érsekújvár, 1903. *Balogh Margit*: Oláh Miklós Hungáriája, mint művelődéstörténeti kútforrás. Budapest, 1903. *Thienemann Tivadar*: Mohács és Erasmus. Minerva, 1924. 1—5. szám. 27—52. l.

MINDSZENTHI GÁBOR

Naplója. János király halála.

Másnap délre Gyulafejérvárra megérkezénk és mindent gyarló értékünk szerint az legjobban elrendeltünk vala.

Vége lévén az gyűlésnek, eljőve urunk ő felsége is Fejérvárra nagy lassan; de jaj, hogy vala megváltoztatva szegény urunk' képe! Nem is marada ott hosszason, mert javasollják vala az urak ő felségének, hogy jó volna az levegőt változtatni, rossz lévén Fejérvárott az sok sáncz miá és víz miá az levegő. Azért elindulánk julius' első hetében Szász Sebesre. De ott mind gyengébb gyengébb lőtt jámbor urunk; meg is búsulának ezen erősen az urak; sokat is tanácsolkodtak vala maguk között arról, hogy mit tegyenek, ha az véletlen halál meglátogatná jámbor urunkat. Valának pedig a fő urak közül ezek ott: Verbőcz István uram, Török Bálint uram, Petrovics Péter uram, Eszek János uram (pécsi püspök), Vrantius uram és György Frater barát uram.

Azonközben megjőve Budáról az bizonyos hír, hogy királyné asszonyunknak julius' 7-kén fia született legyen. Ez hírre urunk ő felsége lóra ülven, nem tekéntvén veszedelmes nyavajás voltát, kiment az városból az táborba, az hol is az hír már elterjedt vala. Vala is az nap nagy öröm városban, táborban, mert szeretik vala az népek az jámbor királyt, mi kegyelmes urunkat.

Estve felé penig vissza jővén az városba, midőn urunk lováról le akarna szállani, szegény urunk igen nagy nehezen jöhetett le az lóról; ott állván penig az urak, mondvá nékiek vidám arczával: „No atyámiai, nagyon megnehezedtünk, de nem

is esuda, mert már gyermekünk is nyomott gondot nyakunkra; de te kegyelmedek' segítségével már csak ezt is elhordozzuk“.

Jár vala pedig az is akkor urunknak eszében, hogy Budára menne fiát meglátni, de másnap olly nyavalyás lőtt urunk, hogy fel nem kelhete. Az nap pedig bennünket rendre magához parancsol vala, és beszél vala bőven mindenekről. Másnap pedig rosszabbul lévén urunk, magához parancsolá György barát uramat, kivel is igen hosszason tractál vala az országról, fiáról és az jövődő dolgokról. Ezeknek utána béparancsolá személyünket magához; mondá: „Te kegyelmed készüljön, mert ígéletünk szerént küldjük te kegyelmedet Budára; mondja kegyelmed ott: rosszul vagyunk ugyan, de ha isten meggyógyít, megyünk majd mi is Budára“. Ez szavak után megfordulván nagy nehezen urunk, mondja azután ezt: „Vagy halva Székesfejérvárra, az hol élve koronánkat kaptuk“. Ez szavak után elhallgata urunk, és nem sokára ezután halljuk vala mondani: „Uram segits! Uram segits!“ — Visszafordulván pedig egy fertály mulva, int vala urunk, hogy adnék vizet, de nem ivott, ámbár nagy melege vala.

Harmad nap reggel hivatá magához urunk az urakat; inti vala őket az egyességre; ajánlja vala nekik hazáját, feleségét, gyermekét; fő bizodalját pedig György barát uramban vetvén, reá bízá gyermeke' dolgát.

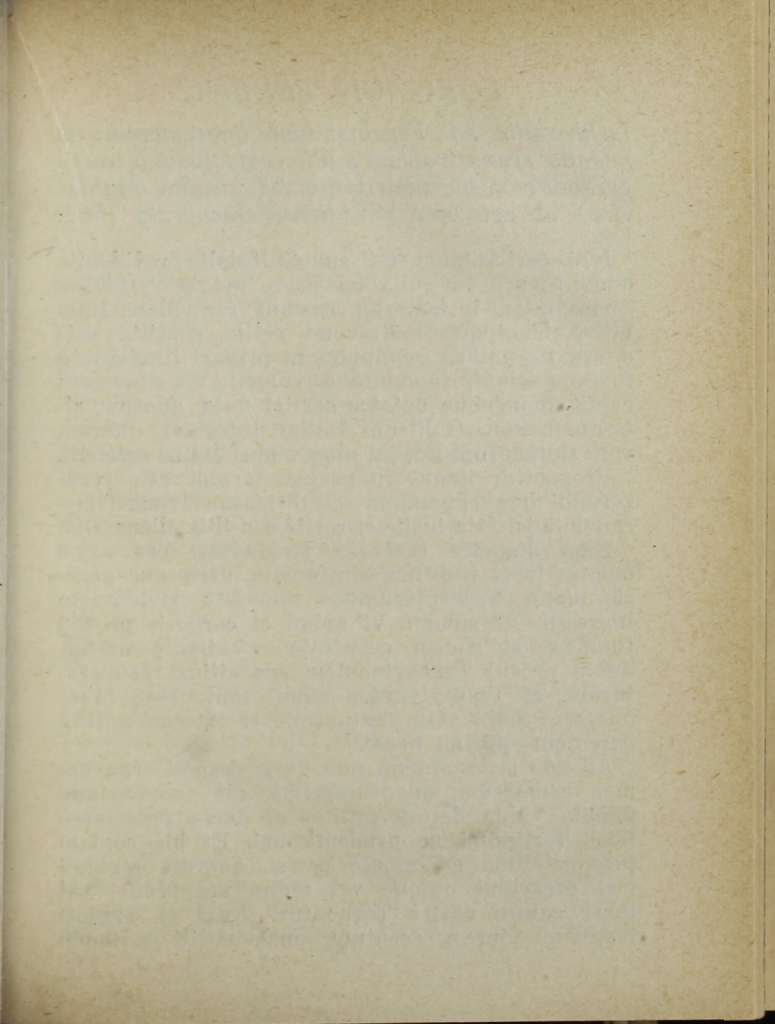
Más nap szent mise áldozatját kívánván urunk, felállittaték szobájában a' szent oltár, és midőn már György barát készen várná az gyertyáknak meggyújtását — mert ő mondja vala az szent misét — hosszason nem akartak azok meggyulni. Ennek utána alunni kívánt az urunk, de nem alhatt; nem szólott szinte többet haláláig, és nyolcz

kínos napok után, július' 21-ik napján meghala jámbor urunk szép csendesen.

Ez lőn vége jámbor magyar királyunknak, kit minden népek siratnak. Mi pedig még az nap az urak' rendeléséből — jámbor szegény urunk' többszöri ígérati szerént — az levelekkel Budára indulunk, ez szomorú gyász hír megvitelére.

M e g j e g y z é s : Mindszenthi Gábor, János király hűséges embere írta az első magyar naplót. Elbeszéli benne Zápolya János Budától Szászsebesig tartó útját és megindító halálát. Kis műve a humanista „odeporicon“-ok mintájára írt útinapló, de súlypontja a király halálára esik (1540 július 21). — A Benkő-féle másolathoz hű szövegkiadásból. (Dr. Balló István: Mindszenthi Gábor Naplója. Budapest, 1900. Magyar Könyvtár 168. szám. 17—19. l.) — I r o d a l o m : Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. Budapest. VIII. kötet. 1902. 1436. l. Pintér Jenő Magyar Irodalomtörténete. Budapest. II. kötet. 1930. 150—151., 154. l.

FORGÁCH FERENC

Deliberatio ad Ferdinandum imperatorem de negotio Transylvaniam a filio regis Joannis recuperandi cum succursu despotae (vaivodae Moldaviae) ab episcopo Varadiensi elucubrata 1561.

Etsi certissimum est cuncta fatali providentia administrari, in nulla tamen re magis variabiles sortes, quam in bellorum casibus est videre. Nam uti e longinquo matureque petita consilia suis destinatis finibus nonnunquam privari illudique a fortuna solent, ita subitanea consilia, et ex tempore capta quandoque optatos sortiri fines, quorum alterum bellum Gallicum Italiae infestum, alterum vero sultanorum Egypti miserandus exitus ostendit.

Proponitur itaque in praesentiarum ratio recuperandi Transylvaniam et ditionem Trans-Tibiscanam, nisi fata iustis et certis consiliis aliena sint.

Nam despotes (vaivoda Moldaviae) per avios montes iusta peditum equitumque utriusque generis manu tormentorumque apparatu Moldaviam ingressus ac summa vi animi et corporis proelio fundens, si eadem celeritate et virtute utatur, dubio procul Transylvaniam spe citius recuperaturam, et Transylvanum simul mutantem, nihilque tale cogitantem, extuncque et interna militia carentem opprimi posse.

Ad hoc praestandum non deest despoti erga nomen caesareum, quod imprimis est necessarium, fidelitas. Non desunt milites et duces praeclarae fidei, fortissimi ac prudentissimi. Et his copiam provincialium adscribere potest, quorum plurimi etsi praecipui quique vel motu, vel pretio, vel lucri causa castra sequuntur. Auri et argenti magnam vim consecutum, quae militi solvendo

Előterjesztés Ferdinánd császárhoz, hogyan lehetne visszavenni Erdélyt János király fiától a moldvai vajda segítségével? Kidolgozta a váradai püspök 1561-ben.

Habár kétségtelen, hogy mindent végzetszerű gondviselés intéz, mégis úgy látszik, soha nem olyan változékony az emberi sors, mint a háború forгатagában. Ugyanis, mint ahogy a hosszasan kiérlelt tervezgetések gyakran eltévesztik céljukat és a szerencse gúnyt űz belőlük, akképen a hirtelen és pillanatszerű elhatározások megannyiszor elérik a kívánt célt, mint ahogy amaszt a francia-olasz háború, ezt pedig Egyiptom szultánjainak siralmas vége bizonyítja.

Előterjesztésünk tárgya tehát a jelen helyzetben Erdély és a tiszántúli országrész visszaszerzésének módja, ha csak az ellenséges sors nem keresztetzi ezt a jogos és megalapozott szándékot.

A despota ugyanis (a moldvai vajda), aki a járhatatlan hegyeken keresztül betört Moldvába tekintélyes számú gyalogságával, tüzéségével és mindkét fajta lovassággal, s ott minden erejét megfeszítve küzd, ugyanezzel a gyorsasággal és bátorsággal kétségtelen, hogy gyorsabban visszafoglalná Erdélyt, mint bárki és az ingadozó, gyanútlan erdélyi fejedelmet, akinek belső hadereje úgy sincsen, könnyen uralma alá hajthatja.

Ennek véghezvitelére nem hiányzik a despotában a hűség a császári név iránt, ami oly szükséges. Nem hiányzanak feltétlenül ragaszkodó, bátor, eszes katonák és tisztek. Ehhez lehet még toborozni a vidékről, akiknek legtöbbje kiváló ugyan, de kalandvágyból, pénzért vagy haszon reményé-

scribendoque suppetant, constans est fama, facturumque ipsum, bona cautione, dubium non est.

Accedit utriusque provinciae contigua propinquitas, nemine mortalium saltus Alpium, per quos agmen duci debet, prohibente, haec omnia celeritate et insperata profectione praeventente. Ac ultro etiam Gabriele Mailath, possessore castri Fogaras, qui imis Alpium insidet, non solum passum permittente, sed iustis copiis, qui sex dierum curriculo equitum mille, peditum supra duorum milium numerum ex sua ditione cogere potest, adiuvante, cuius fides nequaquam est dubia, ac in Transylvanum certissimi odii tam paterno, quam privato nomine, prout notum est, manifestissima sunt indicia.

Ad haec plerique et praecipui quique ita sunt caesarei nominis studiosi, e contra in illum invero et naturali quodam odio affecti, inter quos est Gaspar Pathocky, dominus arcis Bethlen et Wolfgangus Haryniay, qui concepto iam odio et exercitu prompto confisi caesareum nomen statim certatim amplectentur.

Iam vero ad hoc intentandum, et bono fine terminandum ista est via, quae celeritate, et dexteritate ingenii consistit, nimirum ut despotes de ratione totius consilii per literas quam citissime certior fiat, adhorteturque praemiis, ut totam vim belli et consilii, quam celerrime et secretissime in Transylvanum vertat. Fore, ut eundem imparatum consilii inopem, quique solius salutis spem in fuga habiturus sit, observatis omnibus passibus et itinerum saltibus opprimat, Transylvaniam totam ingenti virtute, nullo periculo recuperet.

Praemium optime navatae virtutis vaivodatum Transylvaniae futurum, honorem amplissimum et principatu Moldaviae magis expetendum, ac in-

ben csatlakozik a sereghez. Tartja magát a hír, hogy a despota nagymennyiségű aranyhoz és ezüsthöz jutott, mely elég a katonák zsoldjára és toborzásra, és kétségtelen, hogy meg is teszi bölcs vigyázással.

Figyelembe kell venni azt is, hogy a két ország egymással szomszédos, az átkelést a havasokon keresztül, melyeken át kell vezetni a sereget, senki emberfia meg nem gátolja és a benyomulást így váratlan gyorsasággal végbe lehet vinni. Sőt Mailáth Gábor, a havasok lábánál fekvő Fogaras várának ura, nemcsak hogy megengedi az átkelést, hanem, mivel hat nap leforgásával ezer lovast, továbbá kétezer gyalogost tud a saját fennhatósága alá tartozó területről összegyűjteni, rendes katonasággal segíti. Az ő hűsége pedig sohasem kétséges: az erdélyi fejedelem iránti részben atyjától örökölt, részint személyes indokú gyűlölete nyilvánvaló.

Ezen felül a legtöbben, és pedig mind előkelők, ugyanúgy tisztelői a császári háznak, ő ellene pedig ősi és bizonyos természetes gyűlölettel vannak eltelve, ezek között van Pathocky Gáspár, Bethlen várának ura és Harinyay Farkas, akik kimélyült gyűlöletüktől indítatva és készenlétben álló hadseregükben bízva, a császári ház ügyét vetélkedve fogják azonnal felkarolni.

Már pedig ennek az irányításához és jó eredménnyel való bevégzéséhez az az út vezet, amely gyorsaságon és ügyességen alapszik, hogy természetesen a vajdát az egész tervnek a lényegéről levél útján a lehető leggyorsabban értesítsék és jutalmak ígéretével felbiztassák, hogy a háborúnak és a tervnek egész erejét a leggyorsabban és a legnagyobb titokban Erdély ellen fordítsa. Lehet-séges, hogy az erdélyi fejedelmet, minthogy nin-

super universa bona simul cum castris et castellis Joannis et Antonii Kendy, ac Francisci Bebech in perpetuam liberorum successionem.

Alberto Laski, Antonio Zekel et Joanni Villey in eandem sententiam itidem scribendum et prae-mia proponenda, Alberto Laski Bathoreorum Someoien-sium universa bona illis vero singulis quin-genti coloni. Et si quid amplius eos desiderare, nullam gratiam illis denegatum iri.

Haec quoad Transylvaniam. Prout autem periti medici vulneri medendo pus et saniem abstergere consueverunt, ita quoque in praesenti ex Hungaria in Transylvaniam omnes aditus occupandi et aver-tendi.

Id sic fiet, si generalis partium superiorum capi-taneus habita mutua cum despote intelligentia ipse quoque armatus in campum maioribus, quanto fieri potest, copiis progreditur. Sic enim saltem ostendendo vires, nulla conserendi manus data copia, cunctando in utramque partem, Turcas pa-riter et Lupinae factionis contribulos non solum remorari, sed prohibere ab ingressu poterit. Nec enim timendum revocatis ex Hungaria Bizantium plerisque Turcarum eos iusti exercitus speciem constituere esse.

Quin insuper ad eludendos hostes illud quoque ad omnium regnorum confinia mandandum, ut per id tempus, quo haec gerentur, minisque certisque apparatibus ex instituto factis, utpote tormento-rum praeparatione, carrorum equorumque instruc-tione falsisque rumoribus passim sparsis, hostilia significantur, nihil tamen palam attentandos, quo tali ludificatione, saltem hostium animi in omnes partes distineantur.

Cum autem praeter Melchiorem Balassy nullus adversae factionis sit, qui vel militari peritia, vel

csen arra elkészülve és nincsenek tervei és megmenekülésének egyetlen reménye a futásban lesz, minden út és hágó szemmeltartásával elnyomja és egész Erdélyt nagy vitézséggel minden veszély nélkül visszaszerzi.

Az igen jól teljesített vitézségnek a jutalma az erdélyi vajdaság lesz, igen tekintélyes tisztség és a moldvai fejedelemségnél jóval kívánandóbb, ezenfelül Kendy János és Antal, valamint Bebek Ferenc minden javai erősségeikkel és váraikkal együtt és ezeket gyermekei állandóan örökölni fogják.

Laski Albertnak, Székely Antalnak és Jean Villeynek ugyanilyen értelemben kell írni és jutalmakat kell ígérni nekik. Laski Albertnak a somlyói Báthoryaknak valamennyi birtokát, a másik kettőnek pedig fejenként ötszáz jobbágyot. És ha még többet kívánnának, nem szabad semmi kedvezést tőlük megtagadni.

Ezek szükségesek Erdélyt illetőleg. Miként azonban a jártas orvosok, hogy a sebet meggyógyíthassák, a gennyet és a romlott vért eltávolítsák, úgy a jelen esetben is Magyarországból Erdélybe vezető minden utat meg kell szállni és a bemenetelt meg kell akadályozni.

Ez így lesz, ha a felsőrészek főkapitánya kölcsönös megbeszélést folytatva a vajdával, maga is lehető legnagyobb létszámú sereggel hadikézsültséget mutatva, előrenyomul. Így ugyanis ha legalább mutatja az erőt, de nem ad a csapatoknak harci alkalmat, és késlekedik, a törököket és Sándor vajda pártjának csapatait nemcsak le tudja kötni, hanem meg tudja akadályozni a betörést is. És attól sem kell félni, hogy erős hadat tudnának felállítani most, amikor a törökök nagyrészt visszahívták Magyarországról Konstantinápolyba.

copiis metuendus esset, et alioqui, ut Andreas Báthory significat, non est alieno reconciliandi se gratiae imperatoris animo: si ab una parte rem in Transylvania sinistre geri videat, ex altera vero praemiis oppugnetur, ipsum ad clementiam imperatoris redituum inclinatio ultro animo mihi persuadeo, ac eum, qui modo adversus nos, iam pro nobis strenue dimicaturum habituros. Cui si reconcilietur promittatque fidelem navare operam, noxa omnis deleatur, ac universa bona Casparis Drágffy, quae Georgius Báthory occupat, donentur.

Hac ratione negotio feliciter transacto, ex occasione saltem nato, oppresso Transylvano quinque et triginta, annorum controversia puncto temporis terminabitur. Transylvania vero recuperata et Melchiore Balassy in gratiam recepto reliqui, in Hungaria nempe, inferioris conditionis ad caesaris clementiam confugient, vel certe nullo negotio cogi possunt.

Quod ad rei bene gerendae summam attinet, haec omnia summa celeritate et secretissima cautione indigent, quae magis dexteritate ingenii rerumque agendarum, quam periculo constant, ne illinc occasio, quae, ut dicitur, calva est, elabatur, nam cum minime despotem diu rerum potiri posse ratio ipsa dictat, ea qua ivit, regrediatur, vel foedera cum Transylvano percutiat, hinc vero patefactis rebus irrita consilia fiant.

Sőt még ezen felül az ellenség kijátszására minden országhatárra kell csapatot küldeni, hogy az alatt az idő alatt, míg ezek történnek, fenyegetésekkel, bizonyos készülletekkel, mint ostromgépek előkészítésével, kocsiknak, lovaknak felállítással és mindenféle ál-zajjal ellenségeskedés látzata támadjon, hanem azért nyiltan nem szabad megtámadni őket: ezzel a rászedéssel az ellenség figyelmét mindenfelé szétszórjuk. Mivel pedig Balassy Menyhértten kívül más nincs az ellenpártban, aki katonai gyakorlata, vagy csapatai miatt félelmes lenne, és minthogy Báthory András híradása szerint ő sem idegenkedik attól, hogy visszaszerezze a császár kegyét, ha Erdélyben rosszul mennek dolgaik, mi pedig jutalmat ígérünk neki, vissza fog térni készségesen a császár kegyére, és meg vagyok róla győződve, hogy ő, ki az imént ellenünk harcolt, már értünk fog hadakozni serényen. Ha visszatér és megígéri, hogy hűségesen munkálkodik, minden bűne bocsáttassék meg és adassanak neki Drágffy Gáspárnak Báthory György által elfoglalandó összes javai.

Ha ilymódon az ügyet szerencsésen végrehajtjuk — legalább is az alkalom pompás rá — és az erdélyi fejedelmet elnyomjuk, akkor harmincötévi ellenségeskedés egy pillanat alatt véget ér. Ha aztán Erdélyt visszaszereztük, Balassy Menyhértet visszafogadtuk, a többiek, már mint a magyarországi alacsonyabb sorsú párthíveik a császár kegyére fognak térni, vagy pedig igazán sehogy nem lehet őket kényszeríteni rá.

Ami az ügy jósikerét illeti, mindezen dolgoknak a legnagyobb gyorsaságra és titoktartásra van szükségük, mert inkább a szellemi és cselekvésbeli kiválóságon, mint a veszedelmen múlik: nehogy elinaljon odaát az alkalom, mely, mint

mondják, kopasz. Ugyanis a vajda sokáig nem tud a helyzet ura maradni, tehát az ész azt diktálja, hogy visszamegy azon az úton, amelyen jött, vagy szerződést köt az erdélyi fejedelemmel, itt pedig a dolgok napvilágra kerülésével terveink kárba vesznek.

M e g j e g y z é s : Forgách Ferenc (1530 körül—1577), mint a korabeli főrangú családok sok híres tagja, Padovában tanult. I. Ferdinánd császár idejében gyorsan emelkedett: 1560-ban már alkancellár, de Miksa trónrajutásával befolyása gyengült. Sértődötten hagyta el az udvart, Olaszországba utazott, majd Báthory István erdélyi fejedelem kancellárja lett. De állandóan betegeskedett, újból délre, Itáliába kellett mennie, ott érte a halál. — Forgáchnak, mint humanista kézirat-kutatónak köszönhetjük Tubero történeti művét és Bonfini utolsó öt könyvét. Ugyanő hívta Brutus Mihály történetírót Erdélybe. Egyúttal pedig korának legkiválóbb magyar történetírója, „a magyar Tacitus“. A tükör, melyet főművében (*Rerum Hungaricarum sui temporis commentarii...*) a korabeli Magyarországról elénk tár, sötét és igaz. Még mint Ferdinánd tanácsosa minden törekvése a szétszakított Magyarország egyesítésére irányult. E törekvésének emléke az itt közölt titkos emlékirat, melyben Heraclides Basiliscus Jakab moldvai vajda és a császári haderő segítségével szeretné visszafoglaltatni János Zsigmondtól Erdélyt. Kis műve machiavellista fogalmakon fölépülő, reneszánsz-szellemű alkotás. Mivel az eredeti szöveg a bécsi levél-

tárakban már nem volt föllelhető, két eddigi kiadásából közöljük: *Gróf Kemény József*: Új Magyar Múzeum. 1854. II. 194—212. l. és Monumenta Hungariae Historica. Scriptores XVI. Varia. 542—546. l.). — *Irodalom*: *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. Budapest. III. 1894. 627—631. l. *Sörös Pongrácz*: Forgách Ferenc élete. Századok, 1896. 519—541., 634—648. l. — *U. a.*: Forgách Ferenc kortörténete. Századok, 1897. 97—160., 201—209. l. *Bártfai Szabó László*: Ghymesi Forgách Ferenc. Budapest, 1904. *U. a.*: Ghymesi Forgách Ferenc évkönyvei. Budapest, 1904. *Pintér Jenő* Magyar Irodalom Története. II. kötet. Budapest, 1930. 521., 523., 527—528. l.

ISTVÁNFFY MIKLÓS

Historiarum De Rebus Hungaricis. Liber I. *Mátyás király halála után.*

Pannoniae regnum, ex quo Christianam religionem amplexum est, semper nobilissimum atque florentissimum habitum fuit, diuque Christianam rempublicam adversus barbarorum incursiones armis defendit: donec enormi rerum omnium negligentia, ac deinde cruentis intestinarum factionum dissidiis diversarumque partium studio in summum discrimen venit libertatis salutisque amittendae. Nam quum Mathias clarissimus fortissimusque rex hostes ac perduelles suos vi atque armis domuisset, Polonos et Bohemos procul finibus submovisset, Bajazetem Turcarum principem ad amplectendas pacis condiciones compulisset, ipseque in medio fere aetatis flore fato functus pacatum regnum reliquisset: proceres Pannoniae, ac nobilitas quietem et tranquillitatem nacti, adeo corpora atque animos laxaverant, ut labente sensim militaris disciplinae atque religionis cura, quibus ille regnum stabiliverat, non aliud, quam suis commodis atque avaritiae studere, nec tametsi hostes terra marique imminerent, quisquam eorum rempublicam capessere; sed omnia per otium, et ignaviam transmittere, regiam auctoritatem magistratumque honores non ad publicum decus, sed ad privatum quaestum revocare, denique rempublicam ex bona deterritam reddidisse viderentur. Et quo magis libidini atque luxuriae suae frena laxarent, quum Matthiam mors inopinata oppressisset, aliis competitoribus, atque ipso etiam Johanne Corvino,

Pannónia királysága, mióta felvette a keresztény hitet, mindig nemes és hatalmas volt. Hosszú időn át védelmezte fegyverrel a kereszténységet a barbárok betörése ellen, mígnem minden dolognak szertelen elhanyagolása, véres belső pártviszályok és különféle pártok törekvése miatt abba a végveszélybe jutott, hogy elveszti szabadságát, megmaradását. Mert mikor a kiváló, vitéz Mátyás király, ki ellenségeit és ellenfeleit fegyveres erővel megfékezte, a lengyeleket és cseheket eltávolította a határok közeléből, Bajazidot, a törökök fejedelmét a békefeltételek elfogadására kényszerítette, a végzet akaratából viruló élete derekán itthagya megszilárdított országát: Pannónia előkelői és nemesei nem törődtek semmi mással, csak saját hasznukkal és kapzsiságukkal, minthogy a nyugalomban és békében annyira elrenyhült testük, lelkük, hogy megfogyott bennük lassan a katonai fegyelem és a valóságos érzés. Noha ellenség fenyegetett szárazon és vízen, senkisémm foglalkozott a közügyekkel; de hagytak mindent gyáván és tétlenül; a királyi tekintélyt és a hivatali tisztségeket nem a köz javára, hanem a saját hasznukra fordították és így a hatalmas államot silánnyá tették. Hogy pedig mennél jobban megereszthessék önkényüket és pazarlásukat, mikor Mátyást a halál váratlanul meglepte, a többi trónkövetelőt, sőt köztük magát Corvin Jánost, Mátyásnak házasság előtt született fiát is mellőzték és a nyugalomra, tétlenségre

Mathiae filio ante legitimas nuptias genito prae-
teritis Uladislao Casimiri, Poloniae regis filio,
tunc Bohemis imperitanti, quietis et otii appetentissimo homini regnum detulere.

Liber VIII. Mohács. Csata elött.

...atque ita numerus copiarum auctus est, ut summa totius exercitus sex et viginti milium hominum numerum nequaquam superare videretur. Non est profecto mirandum has tam parvas copias, numero et viribus longe inferiores, cum tam ingenti Turcarum multitudine ac militibus, qui in diversissimis orbis terrarum partibus varias victorias et triumphos exercitissimi haberentur ac quadruplo nostrorum numerum excederent, temere nimis congressas, victas et profligatas succubuisse, sed eorum potius arrogantiam et insaniam damnandam et detestandam arbitror, qui potentissimi hostis vires elevando et contemnendo ubique de victoriae successu stolide blandiendo, iniquissimam dimicandi conditionem subire, quam optimi et cordatissimi principis, inviti, et fere cladem praesagientis personam eo pertrahere maluissent, unde pedem referre sine manifestissimo discrimine, ac acerbissima rerum omnium conturbatione nullo modo liceret. Iam enim duobus miliaribus, non magnis, bina castra distabant: adeo ut et serum redeundi consilium, hoste tergis insistente, et falsa atque importuna spes repellendi hostis vel prudentiorum hominum aequiore iudicio censeri posset; sic ut Franciscus Perenius episcopus Varadiensis, elegans, nec indoctus iuvenis, quasi futuri mali praescius eum

vágyódó Ulászlónak, Kázmér lengyel király fiának ajánlották fel a trónt, ki akkor a cseheket kormányozta.

...csak annyira növekedett a csapatok száma, hogy az egész sereg létszáma nem haladta meg a huszonhatezret.

Valóban nem kell csodálni, hogy ezt a mind számra, mind erőre gyengébb kis sereget, mely szerfelett meggondolatlanul ment a harcba, legyőzte, leverte az a roppant nagy török katonaság, amely szerte a világon annyi győzelmet és diadalt aratott, gyakorlott volt és a mieink számát négyszeresen meghaladta; hanem inkább azoknak az elbizottságát és esztelenségét kell kárhoztatni és megátkozni — úgy gondolom —, akik a hatalmas ellenség erejét kisebbitették, lebecsülték, botorul még győzelemmel kecsegtettek, minden áron vállalták az egyenlőtlen küzdelmet és odavitték akarata ellenére a mi jó és okos királyunkat, ki előre sejtette a vereséget, ahonnan visszavonulni nyilvánvaló végveszély és mindekneknek vad felborítása nélkül semmiképpen sem volt lehetséges. Ugyanis a két tábor között két kismérföldnyi távolság volt: úgyhogy különösen a higgadtabb gondolkodású, okosabb emberek láthatták: már visszavonulni is késő hátukban az ellenséggel, az a remény pedig, hogy vissza tudják verni az ellenfélt, hamis és esztelen. Így híre járja, hogy Perényi Ferenc váradi püspök, pallé-

diem, quo pugnabitur, viginti sex milium martyrum Ungarorum celebri memoriae, qui pro Christiana religione occubuissent, fastis incribendum ideoque ad eam rem impetrandam Stephanum Brödericum cancellarium, si superstes et incolomis ex praelio evadat, Romam mittendum esse, haud insolito ingenio, nec vano praesagio dixisse memoretur.

Liber VIII. Mohács. II. Lajos halála.

Rex cum paucis, quos a tergo eius constituisse retulimus, in tanta rerum iniquitate, quam saepius praedixerat, fuga salutem quaerere coactus relicto ad dexteram Mohacio civitatis equis versus Quinqueecclesias cursum intendit. Sed quum in Carassum (!), palustrem et coenosum rivum, inter Mohacium et Chelliam vicum, incerto vado limosoque praeterlabentem venisset isque tum forte a Danubii exundantis aquis, et repentino imbre, qui confecto proelio multa commixtus grandine et tonitru ceciderat, nonnihil accrevisset, neque obscuritas noctis, aut pavor insequentium hostium vado explorando otium concederet, rapiente fato ea, qua fors et fortuna tulit, transire impeditiorisque ripae aggerem superare conatus reflexis habenis resupinatoque equo in profundiorum lutulenti amnis limum cecidit, ac degravantium armorum pondere et equi colluctatione oppressus miserabiliter interiit praestantissimae indolis atque ingenii princeps, ac omnibus corporis atque animi dotibus insignis, eoque infelici vitae exitu indignus.

Haec est illa memorabilis simul et miserabilis

rozott és tudós ifjú, látta a jövődő veszedelmet; azt mondta, hogy azt a napot, amelyen harcolni fognak, be kellene írni a naptárba 26.000 magyar mártír ünnepélyes emlékezetére, kik a keresztény hitért haltak meg és ebben az ügyben Rómába kellene küldeni Broderics István kancellárt, ha ugyan életben marad és sértetlenül kerül ki az ütközetből. Ezt pedig nem dörén, vagy üres sejtelemből mondta.

Mivel a király ebben a nagy és általa többször megjósolt kavarodásban futással volt kénytelen menteni életét, néhány emberrel, akik, mint említettük, mögötte álltak, jobbfelől hagyta Mohácsot és vágatva igyekezett menekülni Pécs felé. De mikor a Karasó (!) nevű mocsaras, sáros patakhoz ért, mely Mohács és Csele falu között folyik s csupán bizonytalan, iszapos gázlói vannak, akkor pedig véletlenül nagyon is megnövekedett a Dunából kiáradt vizektől, meg a hirtelen záportól, mely a csata végén nagy jégeső, mennydörgés közben esett, viszont sem az éjszaka sötétje, sem az üldözők miatti félelem nem engedett időt arra, hogy megkeressék a gázlót, akkor elragadta a végzete, ott próbált átkelni, ahová a vak szerencse vitte: át akart jutni a magas partra, visszarántotta a kantárt, lova hanyatt esett és a piszkos víz mély iszapjába zuhant, lenyomta reánehezedő fegyvereinek súlya és vergődő lova: így pusztult el nyomorúságosan ez a kiváló jellemű és tehetségű uralkodó, kinek nagyszerű testi és lelki tulajdonságai voltak, és nem érdemelte ezt a boldogtalan véget.

Mohaciana clades, qua antiquum gentis nostrae decus floremque nobilitatis et militiae, ac quicquid virium habebamus, una eaque funestissima dimicatione prostratum amisimus coepimusque cum inexpiabili ignominia nostra, qua barbarorum intolerabile iugum, qua exterarum nationum servitutem subire ac perpeti; ita ut temerarios ac insanos inauspicatae pugnae auctores, qui optimum et mansuetissimum iuvenem regem hostibus macrandum obtulissent, ac patriam in has miserias et calamitates praecipitassent, iure meritoque omnibus diris devovendos censeamus.

Periere eo proelio partim in acie, partim vero inter fugiendum decem milia equitum, ac circiter duodecim milia peditum; a nobilitate vero clari nominis amplius quingenti; praeterea omnes fere episcopi...

Liber XXII. A szigeti hős beszéde az ország felszabadításáért.

Sed erant ex altera parte, tam ex Germanis, quam Hungaris, viri illustres, qui certis adducti rationibus, bellum imprimis maxime honesto et decoro nomine contra immanes barbaros pro Christo Deo et Servatore, eiusque sacrosancta religione, proque aris et focis suscipiendum censerent: inter quos Comes Nicolaus Zrinianus, summae claritudinis dux erat, quo nemo regendis exercitibus melior eo tempore atque peritior habebatur. Is praeter caeterorum opinionem, non dissentendi aut contendendi, sed quod mens suppeteret, expromendi causa, sibi longe aliam mentem esse, nec ut indutiae, quas necessaria potius,

Ez az a nevezetes, de egyúttal szánalomra indító mohácsi vész, amellyel elvesztettük nemzetünk régi dicsőségét, leverték egyetlen gyászos ütközetben nemességünk, hadseregünk virágát és minden erőnket, ami csak volt; elkezdtek le nem mosható gyalázatunkra a barbárok elviselhetetlen igáját, idegen népek lenyüggőző hatalmát túrni és viselni, úgyhogy azt vélem jogosan kell megátkoznunk ennek a szerencsétlen csatának vakmerő és esztelen megindítóit, akik a mi ifjú, szelíd, jó királyunkat feláldozták az ellenségnek, hazánkat ebbe a bajba és szerencsétlenségbe döntötték.

Elveszett ebben az ütközetben részint harc, részint azonban futás közben 10.000 lovas, kb. 12.000 gyalogos és a nemességből több mint 500 híres ember; azonkívül csaknem valamennyi püspökünk...

Viszont voltak mind a németek, mind a magyarok között előkelő férfiak, akik alapos megfontolásból javasolták, hogy az embertelen barbárok ellen tisztes és dicső háborút vezessenek Jézus Krisztusért, a Megváltóért, a szentséges vallásáért, az oltárok és tűzhelyek védelméért. Közéjük tartozott gróf Zrinyi Miklós, a kiváló vezér, aki-nél a hadvezetésben jobb és tapasztaltabb ezidőben nem volt. Ő nem széthúzásból vagy vetélkedésből, de meggyőződésből vélte, hogy a béke, amelyet Ferdinánd inkább szükségből kötött a törökkel, mint tisztességes feltételek mellett, a jelenlegi helyzetben az állam által nem tartható fenn.

quam honesta pactione Ferdinandus cum Turcis iniisset, hoc rerum statu observentur, sibi e re publica fore videri disserebat.

„Quandoquidem, si rem — inquebat — penitius consideraverimus, in praesentia hostes non secus, ac si nulla pax, nullum foedus ictum esset, agros urere et populari, miseram plebem quotidie variis indignisque modis ad deditionem compellere, arces finitimas partim fraude et astu, partim aperta vi invadere et expugnare, imperium per fas et nefas prolatare contendunt. Contra si quid a nostris in defensione licita atque necessaria patrat, ea contra pacta fieri, nostrosque violati iuris et aequi, turbataeque pacis reos extemplo agi et pro sua feritate, leges, quas luberet dare, adimere, non probro, non flagitio, non pessimis quibusvis facinoribus quo minus, quemadmodum in victos et sub iugum missos suam libidinem exercerent, abstinere videmus. Nec conquerendo aut expostulando apud importunissimos homines quicquam profecimus, quin gravius in dies et acerbius malefaciendo, patriam, socios, et com-militones nostros, eversum iere, nostraque socordia dominationem in nos insolentissimam agitare: ita ut mihi quidem, quod pace et venia aliorum dictum velim, tempus esse videatur ad vindicandam in libertatem rempublicam expergiscendi, ac oblata occasione iugum a cervicibus nostris excutiendi. Itaque si quid Sulimano in hanc usque diem ex pacto debetur, id ei mittendum non abnuerem, ne aut merito conqueri possit, aut, uti est arrogantia et impatientia singulari, arma sumendi inde occasionem capiat; quamquam sive apud eum beneficio, sive metu procedamus, perinde esse duco: adeo miseriis et sanguine nostro satiari non potest. Ut missum illud

„Hogyha — így szólt — az ügyet alaposabban megvizsgáljuk, azt látjuk, hogy az ellenség most is úgy pusztítja a szántóföldeket, úgy kényszeríti állandóan meghódolásra a szegény népet különböző méltatlan eszközökkel, a végváratok részben csellel és ravaszsággal, részben nyílt erőszakkal úgy támadja meg és foglalja el, hatalmát minden módon úgy igyekszik kiterjeszteni, mintha egyáltalában semmiféle békét, semmiféle szerződést nem kötött volna. Ellenben azt látjuk, ha a mieink a védekezésben bármi megengedett, vagy szükséges dolgot elkövetnek, akkor azt állítják, hogy mindez a szerződés ellen történik, a mieinket azonnal mint békebontókat üldözik, vadságuknak megfelelően a kényük-kedvük szerint adott törvényt felfüggesztik, semmi aljasságtól, gátlástól, semmi ocsmányságtól nem tartózkodnak, mint ahogy a legyőzöttekkel és leigázottakkal szoktak bánni. Sem panasszal, sem követeléssel nem mentünk semmire ezeknél az arcátlanoknál, sőt napról-napra súlyosabb, kínzóbb ártásaik folytán hazánkat, szövetségeseinket, fegyvertársainkat elvesztettük és renyheségünk miatt a legtűrhetetlenebb zsarnokság alá jutottunk. Ezért, bár tisztelem a mások véleményét, elérkezettnek látom az időt arra, hogy felkeljünk és szerezzük vissza országunk szabadságát, alkalmas pillanatban lerázva nyakunkról az igát. Azt azonban nem ellenzem, hogy elküldjük Szulimannak azt, amivel tartozunk, nehogy jogosan panaszkodjon, vagy amilyen kevély és elbizakodott, ürügyül használja háborúra. Ámbár akár engedelmességgel, akár félelemmel keressük a kegyét, úgy gondolom az teljesen egyremegy, annyira nem tud betelni nyomorunkkal és vérünkkel. Amint ezt elküldtük, azt tartom, mondjuk fel neki a fegyverszünetet, hi-

fuerit, tum demum renunciandam ei indutiarum male ab eo observatarum fidem et amicitiam omnem censerem, quibus nostrae opes et vires, tam privatae, quam publicae magis, quam bello diminutae fractaeque sunt; ac deinde tempestive curam, studium et diligentiam omnem adhibendam, bellum, quod nobis illaturus esset, sustinendo, et cum Dei Optimi Maximi ope etiam propulsando.

Non possum diffiteri eum summas secum vires, magnam potentiam, exercitatos milites, ingentem exercitum trahere consuevisse: sed ea omnia opinione hominum ac vero longe minora esse comperi. Aliquoties iam mihi eius bellicae expeditiones visae sunt, quibus ipse interfuit, quas ipse amplissima magnitudinis fama duxit: primo quum me adolescente, et vix alterum et vigesimum aetatis annum agitante, Viennam irrita obsidione cinxisset: ac cum postea Cusegium, ignobile oppidulum, aequè inglorius frustra tentasset, nec Caroli imperatoris augusti adventum expectare ausus esset, postremo cum socordia et ignavia ac deditioe nostrorum nobilissimis Strigonii et Albae Civitatibus occupatis, castra in Albana planitie, etiam Tartaris aucta collocasset: sed ego sic existimo, eius exercitum et copias incertis potius vulgi rumoribus, ac pravitate et mendacio suorum eas in immensum falso extollentium, quam re ipsa constare. Peditum siquidem praetorianorum, quos Ianiceros vocant, duodecim milia, aut ad summum quatuordecim eum habere palam est, quem numerum raro attigisse, nunquam hactenus excessisse ab iis, qui vera dicere contendunt, accepimus. Equitatus omnis ex Asia et Europa collectus viginti quinque aut triginta milia numerum non excedit; nec is virtute aut

szen úgy sem tartotta be, mert jobban gyöngíti vagyonunkat, népünket, haderőnket, mint valami háború, aztán arra irányuljon lázasan minden gondunk, igyekezetünk, szorgalmunk, hogy a reánk zúduló hadat feltartsuk s a kegyelmes és hatalmas Isten segítségével visszaverjük.

Nem tagadhatom, hogy a török igen nagy tömeget, hatalmat, gyakorlott katonákat, roppant sereget szokott mozgosítani, de én úgy tapasztaltam, hogy valójában mindez mégis sokkal kisebb, mint azt az emberek hiszik. Néhányszor láttam olyan hadjáratot, melyben a sereget maga Szolimán vezette és melyről az a hír járta, hogy rendkívül hatalmas; így még 21 éves koromban Bécs sikertelen ostromakor, aztán meg mikor Kőszeg jelentéktelen várát dicstelenül és hiába ostromolta és a fenséges Károly császárt sem merte bevárni, végül midőn a nemes Esztergom, valamint Fejérvár a mieink tunyasága, gyávasága, megadása folytán elesett és ő a tatárokkal megerősödve a fejérvári síkon tábort ütött: hát én úgy vélem, hogy hadseregének és csapatainak nagyságát nem a tények, hanem a nép mende-mondája és övéinek hitvány hazudozása növelte oly roppant nagyra. Gyalogos testőrségének száma, kiket janicsároknak neveznek, szavahihető emberek tanúsága szerint tizenkétezer, de legfeljebb tizennégyezer; ezt a létszámot azonban ritkán érik el és sohasem haladják meg. Ázsiai és európai lovasságának száma huszonöt-harmincezernél nem nagyobb és mivel földművesekből szedik össze, bátorságtól és erőtől se nagyon duzzad. Hanem igazi ereje a palotás lovasságban rejlik, továbbá a magyar és horvát végeken katonáskodó zsoldosokban, valamint a janicsárookban. Noha ezeknek számát milliókra teszi maguk a törökök és azok, akik velük együtt

viribus multum pollet, utpote qui e rure et agris ex hominibus eorum culturae deditis colligitur. Verum enimvero in praetoriano equite et in iis, qui hisce Hungariae et Illyrici finibus stipendia merent, Ianiceris adiuncto robur omne et munimentum eius exercitus consistit, quorum numerum etiamsi Turcae ad multas myriadas, et ii, qui simul cum eis falsa et incomperta afferunt, extollere conentur; re tamen vera Asiaticis et Europaeis aequato fere pede censentur. Caetera multitudo, lixae, calones, faex vulgi, inermes Bulgari et Graeci, camelis aequisque curandis, tabernaculis tendendis, aquationi, lignationi, denique frumentandi et pabulandi ministeriis, et castrensibus servitiis addicta plebs, et incondita turba est, quae nec in aciem educi solet, nec, si educatur, usui esse potest, quod nec ulla arma, praeter unam securim gerat et magna pars nec eam, nisi fustem aut baculum sudemve habeat.

Quae mihi comperta, oculisque saepius visa, non praeter veri fidem ab aliis temere allata, aut audita nunc refere animus est: sic ut cum septuaginta milibus nostrorum Christiani nominis militum, ex utroque ordine selectis, huic hosti, quantumvis tumido et elato, patentibus in campis divino numine invocato, congregi, idque non sine firma vincendi spe posse existimem. Nec autem Deum Optimum Maximum superosque omnes nobis Christianis tantopere iratos, inferosque esse puto, ut septuaginta militum milia conscribi, et in aciem adversus barbaros educi, et Ianiceris totidem pedites exercitatissimos, equitibus parem virtute et fortitudine equitum numerum apponi posse desperem. Hos autem abs te, Caesar Inclyte, nova nunc sceptrā capessente, partim in tuis regnis, et provinciis, partim apud

ismeretlen dolgokról hamis híreket terjesztenek: valójában az ázsiai és európai hadak mégis egyenlők. A többi sokaság áll markotányosokból, lovászinásokból, söpredék-tömegből, fegyvertelen bolgárok és görögökből, teve- és lóhajcsárokból, sátorverőkből, vízfordókból, favágókból, takarmánygyűjtő szolgák, tábori szolgák és rabszolganép rendezetlen tömegéből, melyet nem szoktak csatasorba állítani és ha megtennék, akkor sem lenne használható, mert semmiféle fegyvere egy-egy fején kívül nincs és nagy részének még ez is hiányzik, minthogy csak egy husángja vagy egy botja vagy karója van.

Mindezt tapasztaltam, gyakran szememmel láttam, nem pedig mások vakmerő, hitelt nem érdemlő elbeszéléséből vagy hallomásából mondom most el.

Ilyenformán hetvenezernyi, mindkét fegyverzetű kiválasztott katonával ezt az ellenséget úgy vélem bármennyire is fölfuvalkodott és erős, az Úr szelleme segítségül hívásával nyílt csatamezőn meg lehetne támadni, a győzelem nem éppen bizonytalan reményével. Sem a jóságos és hatalmas Istent, sem az összes égieket nem tartom oly haragosnak és ellenségesnek irányunkban, hogy ne remélném hetvenezer katona összetoborzását és a barbárok ellen vezetését és ne remélném, hogy a janicsárokkal éppen annyi gyakorlott gyalogost és a lovasokkal megfelelőszámú vitéz és erős lovaságot ne tudnánk szembeállítani. Nem kételkedem benne, nagyhírű Császárom, aki most ragadod meg az új kormánypálcát, hogy ezeket ne tudnád összegyűjteni, részben a Te birodalmodból és tartományaidból, részben nagybátyádnál, a hatalmas spanyol királynál, aki a janicsárságnál sem bátorágban, sem erőben nem silányabb spanyol gya-

patrum, Hispaniarum regem potentissimum, qui Hispanum peditem, non animo, non armis Ianicero inferiorem facile concessurus sit; ac summum pontificem, uti communem omnium parentem caeterosque Christianos principes, quos ad consociandas vires, conferendaque auxilia impigre concursuros haud dubie mihi polliceor, facile comparari posse nequaquam diffido. Nec duce alio, quam te, Caesar Invicte, opus est: cuius ut auctoritatem et dignitatem, qua omnes mortales anteis, nunc omittam, sic virtutem, magnitudinem animi, experientiam, postremo gratum temperatumque imperium, et omnia, quae virtus et virilis animus abunde suppeditant, ad bellum rite administrandum adducturum arbitror. Caetera in promptu erunt, stipendia, tormenta, eorumque apparatus, classes, naves, commeatus, qui ex Hungaria rerum omnium feracissimo solo, ad multos menses et annos provideri tempestive, facileque curari possunt: et Danubius omnibus ad superfluitatem et redundantiam in castra devehendis tantam facultatem praebet, ut invitare videatur.

Quod si Deus Optimus Maximus votis nostris secundissime faverit, et victoria nobis cesserit, sicut de ea dubitandum non est, atque adeo hic semel de perfido hoste exoptatum triumphum retulerimus: caetera omnia incommoda, quae hactenus accepimus, incomparabili cum laude et gloria Christiani nominis cumulatissime resarciuntur, et nos tot acceptas a barbaris clades egregie ulciscemur, atque ab iis respirantes pristinum patriae nostrae decus et splendorem brevi recuperabimus. Hoc ut faciamus, et nequaquam extensis ulterius indutiis, quibus hoc regnum hactenus vastatum potius est, quam correctum aut defensum, insidiosae paci iustissimum bellum

logságot szívesen át fogja engedni, a pápánál, mint mindnyájunk közös atyjánál, továbbá a keresztény fejedelmeknél, akik — erősen számítok reá — az erők egyesítésére, segélyhadak gyűjtésére buzgón iparkodnak majd. Csak a te vezérleted alatt történhet ez meg, diadalmas Császár, akiben, ha melőzőm is a minden embert felülmúló felsőbbséget és méltóságot, bőségesen meg van a háború helyes vezetéséhez szükséges vitézség, nagylelkűség, hadidolgokban való jártasság, gyakorlottság és okosság, azután kellémes és mérsékelt vezérlet és mindaz, amit erényed és hősies jellemed bőven ad. Készen lesz egyébként a zsold, hadigépek és kellékeik, hajóhad, élelmiszer, mely Magyarországnak mindenben termékeny földjéről sok hónapra és évre megfelelő időben könnyen megszerezhető, a Duna pedig annyira megkönnyíti mindennek a táborba szállítását fölös és bő mennyiségben, hogy szinte tette csalogatja az embert.

Ha a jóságos és hatalmas Isten meghallgatná könyörgéseinket és a győzelmet nekünk engedné, mint ahogy nem is szabad benne kételkednünk és most az egyszer a galád ellenségen megülhetjük az annyira óhajtott diadalt, valamennyi bennünket eddig ért gyalázatot a keresztény név határtalan dicsőségére és dicséretére kamatostul visszafizetjük, a barbároktól szenvedett oly sok vereséget derekasan megbosszuljuk, tőlük elődeinknek és a hazának díszét, fényét visszaszerezünk. Hogy ezt tegyük és ne hosszabbítsuk meg a fegyverszünetet, mely inkább pusztította ezt az országot, mint talpraállította vagy védelmezte volna, továbbá, hogy a csalárd békénél többre becsüljük a nyílt háborút, tanácsolják az előbb röviden érintett számos érvek, amelyek lelkem leginkább fel-tüzelték, de tanácsolja, vitéz Császárom, a te vitéz-

praeferamus, suadent, cum alia permulta, quae supra paucis attigi, et quibus mihi maxime animus erectus est, tum vero, Caesar Optime et Fortissime, tuae virtutis et maximi in terris imperii summa spes, et domi militiaeque praeclara facinora, ac denique summorum regum et principum, quibus non solum sanguinis propinquitate, sed etiam animis et sensibus coniunctissimus es, aequalis et firmissimus consensus cohortari incitareque possunt. Itaque Christianam rempublicam abs te summis votis non flagitium aliquod, vel obscurum facinus petentem tibi propone: sed ut afflictæ imprimis Pannoniae libertatem, salutemque collapsam et dilaceratam ab occasu et interitu restituas: qua superis bene iuvantibus restituta Germaniae et totius Europae libertatem stabilies et confirmabis: necque teipso clarior toto orbe terrarum aut fortunatior quisquam mortaliū erit, nullius fama aut virtutis laus per omnes gentes longius aut latius volitabit; potiusque sempiterna apud omnes parta nominis gloria, industriae, laborumque tuorum pro republica Christiana susceptorum uberrimum fructum et praemia capies; quo uno nihil est in vita magnanimis principibus, vel ad privatam gloriam, vel ad publicae securitatis decus magis expetendum."

séged, a földkerekség leghatalmasabb birodalmához fűzött várakozás, háborúban és békében véghezvitt kiváló tetteid, végül is buzdíthat és feltüzelhet a legnagyobb királyok és fejedelmek hasonló és biztos beleegyezése, akikkel Te nemcsak vérbeli rokonságban vagy, hanem lélekben és érzelmekben is össze vagy forrva. Tehát ne úgy tekintsd, mintha a keresztény közösség valami bűnös dolgot, vagy kétes kalandot kérne, hanem azt, hogy elsősorban a lesujtott Pannóniának megdőlt s szétrombolt szabadságát és épségét a teljes hanyatlás és pusztulás küszöbéről visszarántsd és ha ez az égiek segítségével sikerült, akkor ezáltal Germánia, valamint egész Európa szabadságát biztosítsad és megerősítsed. Akkor aztán nem lesz az egész földkerekségen híresebb és szerencsésebb halandó mint te, senkinek hírneve, vitézségének dicsérete nem száll majd úgy széltiben és hosszában, mint a tied, sőt neved mindenütt örök dicsőségben lesz, a kereszténységért végzett munkáért, fáradozásodért bőséges gyümölcsben, jutalomban lesz részed, melynél többet a nagylelkű fejedelmek az életben sem a maguk dicsőségére, sem a köz biztonságára nem kívánhatnak.

M e g j e g y z é s : Istvánffy Miklós (1538—1615), Istvánffy Pál fia, az irodalom művelését családi hagyományként örökölte. Bolognában és Padovában tanult. Hazakerülve, pártfogójának, Oláh Miklósnak lett titkára. Mint nádori helytartó halt meg. Kiváló államférfi volt, de nevét inkább történeti műve tartotta fenn. (Nicolai Isthvanfi Panonii Historiarum De Rebus Hungaricis Libri XXXIV.) Művét Bonfini folytatásának szánta. Vá-

lasztékos humanista stílusa, költői előadása népszerűvé tette. Nagy érdeme, hogy továbbadta, terjesztette a humanista történetszemléletet. Az itt közölt első szemelvény röviden vázolja a Mátyás király halálával beállott süllyedést, mely képtelenné tette a magyarságot arra, hogy történeti hivatását betöltse. A következő két részlet a Mohács előtti végzetes órák és a király halálának elbeszélése. Végül a negyedik szemelvény a Zrínyi Miklós ajkára adott nagy beszédet tartalmazza a török kiűzéséről (1564-ben). Az első három szemelvény szövegét Istvánffy autográf kézírata adta (Magyar Nemzeti Múzeum 2316. Quart. Lat. fol. 6 a—b, fol. 209 a—b, fol. 215 b—216 a), az utolsó szemelvény szövegét, mivel az eredeti kéziratban csak az első húsz könyv van meg, a Pázmány Péter által kiadatott editio princeps alapján vettük (Coloniae Agrippinae. 1622. Libr. XXII. 439—441. lap). — Irodalom: *Kerékgyártó Árpád*: Istvánffy Miklós históriája ismertetése. Irodalomtörténeti Közlemények. II. évf. 1893. 324—340. l. *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. V. kötet. Budapest, 1897. 199—202. l. *Holub József*: Istvánffy Miklós munkája hadtörténeti szempontból. Szekszárd, 1909. *Pintér Jenő*: Magyar Irodalomtörténete. Budapest. II. kötet. 1930. 521., 523—524., 527—528. l.

THE HISTORY OF THE

REIGN OF THE

EMPEROR

OF THE

EMPIRE

OF THE

ORIENT

FROM THE

REIGN OF

THE

EMPEROR

OF THE

ORIENT

TO THE

PRESENT

TIME

BY

A

SERIES

OF

THE

REIGN

BORNEMISZA PÉTER

*Tragedia magyar nyelven, az Sophocles
Electraiból.*

(Actus primi scena prima.) A fejedelem.

Aegistus: Kiczoda hitte volna, hagi Agamemnonnak gazdag kiralsaga ill hirtelen ream maradna! Oh boldog szerencze, mell aldott uagi the, hog ez mai nap ill nag giöniöruesegeth es örömet ennekem hoztal, mert im egez görög orsagot Agamemnonnac mind feleségevel egietembe birom, gasdag urak, nagi feiedelmek, hatalmas kyraliok hozzam hallgatnac. Erös varakkal, kénczes varasokkal nagi bwseges vagiok. Röüideden valami testemnek kel minden eleg vagion. Jeles vadazo helieim vadnak, kenczem torkig vagion: kiket sem feguerrel, sem veremel, sem veritekemel, sem nag faragiczialgal nem kerestem, de czak könnyen talaltam, könnyen ismeg el költöm. *Para(situs):* Ugi, felesges uram, ugi, lakiunk medig lakhatunk. *Aegistus:* Ezentul wi uduart tetetek. Mindeneket be hirdettetek, első gondom is az, hagi lantos, hegedüs, sipos, dobos, trombitas zantalan legien, mindenek vigagianak, ifiak örvengienek, ugi szep szemeliek előttem tanczollinak. Mindeneket meg vitatok, kiralsagom ezzel megmutatom, urakat aiandekozok, frissen mindent szereztetek. Az palotakat vont araniel, draga karpittokal, aranias barsoniokal mind bevonatom, azt akarom minden ugi felion, ugi tisztellien mint Kiralt. Ha Agamemnon nem tudot belöle elni: tudok en. *Para(situs):* Az nag Istenre mondom, felesges uram, eses ember vagi, egez tanacz sem tutta volna ezt meg gondolni. Az mint latom nem Agamemnon ez, fel thugia suevölteni az maset.

(Actus primi scena secunda.) Az asszony.

Clitemnestra: Legien Istennek hala penig, meg menekethetem az Agamemnontul, az en age feriemtul, ky zabolán akar vala tartani. Annira regnalt vala raitam, ingien embernek sem tudom vala magam, egi pohar bort kedvemre meg nem ihattam, hire nekuel csak ky sem lephettem hazambol, maga engem az en Aniam giermeksegemtul fogua nagi kedvemre tartot, ő penig mind természetemboel, mind erköczömből telliessegeel ky akar vala venni, kiert, ha szaz lelke volt volna is, meg kellett volna halni. Nem tutta ő, hoga regtul fogua masba volt az en giöniöruesegem, sem testemnek, sem lelkemnek, mint ollian dög, nem kellett. Ha le feküt, dörgölödöt agiaba, ha fel költ, csak morgolodoth, sem ölelesem, sem czokolgatasom nem vala kedues, de en hizem ugian erzette, hoga keduetlen mielem; vagion imar kibe vigagiak, ha meg ölelem Aegistust, ő is meg ölel, ha meg czokolom, ő is meg czokol. Nincz ennek ziuébe banath, nincz az orsagra nagi gongia, mint annak, ky az nagi penztakarasba meg agga, sok kincz miat engem is meg utala, egi napon nem tuda belőle elni, de ha Isten segit, az en szereteömel, Aegistussal vigan el költöm lelkeiert. Nem felek imar senkituel, paranczollion imar, zabolazzon bator, csak ez orvossaga az gonos ferieknek: euld meg, foicz meg, vesesd el, mingiart meg menel tuele, ell ugi oztán, mint sinten neked teczik; iob the paranczol masnak, hoga nem mint neked paranczollianak. Ne gondol vele, bar Simon bironak mongianak, csak legien neked kedvedre, de ahon latom Aegistust, hozza megiek.

(*Actus primi scena quinta.*) *Elektra.*

Chorus: Im hatalmas Isten, az Kiralne azzon, Clitemnestra mint dösöl ot ben latraul, Aegistussal, tombol, vigad, örül erössen. Az ő szueloette penig, szegin Electra csak nem meg hal mergebe es nag keseruesegebe. De ihon iue nag könues szemel. *Electra:* Oh nag Isten, ur Isten, ne hag, tekincz ream meniorsag, houa hacz ill meltatlan-sagot, ur Isten? Az en aniam el vezte engemet, el vezte nemzetczegemet, oh veset azzoni allat, meg öle atiamat, o gonos nemzeth, meg seplősité az en edes atiamnak tizta agiat, iai mint vesek, minden hi-rünket, neuuenket el vezte. O ziuem atiam, o atiam, Agamemnon Kyrál, mell hires, neves, mell gazdag, mell hatalmas Kiral valal the! Oh atiam, atiam, en edes atiam, mint vezel the ket förtelmes hituan lator miat, iai, iai, en is mint veszek! *Chorus:* El-keserite az szegin lean. *Electra:* Oh en eggiem, atiam, senki nem kesereg the raitad, hanem csak az the el vezet leaniod iaigat tegedet, iai, iai, enne-kem, eiel nappal könuez az en szemem. *Chorus:* Szerelmes azzoniom, Electra, edes azzoniom, mit giötröd magad, mit kesergez il igen? *Electra:* Jai, atiam, ziuem atiam! *Chorus:* Szueniel meg edes azzoniom. *Electra:* Jai, haggiatok beket, nem kel nekem semmi vigasztalas. *Chorus:* Ne had el magad, io leaniom, Electra! *Electra:* Oh ky keserű az en atiam halala. *Chorus:* Vai, nag Isten, szakasztanad niakat ez gonos embernek, ky miat el vesze! Ne syr io Electra! Ezel meg nem hozod szegint. *Electra:* Oh ky keserues eletem vagion nekem. *Chorus:* Ved io neuen, edes azzoniom az ur Istentuel, agi halät oe foelsége akaratiarul. *Electra:* Oh ky nagi mereg ez ennekem, hog az szegin atiam kerestiet az lator emezti meg, ky ötet el vezte, oh ky nehez ez enne-

kem, hog az hitvan ember atiam Kiraly ruhaiaba öltözik, Kirali palezaiat biria, kiraly szekibe meltatlan üll. Oh, meg foit, meg foit ez engemet, hog az en atiamnak tizta agiat undok ember meg förtözi. Ez giötör engem, ez foit, ez keserit. Czak mosologia ezt az gonos azzon, tanczol oeroemebe, vigad, tombol, dösöl, ennekem nagi keserueseg sakasztia ziuemeth, mint egi fattiat, ugi tartanak, senki nem köniöruel raitam. Soet nagi arvasagomba feniegetnek, giötörnek, kesergetnek, ill niauialiamba atkoz azen aniam, hogi mind eltig ez sirasba sakazza Isten niakamat, ezbe vesessen Isten. Vai, veztene Isten azt, az ky engem il keserüsegembe nem szan.

Chorus: Hag iarianak ezek io Electra, had az Istenre az bozzu allast, meg lad, meg thugia büntetni ö fölsege, sem siet, sem kesik, de mihent akaria, mingiart meglöli. *Electra:* Vai, lölne meg hamareb, veztene ell őket, mert ennekem haiadon füel kel meg agnom. *Chorus:* Vezteg az Istenert, ha meg halliak, ennel is inkab el kel vezned! *Electra:* Nem szanom halalom az en edesatiamert. *Chorus:* Job neked, ha szot fogacz. *Electra:* Nem de igazat kerrek-e, hogi az Isten azokat meg törje, meg ronczia, kik arvakat niomorgatnak. *Chorus:* Igen felek raita, hog meg ma valami veszedelembe ne essel, ha meglathat amaz haragos Aegistus, de kerlek az Istenert: ierünk be io azzonom az hazba.

Utószó. Az „Elektra“ alapkérdése.

Quanta rerum politicarum doctrina Sophocles, quondam illustrissimae reipublicae Atheniensis cum Pericle primarius gubernator instructus fuerit, cum omnia ipsius sapientissima scripta, tum imprimis ornatissimum illud poema, cui titulus est: „*HALEKTPA*“, satis superque testatur.

Az „Elektrát“ egykor hatalmas lelkesedéssel fogadta egész Görögország. Sofokles erkölcsnemesítő tragédiái közül ez a legérdemesebb mély tanulmányozásra. Tárgyát sokan feldolgozták, de a legkiválóbb Sofokles műve. Azt

Nihil nunc pluribus de communibus huius fabulae locis disputo, sed tantum obiter moneo, imagines duas in praecipuis personis omnium temporum, morum et hominum maxime insignes propositas esse.

Electra heroico animo agitat violenta consilia et censet quidvis perferendum esse, ut tandem paternae regiones, quae tot annis tantis cum miseriis conflictatae sunt liberentur, et additur luculenta de ipsius philostorgia in parentem et communem patriam commendatio.

Contra Chrysothemis fingitur placidiore et imbecilliore animo esse, quae sororis Electrae vehementiam ad quandam ἐπιείκεια et moderationem subinde humanissimis sententiis flectere conatur. Saudet potius praesentem fortunam recte ferendam, quam stulta πολυπραγμοσύνη irritandam et tristiora certamina accersenda esse.

Ex hac deliberatione existit politica quaestio, ad quam omnia huius fabulae argumenta, tamquam ad principalem scopum a Sophocle observato

Mekkora politikai műveltsége volt Sofoklesnek, aki kormányzója volt a híres athéni köztársaságnak Periklesszel együtt, arról éppen eléggé tanuszkodnak bölcsek írásai, de elsősorban ékes költői műve: az „Elektra“.

hirdeti benne, hogy a bűnösöket sujtó isteni igazgatszolgáltatás nem marad el. A bűnös szenvedélyek romlásra visznek, amit a történelem is tanúsít, mert miattuk akárhányszor virágzó országok és királyságok pusztultak el. Keresztényi tisztaságra kell törekednünk.

Most nem beszélek az Elektra-dráma híres helyeiről többet, hanem átaljában fölhívom a figyelmet arra, hogy a kiemelkedőbb személyek közül Elektra és Khrysothemis alakja minden idők erkölcsének és embereinek két legismertebb eszményét tárja elénk. Elektra hősi lélekkel erőszakos terveket forgat fejében; úgy véli, hogy mindent el kell követni az annyi évek óta nyomorúságban sínylődő haza felszabadítására, ezenkívül fényesen ajánlja őt atyja és a közös haza iránti gyengédsége.

Ezzel szemben Khrysothemis szelidebbnek, békésebbnek van elképzelve. Testvérének Elektrának hevességét emberien bölcsek szavakban bizonyos alkalmazkodásra, mérsékletre igyekszik hajtani. Tanácsolja, hogy inkább méltóan kell elviselni a jelen balszerencsét, mint beleavatkozással esztelenül felingerelni és még szomorúbb küzdelmeket kihívni. Ebből a megfontolásból származik a politikai kérdés, melyre ennek a színdarabnak egész cselekménye, mintegy főcélra irányul bölcsen, noha Sofokles ügyel a személyek jellemére is. *A kérdés ez:*

cuiusque personae decoro prudenter referuntur. *Questio: utrum patria durissima servitute oppressa tyrannis per vim resistendum sit, an vero calamitatum remedium et mitigatio, quam ipsum tempus adfert, tutius expectanda sit?* Haec rerum philosophicarum consideratio, et rerum maximarum doctrinam alit, et splendidam dicendi et scribendi materiam suppeditat.

Utószó. A magyar nyelv művelése.

Quod ad me attinet, eo libentius hortatu doctissimi viri Georgii Tanneri, Graecae linguae in inelyto et primo totius Germaniae archigymnasio Viennensi ordinarii professoris et praeceptoris mei colendissimi aliorumque, mihi amicissimorum hanc fabulam Hungarico idiomate reddendam suscepi, ut animos nostratum Graecae linguae rudium ad rerum necessariarum meditationem et tragoediarum doctrinam gravissimam et utilissimam degustarent, et hac exercitatione non solum Graecae, sed et nostrae vernaculae linguae mediocrem copiam mihi compararem. Nulli enim scriptores omnium eruditorum consensu, quam Sophocles et Euripides ad ornatam dictionem efficiendam magis conducunt.

Etsi meam in hac interpretatione tenuitatem ingenue agnoscere, tamen spero candidum lectorem consilii mei ratione habita et ipsius imbecillitate in eodem argumento deprehensa se meis studiis aequiorem praebiturum. Et quis, quaeso, nostro seculo Sophocles tantarum rerum gravitatem, eloquentiae lumina, sententiarum acumen et venustatem pro dignitate se reddere posse confidat, cum et summi viri Athenis Sophocles aetate, et ipse

vajjon erőszakosan kell-e szembeszállni a tirannussal, ha az a hazát durva szolgaságban tartja, vagy a szerencsétlenség azon orvosságát és enyhülését kell kívánni nagyobb biztonságban, melyet az idő hoz. Ennek a filozófiai kérdésnek a megvitatása egyrészt a leghatalmasabb dolgok tudományát gyarapítja, másrészt beszédre és írásra pompás anyagot szolgáltat.

Ami engem illet, buzdíttatva mesteremtől, Tan-
nerus Györgytől, aki a híres és a német birodalom-
ban legelső főiskolán, a bécsin a görög nyelv ren-
des tanára, és ösztökélve más barátaimtól is, annál
szívesebben vállalkoztam rá, hogy ezt a színdara-
bot magyar nyelvre fordítsam, mivel görögül nem
értő honfitársaimat tanulságos dolgok felől való
gondolkodásra akarom készíteni, a tragédiának
komoly és hasznos műfaját velük megízleltetni, és
magam ezen gyakorlat által nemcsak a görögben,
hanem népi nyelvünkben is bizonyos készségre
szert tenni. Ugyanis a művelt világ felfogása sze-
rint nincs író, aki jobban utat mutatna a nyelv-
beli előadás fejlesztésére, mint Sofokles és Euri-
pides.

Nyiltan elismerem gyarlóságomat ebben a tol-
mácsolásban, mégis remélem, hogy a kegyes olvasó
tulajdon gyöngeségét is észlelve ugyanezen téren,
és megfontolva célkitűzésem, elnézőbb lesz törek-
vésem iránt. De kérdem, ki az a mi századunkban,
aki bizakodhatna benne, hogy Sofokles mélységeit,
szavának fényét, mondásai elmésségét, báját mél-
tóan vissza tudja adni, amidőn Athénben Sofokles

Cicero Romanae eloquentiae et prudentiae princeps tot virtutes assequi non potuerint.

Fateor dominum Tannerum pro fidi praeceptoris officio totam fabulam primum ad ethicos et politicos locos philosophico more ea diligentia et industria accommodasse, ut quisque nostrum huius doctrinae usum in communi vita latissime patere facile perspexerit. Deinde, quod ad inventionis et elocutionis methodum attinet, de sententia Aristotelis, Ciceronis et Hermogenis nihil praetermisisse videtur, adeoque in singulis narrationibus singula perfecta veteris eloquentiae exempla proposuit, quam interpretandi Athenienses scriptores rationem solidam et absolutam esse arbitror.

Ego vero sententia poetae quam simplicissime et planissime utcumque reddita contentus fui.

Et omnibus recte iudicantibus notum est Hungaricam linguam iam a paucis annis scribi coepisse, quae nobis cum Ciceronis, tum omnium humaniorum gentium exemplo in dies magis magisque gravissimis de causis pro viribus excolenda et locupletanda est.

Cum igitur in magnis satis sit voluisse, commendabit aequus lector studium et voluntatem recte faciendi, quantumvis vires defuerint. Denique meminerit veteris dicti: *ῥᾶον ἐστὶ μωμεῖσθαι, ἢ μιμεῖσθαι*

Facilius est reprehendere, quam imitari. Bene vale.

korában a legkiválóbb férfiak és maga Cicero, a római ékesszólás feje sem tudta ezeket a kiváló tulajdonokat elérni.

Megvallom Tannerus urunk, mint igaz tanító a színdarabot először az erkölcsi és politikai vonatkozású helyek szempontjából filozófiai módszerrel oly részletesen tárgyalta, hogy közülünk bárki a legmesszebbmenően láthatta ennek a tanulmányozásnak a hasznát a mindennapi életben. Azután pedig, ami a leleményt és a kidolgozás módszerét illeti, nem hanyagolta el Aristoteles, Cicero, Hermodenes felfogását, és minden egyes részről szóló fejtegetésében kimutatta a régi ékesszólás egy-egy tökéletes mintáját: már pedig az athéni írók ilyen-szerű tolmácsolását biztosnak és tökéletesnek tartom.

Én azonban megelégedtem avval, hogy a költőt a lehető legegyszerűbben és érthetőbben adjam vissza.

És minden helyesen ítélő ember előtt ismeretes, hogy már néhány éve írogatnak magyar nyelven: ezt nekünk Cicero és minden műveltebb nemzet példáján okulva, napról-napra a legsúlyosabb okokból minden erőnkől művelni és gazdagítani kell.

Minthogy pedig nagy dolgokban már a jóakarát is elég, bizonyosan pártolni fogja a méltányos olvasó törekvésemet, a becsületes cselekvésre való iparkodásomat, bármennyire hiányzik is az erő.

Vagyis megemlékezik a régi mondásról, hogy: „könnyebb megróni valakit, mint követni“. Elj boldogul!

Megjegyzés: Bornemisza Péter (1535—1585) Pesten született, Kassán tanult, majd hosszabb időt töltött

Itáliában, Franciaországban, Németországban és Bécsben. Erőteljes prédikátor, nagy olvasottságú humanista. Egyideig Balassi Bálint nevelője volt. Legnagyobb érdeme az első magyar tragédia átültetése (1558). Tisztán tükröződik benne a XVI. századbeli humanizmus általános iránya: közeledés a népi nyelvhez. Ezért a szemelvények közé fölveltük a reneszánszra annyira jellemző első és második jeleneten és a tragédia kommosán (I. felv. V. jelenet) kívül Bornemisza értekezéséből egyrészt a „politikai kérdést“, melyet ő maga a tragédia alapkérdésének tekint, másrészt a magyar nyelv művelésére vonatkozó rendkívül jelentős fejtegetését. A szöveget Ferenczi Zoltán facsimilés kiadásából közöljük (11—13., 16—21., 121., 128—131. l.), de az érthetőség kedvéért mai interpunkciót használunk.

— **Irodalom:** *Thury Etele:* Bornemisza Péter élete és munkái. Budapest, 1887. *Kiss Áron:* Bornemisza Péter élete. Budapest, 1891. *Ferenczi Zoltán:* Bornemisza Péter Tragoedia magiar nelvonn, az Sophocles Electraiból. (Facsimilés kiadás, melyhez csatlakozik Ferenczi Zoltán akadémiai beszámolója a mű fölfedezéséről, valamint rövid méltatása. Utószó. I—VII. l.) *Zolnai Béla:* Nyelvek harca. Magyar Nyelv. 1926. 93—106. l. *Kerecsényi Dezső:* Bornemisza Péter. Protestáns Szemle, 1929. 395—399. l. *Zolnai Béla:* Bornemisza pogány bölcsei. Széphalom, 1929. 201—206. l. *Pintér Jenő* Magyar Irodalomtörténete. Budapest. II. kötet. 1930. 472—475., 108—117. l. *Waldapfel Imre:* Bornemisza Péter nyelvművészete. Nyugat, 1931. 124—126. l. *U. a.:* Humanizmus és nemzeti irodalom. Irodalomtörténet, 1932. 26—27. l. *Turóczi-Trostler József:* A magyar nyelv fölfedezése. (Két tanulmány az európai s a magyar humanizmus kapcsolataihoz.) Budapest, 1933. 81—84. l.

ENYEDI GYÖRGY

*Historia Elegantissima regis Tancredi filiae nec-
non secretarii regis Gisquardi.*

A szerelem hatalma.

Olaszország ura, Tancredus, egyetlen lányát, Gismundát, a rút, de gazdag fiatal ardeai királynak adja. Ennek halála Gismundát annyira elkeseríti, hogy atyja biztatására örök özvegységet fogad. Van azonban az udvarban egy szép és kiváló ifjú: Gisquardus, aki alacsony sorból küzdötte fel magát a királyi titkárságig. Így aztán bekövetkezik, amitől tartani lehetett.

Igen hamar Gismunda megváltozék
Mert üdőtől bánat megenyhítették,
Fogadásra ingyen sem emlékezék,
A gyász alá szerelem beférkezők.

Lőn, hogy a király urakat vendéglené
Balkéz felől szép Gismundát ülteté,
Ellenben Gisquardust helyhezteté
Az kegyetlen Cupido ezt örülé.

Isznak urak királlyal nagy örömben
Ifjak főnek szerelemnek tüzében,
Hogy egymással nem szólhatnak különben
Jelintéssel fohászkodnak szivükben.

Sok urfiak mégis titkon fáradnak
Adománnyal hercegek munkálkodnak,
Gismundának szerelmében jussanak,
De Cupido igérte Gisquardusnak.

Fogadását Gismunda nem állhatá,
 Atyja előtt tött hitét nem jovallá,
 Özvegységét sokáig nem tarthatá,
 Mert szerelem tüze hűtét megbontá.

Régtől fogva hallották közpéldában,
 Allhatatlan asszony fogadásában,
 Hogy ki volna még a szép ifjúságban
 Nem kerüli léptét Venus ágyának.

Azért vétkek vagyon itt az atyáknak,
 Házasságra illendő magzatjoknak,
 Nem viselik jó gondját leánzóknak,
 Szerencsébe mert sokáig tartatnak.

Nem javallom, kazdagságot kik néztek,
 Személyekben sok válogatást teszten,
 Jegyruhának valakik csak örültek,
 Igaz szeretetnek de nem engedtek.

Csoda nagy szerelme gerjed asszonnak,
 Mert Gisquardust már óhajtja urának,
 Nincs emlékezeti fogadásának,
 Gyakorta int szemeivel ifjunak.

Irgalmatlan istennek, mint az tüzet,
 Pogán bölcsek irták a Szeretetet,
 Sem kazdagot, sem szegént mert nem nézhet,
 Hálójában valakiket kerithet.

Szerelemnek tüzét nehéz titkolni,
 Felgerjedett lángját nehéz óltani,
 Akárki, mint igyeközzék fedezni,
 Meggyult szösznek, higgyed, füstét nézhetni.

Csak ez vala kívánt igyekezetek,
Mint lehessen egymással szembe létek,
Mert mindketten örülnek személyeknek,
Mindazáltal rettenti is félelmek.

Igen féltik magokat kisebbségtől,
Mert szerelem gyakorta nincs a nélkül,
Szép Gismunda retteg sok őrizőktől,
Gisquardus is udvari irigyektől. (152—204.)

Gismunda nádszálba rejtett levelet juttat szerelmeséhez.

Rövid szóval az levél megtanítá,
Hagyott helyre Gisquardust igazítá,
Személy szerént hól Gismundát találná,
Szép virágát Venusnak szaggathatná.

Nincs oly titok, kit a szerelem nem tud,
Okosság nincs, kit felforgatni nem tud,
Oly rejtőkhely, kit megkeresni nem tud,
Okos, bátor, mert mindeneket tanolt. (248—256.)

Gismunda a levélben megjelölt barlangban vár kedvesére. Gisquardus neki is indul a vadonnak.

Fáradságot sokat el kell szenvedni.
Nagy gyakorta félelmes helyen járni,
Sok szerencsét kell annak megpróbálni,
Szerelemnek után ki akar járni.

Rest ifjakat Venus asszony nem kedvel,
Nem is lakik az félelmes szüvekkal,
Vitézkedik de csak az merészekkel,
Gyakran esik ügye körmesb kezekkel.

Az szerelem uta megfoghatatlan,
Azmely szübe beakad, nyughatatlan,
Sok szép álmot megfojt, mert állhatatlan,
Félelemmel rakva fáradhatatlan. (289—300.)

Nem sokáig örülhetnek a szerelmesek: fölfedik titkukat. A király Gisquardust tömlöcbe vetteti. Apja súlyos szemrehányásaira Gismunda bátran válaszol s közben így dicsőíti a szerelem győzhetetlen erejét:

„Irák, Aetna hegynek ő sebes tüze,
Mint az napnak ugyan gerjede z fénye.
Ezen képpen ifjuságnak szerelme,
Kivált képpen ég leánzó szüvében.

Bátor szívnek mert jókaru vitézzel
Mely nagy harca vagyon ellenségével,
Szép teremnek, hidd el, a szüzességgel,
Olyan harca vagyon mint ellenséggel.

Soha nincsen szerelemnek jobb helye,
Örömesben hol verekedjék fészke,
Szép természetü ifjaknak mint szüvekbe,
Mert Vénusnak nagy kedve szép személybe.

Életemnek most nálam szép virága,
Időm olyan, mint szépen kinyílt rózsa,
Ifjuságnak kebelemben illatja,
Hogy lehettem ily jóknak titkolója.“ (605—620.)

Szerencse és tudomány.

Az sem szégyen, hogy szerelmese nem királyi vérből származott és szegény:

„Nem tudod-é, atyám, szerencse dolga,
Állhatatlan mindenben adománya,
Egyik kézzel mit ád, mással elvonsza,
Higgyed, ilyen minden kazdagnak sorsa.

A kazdagság szerencsétől biratik,
Mely igazán az ködhöz hasonlatik,
Erős szélről midőn háborgattatik,
Ezt sem tudod, mely hamar elszélezik.

Igaz ugyan ki arra ragaszkodik,
Eleitől maradtal dücsökedik,
Ha szerencse akarja, hamar esik.
Hire-neve kazdagsággal enyészik.

Gondold, atyámfiait a szerencse
Miként tartja, kikben vagyon ereje,
Azkit, felvött, tartja meddig jó kedve,
Csak a tudományon nincsen ereje.

Nemde Quintus Scipio kazdag vala,
Ki Rómában nagy fejedelem vala.
A szerencse ezt böcsülteti vala,
Nem tudod-é, tömlecben lőn halála.

Nagy Agesilausnak ifju fia
Kazdagságnak annyira örül vala,
Lacedemont pénzért eladta vala,
Éhség miatt kellett meghalnia.

Mit mondhatnál Quintus Aemiliusnak,
Nagy Romának főimperatorának?
Kazdagságra hires vala házának,
Szégyelem ezt, hallom disznópásztornak.

Tarquinust hallottad országába.
Nyolc és harminc esztendő királyságban,
Nagy kazdagon éle sok gonoszságban,
Gyalázattal halála lőn rabságban.

Hová hagyjuk Romának főhadnagyát,
Bellisarust, egynéhányszor triumphált,
Parthusoknak megvívva országokat,
Koldulásra hozá szerencse dolgát.

Kazdagságért senkinek ne süvegölj,
Szegénységért jámbort soha ne gyülölj,

Jó erkölcsöt és tudományt megbecsülj,
Szerencsének orrán kevélyen se ülj.

Minden külső szépségek elmaradnak,
Mint az harmat hertelen elszáradnak,
Szép termettel, kazdagságok elhulnak,
Az tudósok örökké uralkodnak.

Nemességek sem tagadhadd azoknak,
Ílyen drága kincsel valakik birnak,
Szerencsének semmiben nem szolgálnak,
Tudós embert soha ne mondj parasztnak.

Az nemesség nemcsak külső nemzetség,
Mert nem testnek, de elmének fényesség,
Sem nemzettől származandó tisztesség,
De tulajdon természeti fényesség.

Két eszköze vagyon az nemelyeknek.
Melyek által részeltetnek mindenek,
Fegyver egyik uta ez tisztességnek,
Szép tudomány második uta ennek.

Igaz nemességet nem adhat az pénz,
Nem vehetni áron, mert igen nehéz,
Szinnesség, azkit papiroson vész,
Szerencsétől ilyenén nemesség vész.

Mindnyájunknak eredeti Istentől,
Születésünk hozatik atyáinktól,
Jó életünk adatik csak Istentől,
Az nemesség jó erkölcs folyásától (661—724.)

A király esztelen haragját nem tudja lecsillapítani.
Tancredus elküldi leányának a megölt Gisquardus szívét.
Gismunda bánatában mérget iszik. Tancredus végre meg-

törik; egy koporsóba temetteti őket. De nem talál többé nyugalmat és lelkiismerettől gyötörve kardjába dől.

Intés az atyáknak és tútoroknak: adják idejében férjhez leányaikat ahhoz, akit azok szeretnek.

M e g j e g y z é s : Enyedi György (1555—1597) humanista, unitárius püspök iskoláit Magyarországon, valószínűleg Kolozsváron kezdte és folytatta, végül három évet töltött külföldi egyetemeken Genfben és Padovában. Majd Német-, Francia-, Olaszországon keresztül hazautazott. Bécsen átutaztában, 1574-ben írta meg a „Historia elegantissima“-t Philippus Beroaldus latinnyelvű Boccaccio-átdolgozása nyomán. Teológiai tárgyú művein kívül lefordította Heliodoros „Aithiopika“-ját. A szemelvényeket Dézsi Lajos szövegkiadásából (Régi Magyar Költők Tára VIII. Budapest, 1930) vettük. — **I r o d a l o m :** *Jakab Elek:* Enyedi György élete. Keresztény Magvető, 1890. 131—151., 211—244. l. *Szinnyei József:* Magyar írók élete és munkái. II. Budapest, 1893. 1329—1330. l. *Pintér Jenő* Magyar Irodalomtörténete. II. köt. Budapest, 1930. 378—381., 382—384., 385—386. l.

GYERGYAI ALBERT

*Egy Árgirus nevű királyfőről és egy tündér
szüzlányról való széphistória.*

Árgirus királyfi és a tündérlány szerelme.

Akleton király kertjébe csodálatos almafa kerül. Naponta háromszor virágzik ezüst virágokkal, éjszaka megérnek arany almái, de reggelre mind eltűnik. Hiába állít a király őrzőket: elnyomja őket az álom. Így jár a király két idősebb fia, végül is a legfiatalabb, Árgirus vállalkozik az őrizetre.

Szép egyenes teste az ifjunak vala,
Idejének szintén virágjában vala,
Urfi módra termett, vitézi járása,
Minden dolgaiban tökéletes vala.

Nem fölötte karcsu, közép ember vala,
Es kiterjedt feje, szép sima homloka,
Két fekete szeme és piros orcája
Tekintetre méltó, kíváncsú vala.

Feküvén ágyában úgy könyörög vala,
Két szép szemeivel a fára néz vala:
Lassanként elhulla fának ő virága,
Az alma nőttön nő: szemeivel látja.

Az almák megérttek, már félnének vala,
Csak egyedül ifju kertben fekszik vala:
Az önnön testében ugyan retteg vala,
Alomhozó széltől mert igen fél vala.

Mint egy lassú szellő olyan zugást halla,
Szép hat fejér hattyu ottanag leszállá,

Hetedik fejéhez nyoszolyára szálla,
Melyen a királyfi igen rémul vala.

Nagy lassan a kezét akkoron kinyújtá,
Egy lábát hattyunak kezében szorítá:
Hattyu megrázkódék, az hat elszalada,
Hetedik fejénél ott maradott fogva.

Hallhatatlan dolog im attol lött vala,
Mert emberi szóval a hattyu szólt vala:
„Ne siess, királyfi, az én halálomra,
Mert nem jöttünk neked, higyed, ártásodra.“

Másodszor ömagát a hattyu megrázá,
Leányábrázatra magát változtatá,
Melyen a királyfi csodálkozik vala.
A leány ily szóval ötet bátorítá:

„Ne félj, szép szerelmem, királynak szép fia,
Medéna asszonynak szerelmes magzatja!
Te vagy én szívemnek édes vidámsága,
Lelkem nyugodalma, életem istápja.

Atyádnak kedvéért nem plántáltam e fát,
Ennek gyümölcséért mért haragszik tehát.
Szabad az embernek elvenni sajátját,
Két kezivel plántált fának szép almáját.

Csak neked plántáltam, szerelmem, e szép fát:
Es csak neked szabad beszédni almáját,
Szemeiddel látod tündérek királyát:
Ha szereted mostan neked adta magát“.

Hallhatatlan mely szép a leányzó vala,
Nyelvével az ember azt meg nem mondhatja,
Emberi kéz soha le sem is írhatja,
Az ő szép termete mely drága szép vala.

Junó, Pallas, Vénus, Didó és Minerva,
 Ezzel nem ér vala, nimfának soksága,
 Sem a szép Szibillák, sem éneklő Muzsák:
 Ekes tekinteti mert mind feljűlmlja.

Aranyszinű haja földig terjedt vala,
 Éjtszaka igen is ugyan fénlik vala:
 Nyoszolyája részét árnyékával tartja,
 Fénlik gyenge testén testszinű ruhája.

Termete szép karcsu, magas állapotja,
 Gyenge, ékes, lassu, zengedező szava,
 Fejér az ő teste mint hattyunak tolla,
 Istenasszony módra termett ábrázatja.

Ifju felgerjedvén, karját felemelé,
 Hozzája szoritván leányt megölelé,
 Ki tölle magát is, leány, nem kéméllé,
 Mert ő is az ifjat igen megkedvellé.

Gyönyörű csókokat ajakok nem unják,
 Ölelgetésekkel karjok nem fáradnak,
 Nagy gyönyörűségben mind a ketten vadnak;
 Igy szőlla királyfi im az szép leánynak:

„Kegyes tekintetű, én édes szerelmem,
 Vig kedvű, szép, vidám szivem, édes lelkiem!
 Ennyi munkát tőled én, hogy érdemlettem,
 Mit kívánsz éntőlem, én édes szerelmem?

Nálad nélkül, higgyed, nem leszen életem,
 El ne hagyjon engem kegyes voltod, kérem,
 Az halálra érted hogy ne vessem fejem,
 Ha személyem tetszik légy én feleségem!”

Árgirus királyfi veszedelmes álma.

A szerelmesek elszunnyadnak a fa alatt. Egy gonosz vénasszony levág a tündérlány hajából, hogy a királynak megmutassa. A tündér elkeseredik miatta. Szomorúan búcsút vesz kedvesétől és sejtelmes útmutatást ad, hogy a fekete városban „a váltakozó helynél” megtalálhatja. Árgirus inasával a leány keresésére indul. A félszemű nagy ember barlangjába jut, onnan egy sánta ember elkalauzolja a fekete városba. Megszáll egy özvegyasszony-nál, akinek annyira megtetszik, hogy leányát rá szeretné erőszakolni. Az asszony ráveszi az inast, hogy egy varázstömlő segítségével urát mindig altassa el, amikor találkozna kedvesével. Árgirus és inasa eljutnak a találkozás helyére.

Csuda ékességét a kertnek csudálja,
Szép folyó forrásra a kertben találja,
Mintegy olvasztott réz, olyan színű vala,
A helynek is nevét arról hiják vala.

Zöldelő borostyán kertet környülfolta,
Ciprus és puszpánggal a kert teljes vala,
Pirosló narancsfák a kertben plántálva,
Liliom virágok nevednek vala.

Kertnek közepiben sok füvek valának,
Szagos balzsamomfák szépen illatoznak,
Szép kiterjedt sűrű nagy cédrusfák
Napnak fénye ellen árnyékot tartanak.

Egy szép tiszta forrás fáknak árnyékában,
Szépen gömbölyödvén, földből kibuzogván,
Szép lassu folyással kertben széjjel folyván,
Gyenge szép pázsitot mindenütt áztatván.

Drága szép nyoszolya ott a kertben vala,
Szép gyenge fátyollal beborítva vala,

Mindennap a leány abban nyugszik vala,
Szép leveles fáknak hives árnyékába.

Ifju szép Árgirus mihelyen meglátá,
Az ágyra borulván ugyan megvidúla,
Az ő szeretőjét fáradt testtel várja,
Inasa csak közel nyoszolyához állá.

Asszonytól adatott tömlőt megszorítja,
Alomhozó szellőt urára bocsáta,
Mely miatt Árgirus úgy elaludt vala,
Mintegy holt-eleven ágyra borult vala.

Nem sok idő múlva a leány eljuta,
Ki páva módjára ajtón benyomtata,
Hat szép gyenge leány ő utána vala,
Ő szokott helyére menni siet vala.

Igen kellemetes meleg üdő vala,
Földig terjedt haja mint egy sátor vala,
Szép fényes tündöklő arany színű haja,
Szép gyenge személynek árnyékot tart vala.

Testén ingadozik testszinű ruhája,
Lengedező fátyol fejére borítva,
Gyenge zöld pázsitot ő azzal csapdossa,
Gyenge piros színe mintha mosolyogna.

Fejér gyenge lába mint hattyúnak tolla,
Saru az ő lábán akkoron nem vala,
Csak a lába feje mint hó látszik vala,
Zöld harmatos pázsit nedvesíti vala.

Mihelyen Árgirust nyoszolyán meglátá,
Megismeré, mindjárt reája borula,
Gyenge keszkenyővel orcáját bevonja,
Veritékét mindjárt megenyhíté rajta.

Monda „Édes lelkem, serkenj fel álmodból!
Hadd vigasztaljalak sok budosásidról,
Értekezzem tőled sok fáradságidról,
Ez ideig való próbán forgásidról.

Ne resteld elhadni érettem álmodat,
Lám nem restelted te sok fáraságidat,
Felvettél érettem, szívem, sok munkákat;
Kelj fel édes lelkem, hadd halljam meg szódat!“

Az ő feje felett tőn sok sirásokat,
Inasának monda végre ilyen szókat:
„Im látom uradnak veszedelmes álmát,
Ha felserken, mondd meg tőlem hallott szókat.

A te szép szeretőd itt vala, azt mondjad,
De te el nem hattad érette álmodat,
Még csak kétszer el jó látni tehozzád,
De többször el nem jó, ezt bizonynyal tudjad.“

(131.—146. versszak.)

Árgirus királyfi öngyilkosság előtt.

Még kétszer így járt a tündér. Ismét eltűnik, de rejtélyes
zenetet hagy a királyfinak. Árgirus rájön a tündér szá-
laiból, hogy szolgálja árulta el. Tüstént fejét veszi és az
zvegyasszonyt megátkozva leányostól.

Másod napon reggel bánattal felkele,
Sok könnyhullatással városból kiméne,
Nincsen már sehova semmi reménsége,
Keserűnek tetszik világon élete.

Iszonyu kegyetlen havasokon mégyen,
Hol lenne halála ő csak azt keresné,
Egy szép forrás mellett ő maga leüle,
Ily keserves sirást ő magában kezdé.

„Jobb holtom énnekem, hogy semmint életem,
Nem láthatom többé az én vig szerelmem,
Kíért én nem szánom letenni életem,
Általütöm majdan rajtam én fegyverem.

Ó édes vén atyám, szerelmes vén anyám,
Kíért hitetlenül országom elhagyám,
Az én gyilkosomat csak velem elhoztam,
Édes rokonimat bezzeg messze hattam.

Légy jó egészségben szerelmes két bátyám,
Kikkel én a kertben szerencsét próbáltam,
Nap és hold, akiknek világánál jártam,
Átkozott nyoszolya ahol én aludtam.

Légy egészségben te is édes szerelmem!
Jaj az idegen föld majd megemészt engem,
Keserűnek tetszik világban életem,
Szerelemnek mérge majd megemészt engem.

Én szép fejér testem, kit gyengén tartának,
A fuvó szélről is megoltalmaztanak,
Hol a te koporsód? Vadak elszaggatnak,
Ki temetet el téged vajjon, s kik siratnak?

Légy egészségben már, én utolsó napom,
Melyen e világból leszen kimulásom,
Én utolsó óráim majd leszen halálom,
E csurgó forrásnál majd leszen halálom.“

Kardjának a végét a földre bocsátá,
Hegyt oldalában szíve aránt tartá,
Az által hogy esnék hirtelen halálba,
Azomban énekszót az erdőben halla.

(182.—190. versszak.)

Boldogság.

A hang csodaszép leánytól eredt. A leány bátorítja Argirust, de hasztalanul. Ekkor a királyfi nagy ordítást hall, azt véli: oroszlánok és sárkányok viaskodnak. Neki-búsultan arra tart, hadd vesszen el oroszlánok által. De csak három ördögfiat talál, akik atyai örökségükön, egy csodálatos bocskoron, paláston és oston marakodnak. Fölkérik bírónak. Három hegycsúcsra küldi őket azzal, hogy aki leghamarabb visszaér, azé az örökség. Gyorsan magára ölti a bocskort, palástot, megragadja az ostort és egy-kettő messze tűnik. Mikor a rászédett ördögifjak le-szállítják, már oly messze jutott, hogy a tündérlány várá-nak tövébe esik. A szerelmesek egymásra találhatnak.

Drága szép ékes kert ott a várban vala,
Szép ékes folyóvíz ott a kertben vala,
Fénlik a közepin Vénusnak temploma,
Szép aranyból csinált Bellóna oltára.

Sűrű szép virágok, árnyékos fák között
Az Ammon istennek kedves szép éneket,
Hangos szóval monda Vénusznak serege,
Mint angyali szép szó hallatik zengése.

Ebben szép Argirust egyedül bevivé,
Mint a szép Diána úgy meggyen előtte,
Virágos fák alatt vannak leülésbe,
Holott szép Argirus gyakran dől ölébe.

Szép vetett nyoszolyák a kertben valának,
Hol egyen s hol máson nagy szépen nyugosznak,
Lágy ruhájok szélről lassan ingadoznak,
Mind a ketten szépek, nagy örömben vannak.

Néha ott elmenvén csipdes szép violát,
Nagy gyakorta ismét az ő szép mátkáját,

Kezkenő széllivel illeti orcáját,
Külömb-külömbféle rózsákat mutogat.

Sok vigasság után kertből kísétálnak,
Örömben szerzenek gazdag lakodalmat,
Hozzája hasonló tündér asszonyokat,
Házához hivatá, kikkel vigadának.

Argirus kedvese alázatosságát próbára teszi s miután
az a próbát kiállta, boldogságuk azontúl zavartalan.

Nagy szép szeretettel éltenek egymással,
Sok budosás után szép nyugodalommal,
A sok bánat után jeles vigassággal,
Senkitől nem félnek, vannak vigassággal.

Nincs már Argirusnak semmi fáradsága,
Annyi budosását csak semminek tartja.
Mert amit kívánt volt, már ölében tartja.
Amikor kívánja szintén akkor látja.

A tündér leánynak sem buzog már szíve,
Helyén vagyon immár budosó elméje,
Minden bánatjának vagyon immár vége,
Ez históriának is legyen immár vége.

(207.—212., 223.—225. versszak.)

M e g j e g y z é s : Gyergyai Albert életéről semmit nem tudunk. Az Argirus királyfiról szóló széphistóriában annak az ókori mesének olaszországi, irodalmi feldolgozását ülteti át magyarra, melynek rokona Apuleius híres meséje, az „Amor és Psyche“. A fordítást a XVI. szá-

zad végén készítette. A legkitűnőbb magyar széphistóriák egyike, mely népkönyvvé lett. Nem kevesebb, mint 35 kiadást ért meg. Íróinknak is kedves témája. Minden feldolgozása közül egy maradt örökéletű s csak ez az egy szárnyalja túl az eredetit: Vörösmarty „Csongor és Tündé”-je. Kodály Zoltán Csángóföldön, Istensegítsen, 1914-ben ráakadt népi dallamára is. A közölt szemelvények Toldy Ferenc (A magyar költészet kézikönyve. A mohácsi vésztől a jelenkorig. I. köt. Második kiadás. Budapest, 1876. 56. lap és a köv.) és Király György (Egy Árgirus nevű királyfiról és egy tündér szüzlányról való széphistória. Monumenta Literarum I. 5. Gyoma, 1921) szövegközlésein alapulnak. — Irodalom: *Heinrich Gusztáv*: Árgirus. Budapesti Szemle, 1889. 161—179. I. *Bognár Teofil*: Árgirus. Egyetemes Philológiai Közlöny, 1894. 12—22. I. *Binder Jenő*: Gyergyai Árgirusának forrása. U. o., 1894. 375—389. I. *Visnovszky Rezső*: Széphistóriáink olasz-latin csoportja. Budapest, 1907. 134—177. I. *Kodály Zoltán*: Árgirus nótája. Budapest, 1921. *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. III. 1894. 1155—1158. I. *Pintér Jenő* Magyar Irodalomtörténete. Budapest, 1930. II. 378—384., 386. I.

RIMAY JÁNOS

Előszava Balassa Bálint verseihez. A magyar nyelv fejlődése. Szerelmi költészet. Nemzeti kincseink megbecsülése.

A magyarság előkelőihez és írástudóihoz fordul. 1400 óta a művészetek és tudományok föllendültek. Az irodalom is virágzik és pedig nemcsak latin nyelven, hanem „az tudományoknak kiáradásából” népi nyelven is. A magyarnyelvű irodalom dicsőséges alapjait Balassa Bálint vetette meg. Ha ő meghalt, legalább művei éljenek. Balassa énekeinek kiadására két ok vezette: először az, hogy Balassa még életében sokszor véleményt kért tőle verseiről, tehát tartozik holta után is gyámolítani munkáját, másodsor az, hogy a versek szövegét megváltoztatták, rontották, kiforgatták. Az így eredeti tisztaságába visszaállított költemények nyelvéről bárki példát vehet.

Mert ha meggondolom és vizsgálom ez előtt s két-háromszáz esztendőkkel földolgom állapotjában való munkákban is mint irtanak magyar nyelven az magyarok, ennek az szép magyarság eleven lángjának az sem füstje sem árnyéka nem lehetne, holott semmi tudomány részének gyenge fékét sem aránózhatni, hogy nyújthatna és mutatna valameliken magában. *Mutathatnék Mária király és királyné asszony kezibe forgott oly imádságos magyar könyvecskét is, a ki minden magyarságával és tudományával savanyu fekete kökénye sem lehetne ennek az szép pirossággal gyönyörködtető tudomány ékességével elvegytetett teljes magyarságu megirt édes cseresznyének; az szerint való résziben mondom, melyben theológiának természetit és állapotját viseli s foglalja magában. Ha ki az szerelem argumentomában való énekének munkáját nem javálja penig, sőt kárhoztatná, inkább kárhoztassa az egyéb minden*

nemzetségek nyelvén irt hasonló munkákat is, hát azt tegye semmivé ez(e)ket, csak arányozhassa, hogy bizonyos részekbül épített valami dolognak épületi és épsége nagyobbik részének tőle való elszakasztásával még maradékát is teheti épségében. Az deáki nyelvnek kincses tárháza is felette megüresülne, bizony meghalványodnék igen ábrázatjának a képe is, ha az ábrázatját igen ékesítő egyéb színe közül ezt az tekintetét felette szépitő miniumját letörlenők róla s elszakasztanók mellőle; ki noha nem az theológiához, de az teljes és derekas deákság állapotjához s akarmi nemzetség nelve vakításához oly szükséges, hogy sem az első, sem az közép, sem az utolsó időbeli elmék nem tartóztatják ez argumentomon való munkálkodásoktól magokat, hacsak Ausoniusról, Dantesről, Petrarcháról, Bocatiusról, Eneas Silviusról szállitjuk ennek ez munkának successióját és származatját is Sanazariusra, Auratusra, Mareniusra, Veseliusra, Cordeliusra, Monemiusra, Samartanusra, Passeratusra, Auratusra, Bellaiusra, Johannes Secundusra, Petrus Lotichiusra, Vulteiusra s az több velek egy időben élő és utánok következők szántalan fő tudós emberekre, kik az deák nyelv ékesítése mellett ezen miniummal az közönséges honjokbeli nelveket is mind színezték s mind ékesítették, kiknek írásihoz Plautusnak, Terentiusnak, Ovidiusnak, Catulusnak, Tibulusnak, Propertiusnak, Cornelius Gallusnak, Horatiusnak, Martialisnak is tökéletes deáksági írásit ragasztván, könnyen megarányozhatjuk, hogy ha az deáki tudománynak ezek munkáival hosszú magosra huzalkodott tornya nem apadna és nem alacsonyodnék-e valamit, ha rajta való épületiből ezeknek munkáit kihadnók és rekesztenők.

Igy annokokaért ez az mi elmés tudós Balasa Bálintunk is ezeknek nyomdokát hasonlatos nemű irásával jó móddal követvén az mi szükséges fogyatkozott Parnassus hegyére ez előtt nem érkehetett magyari nelvünket, ha arra az bátorságra, becsületre, s értelemre is emelt, hogy az Helicon erdejének kies árnyékában éneklő s beszélő Musák szavát is értheti s tudhat is már velek beszélgetni: nem általjuk ez dologban való fáradságát neki most is megköszönni s érdemlett neve becsületivel kezünkben is munkáját forgatni és viselni.

(Következik a munka beosztása és kiadói megjegyzések. Végül az alábbi befejezés.)

Te neked azért, magyar nemzet, ki eleitül fogva mindenféle tulajdon honyodbeli jódót, szép bódogságodot, nemzetségbeli emberek által mutatott gyarapodó állapotodot, állapotodban való huzalkodásodat, szerencsédben való hosszabbodásodat nehezen tudtad mind elismerni s mind becsülni. Malozát is kívántál, fáradsággal, törődéssel, egészségednek epedésére, vérednek temérkedésére, elmédnek szelédkedésére, értékednek kevesedésére, honyodban onnan hozatni, a hol maloza gyanánt isszák, vagy inkább innya kívánják az te tarczali, mádi, szánthai, zombori boraidot. Neked úgy ajánlom ujobban ez könyvet, vagy itélettel olvasván minden részét, holta után is megbecsüld azt, a ki életiben való kis becsületivel ily virágzó éles és tudós elmét viselt előtted s ki nagy hasznodra is tudott volna lenni, ha elméjével te tudhattál volna élni.

M e g j e g y z é s : Rimay János a XVI. század ötvenes vagy hatvanas éveiben született Alsó-Sztregován. Divény várában halt meg 1631-ben. Grácban és a bécsi egyete-

men tanult. Mint ügyes államférfi és diplomata szolgálta Báthory Istvánt és Zsigmondot, Bocskay Istvánt, II. Mátyást és Bethlen Gábort. Szoros barátságban állott Balassi Bálinttal, akinek legkiválóbb költői követője volt. Itt közölt előszavát, egyéb műveivel együtt, Radvánszky Béla (Rimai János munkái. Budapest, 1904. 254—257. lap) adta ki. — *Irodalom*: Váczy János: Rimay János. Egyetemes Philologiai Közlöny, 1905. 737—752. l. *Ferenczi Zoltán*: Rimay János. Budapest, 1911. *U. a.*: A „lingua vulgaris“ a magyar irodalomban. Akadémiai Értesítő, 1921. 11—16. l. *Kerecsényi Dezső*: Elvi kérdések a régi magyar irodalomban. Minerva, 1923. 6—10. sz., 163—196. *Pintér Jenő* Magyar Irodalomtörténete. III. Budapest, 1931. 198—206 l. *Waldapfel Imre*: Humanizmus és nemzeti irodalom. Irodalomtörténet, 1933. 1—2. sz. 15—49. l.

ZRINYI MIKLÓS

Mátyás király életéről való elmélkedések.

Matthias Rex Corvinus.

Victrices aquilae, atque acies, quas maximus orbis.

Obstupuit, vires obstupuere meas.

Magyarország főnixe.

Az dicsősséges királyoknak életek és vitéz cselekedetei nem csak csinálnak az íróknak kívánságot az ő dicséreteket írnia, de sőt nevelnek bennük ékessen szólást. Az Nagy Sándor élete hány ékes beszédü historiairó elméket csinált, Julius császár vitéz serénysége hány panegyristát talált. Ezen szerint más fő királyoknak is, kinek kinek maga országában való magaviselése főelméket az írásra indított. És noha a mi magyar nemzetünk mindenkoron inkább vitézségnek cselekedetiben gyönyörködött, hogysem a maga dicsőségének leírásában fáradozott volna: mindazonáltal sok vitéz királyunknak tündöklő neve köztünk is indított jó írókat, a kik elégségesek voltak a magyar jó nevet örök feledékenységből dicsőosségre és világra kihozni. Ha azért most ékessen író historicusink nincsenek, nem tulajdoníthatjuk nemzetünk íráshoz való restségének annyira mint annak, hogy megholtak Mátyás királyak, s ujak nincsenek, kik inditanának új elméket, és nevezetes okokat adnának az ékessen való írásra; holott annak a dicsősséges királynak halála után ha lehetek volna mások is olyanok, az mi gyönyörüséges pennánk, Istvánfink nem csak siralommal töltötte volna meg és keserves panaszkodásokkal historiáját, ha nem talált volna más örvendetesb sti-

lust, kivel Quintus Curtiust, Liviust, Plutarchust ha meg nem győzte volna is de bizony egyaránt járt volna vélek; mi sem siratnánk annyi veszedelmünket, ép volna országunk, s Buda közepe volna ha nem egész keresztyénségnek legalább bizony Magyarországnak. De nem mindenik secularban születik Fenix, és sok száz esztendeig kell fáradozni a természetnek, meddig formálhat oly embert, a ki világ s országok megbotránkozásának gyógyítója legyen s maga nemzetének megvilágosítója. Ilyen vala a mi jó Mátyás királyunk, aki mellé avagy igen kevés avagy senki keresztyén királyok közül, kik utána voltak, ne álljon hasonlatosságért, mert bizony megozsodik érdeme Mátyás mellett, s elvész tündöklősege, mint a csillagoknak nap támadásán. De mivel hogy a természet ezen az ő alkotmányán sokat fáradt, hihető, hogy meg is fáradt: mikor nyugszik meg másnak építésére, nem tudom. De legalább az mi időnkben inkább kívánható, hogysem remélhető gondolat. Én az ő királyi erkölceiben gyönyörködven, ezen a két héten magam mulatáságáért jedzésbe venni akarom az elmélkedésre való dolgait, úgy hogy ha nem láthatjuk sohun Mátyás királt, lássam elmémben az ő dicséretre méltó dolgait, a ki a sincsen boldogság nélkül.

A magyar fejedelem eszménye.

(Az államreazon alapelvei szerint végigkíséri Bonfininek Mátyás királyról szóló részét. Következik az általános jellemzés:)

Ilyen állapotjában azért meghala a vitéz Mátyás király, kinek sok csudálói, kevés követői voltak, maradának. Bizvást boldog életűnek mondhatjuk, kinek ennyi testi és lelki jókat és szerencsét az Isten adta.

Holott nemzetsége minden familiánál régiebb vala, Corvinusoktul, szerencséje minden világi akkorbeli királyoknak szerencsését meghaladá, élete sem hosszú, sem rövid. Nem rövid mert anynyi dolgot vive véghez, két császárt, két királt megzabolázhata, velencei respublikát adóztatá, és az egész világot jó hírével nevével betölté; nem hosszú mert ő sok betegséget nem látá, az ki együtt (jár) a vénségel, az mint mondják: *Time senectutem, non enim venit sola*; az ifjaknak *contemptus*ából nem juta, a mint a vén emberek szoktak testi és lelki erőtlenségek miatt ifjaknak csak unalomul lenni. *Decedit gloria viro decrepito, recurritque tandem exacto aetas circulo infantiam*; *huc illustribus viris saepe descensus*; és nem látá szerencsének változását gonoszabbra, mint minden lát a ki sokáig él; minden szerencsétlenségeket a *Fatum* az ő életében megtarta és gátola, hogy annál nagyobb veszedelemmel országunkra ereszhesse holta után. A mint meg is lén s bizony csaknem errül a királyrul mondhatnánk: *Debebas vel non nasci, vel vivere semper*. Egy német *historicus* azt írja, hogy az ő halálának oka a harag volt, holott valami roszt figéért úgy megharaguvék, hogy meghala belé. Hitetlen eb, ugatsz a megholt oroszlánra, de nem ártasz neki; hallani láttatom az ő árnyékát, így beszélve: *Nullam mihi iniuriam, sicut ne diis quidem hi qui aras evertunt*. Ugass és veled ugassanak többen is veled, miként ismerhetnék másként hogy ebek vattok. *Bonus improbis non vulneratur verbis*. Azt írja *Bonfinius*, hogy való hogy a figéért megharagutt, de már akkor beteg volt, és nem az az ok fektette le; meg kell bizony haragudni embernek, akinek érzékenysége vagyon, kinek haragja nincs, más embersége sincs, a harag, a sze-

relem emberben szokott lenni, aut Deus aut lapis est, a kiben nincs. De minden halálnak okát találják az emberek, és az Istennek elszánt akaratát hiuságosan magyarázzák. Omnis caro foenum, et gloria eius sicut flos campi; így rendelte az Isten, hogy így nagy adóval adózzunk a természetnek. Nehéz passus, de ha ugyan jól értjük, az okossággal és az szükségnek elkerülhetetlenségével ugyan meggondolhatjuk, hogy nehézség nélkül megyünk által rajta; mors ultima poena est, non metuenda viris. Ennek a királynak jóval is előbb a szava elfogya halálánál, avagy hogy maga szólni nem akara. Hihető, nagy készülettel volt ez a nagy lélek az Isten eleiben. Memento paratur aeternitas foelix aut infortunata, qualem sibi quisque procurat. De az ő szájából soha az Isten neve el nem fogya; ha mit ítélhet ember az örökségről, nem ok nélkül mondhatjuk hogy az Isten magához vette lelkét, holott az ő bajnoka volt a földön, soha nem is vont volna kardot keresztyén ellen, ha az okvetlen szükség nem kényszerítette volna. Egynéhány nappal azután megége Bécs városa, mint Turnus veszedelme után Ardea. Talám ennek a királynak nagy geniusa nem szenvedhette az ő halálát valami boszu nélkül, avagy onnan kezdte el az ország több veszedelmét, mintha immár nem kellenének többé ezek, elhalván Mátyás király. Így cselekedett Carolus Quintus géniusa is; mi-hánt a császár kiszállta a hajóból, az ki őtet hozta az tengeren által utolszor post regnorum resignationem, azt írja Famianus Strada, hogy mindjárt nagy szélvész támada, és elburítá a hajót, quasi non vectura amplius Caesarem. Avagy talám, mint Herculessel égett meg Oeta, ugy ezzel a királlyal Bécs, extremum operum.

Ilyen vala azért a mi királyunk, melynek em-

lékezete örökétig lészen a magyaroknál és kívánsága ennek a vitéz hollónak. Saskeselyüket kergetett, és azoknál magassabban járt vitézséggel, serénységgel, untalan szorgalmatos fáradsággal, Őtet senki meg nem győzte, az ő udvara Mars oskolája volt, az ő tekintete oroszlánt hasonlított az ő állandósága és hadi tudománya mindent meghaladott, az ő jóságáért a föld jól termett, az Isten reánk kegyelmesen nézett, és az egész ország világ előtt tündöklő volt. Azért ennek mondhatni jobban, hogy sem Penelopének ama Homerus verseit:

Tua laus latum consendit Olympum
Sicut percelebris regis qui numina curat,
In multisque probisque viris iura aequa ministrat.
Ipsa illi tellus nigricans prompta atque benigna,
Fert fruges segetesque, et pomis arbor onusta est,
Proveniunt pecudes et suppeditat mare pisces:
Ob rectum imperium populi sors tota beata est.

Az királyok állapotja olyan, hogy nem az ő otthonbéli és privata operatiojokból tesznek ítéletet az emberek az ő jóságukról, hanem az országnak boldogságából, az alattvalók securitásából, népe vitézségéből, közönséges bőségből; viszont a hol ezekben fogyatkozás láttatik, a királyok vétkének tulajdoníttatik mind az. Nem csak szerencsére esett tehát ki a Homérus szájából ama vers: Quid quid delirant Reges, plectuntur Achivi. Mert viszont minnyájoknak szunnyadtságát a fejedelem ébrékenségének kell őrzeni, minnyájok nyugodalmát az ő fáradságának. Azért az egyiptiusok a sceptrumnak a tetején és a hegyén egy szemet csináltak, hogy tudniillik avval mutassák, minemü vigyázásban kell lenni a királynak. Lehetetlen hogy e szem a sceptrumnak hegyén elalud-

jék: így lehetetlen, hogy ha a királyok szeme aluszik, az országok kárt ne valljanak.

A több aprólék vétkek fejedelmekben nem oly observatoria valók, holott ha királyok is, de emberek; de a gondatlanság szintén gyalázattal elfecsken di azt a méltóságos trónust, a kib en Isten őket csak arra a végre tette, hogy securitást szerezzenek alattók valójoknak. Mátyás király is emberi gyarlóságból nem szintén vétettetik ki, néha barátság, néha mélyebb okok rá vették a vigan lakásra, néha, de ritkán, a részegsége is; a szerelem is csinált ugyan jelt életében, de királokban kevés avagy semmi vétek az, Gramondus sententiájából, de Henrico IV. Galliarum Rege szól: Unus illi a Venere nevus, eo Regibus noxa levio re, quod populus raro opprimitur ea labe, vix se vi re potest, qui amat. Nem tudnak egy királyt is talám nevezni (a szentekről nem szólok), ha vitézséggel hires volt, ki ebben nem botlott volna meg: Dávid, Salamon, Sándor, Julius császár, Henricus IV. és az mi nagy Mátyás királyunk palástolhatták gyarlóságukat.

Egyéb ből én a mi királyunkban alig talál nék vétket. Haragos volt, de kegyelmes is, hamar ott érte a kegyelem a haragot: noha difficile est misereri et sapere, ugyan mindazonáltal benne mind a kettő volt. Az ő szerencséje mindenütt nagy volt, mert az ő szorgalmatossága véghetetlen, mert fáradsága untalan, mert bátorsága győzhetetlen, mert vigyázása meg esalhatatlan. Nem csuda azért a szerencse hogy pór ázon járt, és azt cselekedte véle az mit akart.

Nullum lumen abest, si sit prudentia sed nos
Te facimus, Fortuna, deam coeloque locamus.

Ilyen álapottal volt a mi királyunk, ilyen dicsőségben meg is holt, azért az ő neve fog örökké lenni becsülettel és tisztességgel. Az mint Karnarutich az ő horvát poémájában igen gyönyörűséggessen írta:

Tko sz postenyem szpravan na on szune umira
Viehnimu glasz szlavan: doneszsz dopira,
A Tko sirak szuarsi noszechsze szrametom
Vasz musze' glasz szkarsi; ne szpomenut potom.

(„Aki becsülettel meghalni kész, dicső neve örök s egekig hatol; de aki árván szégyennel pusztul el, hirneve megsemmisül, senkitől sem említvén többé.“)

És még azután egy kevésé:

Tak da uéch ne umru nigdar nem imena
Dokle' god rike unru: i teku urimena.

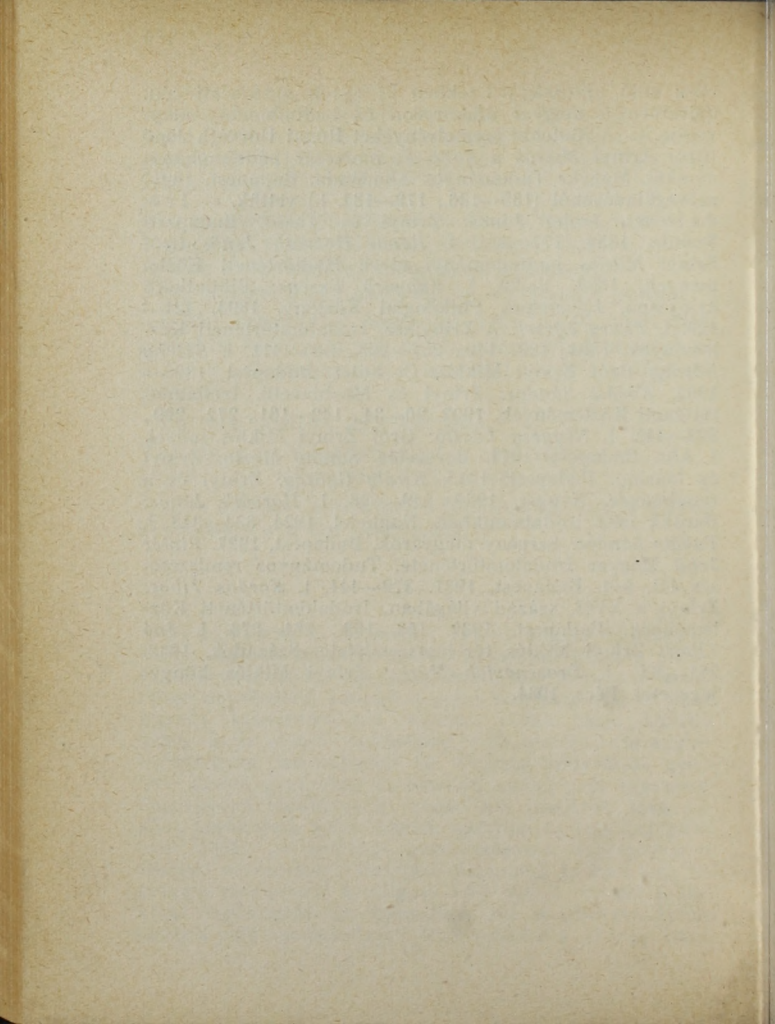
(„De aki így kimul, neve fennmarad, míg a folyók kiapadnak s a dal elenyészik.“)

M e g j e g y z é s : Szigetvári Zrínyi Miklós dédunokája Ozaly várában született (1620). Árvaságra jutott s öccsével, Péterrel együtt egy ideig Batthyány Ferencné udvarában nevelkedett. Iskoláit a gráci, nagyszombati és bécsi jezsuita kollégiumokban végezte. Utána olasz körútra ment, mely döntő befolyással volt életére. Hazatérve, Csáktornyan rendezkedett be. Gazdag könyvtárat gyűjtött. Kiváló gyakorlati és elméleti ember volt egyszerre. Legnagyobb haditénye az 1664-i téli hadjárat. Még mielőtt beválthatta volna álmait, váratlan és tragikus halál érte (1664). — Irodalmi munkásságának csúcspontja a „Szigeti beszedelem“, melyben Marinóból és Tassóból kiindulva megteremti a magyar hősi eposzt. Prózai művei közül legátfogóbb és jellemzőbb reá a „Mátyás király életéről való elmélkedések“, legművészebb a „Török álfium

ellen való orvosság“. Ezekben és egyéb gyakorlati célú műveiben a magyar államreazon és hadtudomány alapvetője. — A főttebbi szemelvényeket Rónai Horváth Jenő (Gróf Zrínyi Miklós a költő és hadvezér hadtudományi munkái. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1891) szövegkiadásából (135—136., 179—184. l.) vettük. — I r o d a l o m : *Arany János*: Zrínyi és Tasso. Budapesti Szemle, 1859. 177—212. l. *Rónai Horváth Jenő*: Gróf Zrínyi Miklós hadtudományi elvei. Hadtörténeti Közlemények, 1889. 1—20. l. *Kanyaró Ferenc*: Bibliotheca Zrinyiana. Egyetemes Philologiai Közlöny, 1893. 421—429. l. *Thury József*: A Zrínyiász. Irodalomtörténeti Közlemények, 1894. 129—149., 257—298., 385—411. l. *Széchy Károly*: Gróf Zrínyi Miklós. Öt kötet. Budapest, 1896—1902. *Kőrösi Sándor*: Zrínyi és Machiavelli. Irodalomtörténeti Közlemények. 1902. 20—34., 142—161., 272—299., 392—445. l. *Négyesy László*: Gróf Zrínyi Miklós művei I. köt. Budapest, 1914. Bevezetés. *Sántay Mária*: Zrínyi és Marino. Budapest, 1915. *Király György*: Zrínyi és a renaissance. Nyugat, 1920. 549—556. l. *Horváth János*: Barokk ízlés irodalmunkban. Napkelet, 1924. 334—348. l. *Takáts Sándor*: Szegény magyarok. Budapest, 1927. *Pintér Jenő* Magyar Irodalomtörténete. Tudományos rendszerezés III. köt. Budapest, 1931. 379—444. l. *Kardos Tibor*: Zrínyi a XVII. század világában. Irodalomtörténeti Közlemények. Budapest, 1932. 153—163., 261—273. l. *Joó Tibor*: Zrínyi Miklós történetiszemlélete. Századok, 1932. 261—305. l. *Drasenovich Mária*: Zrínyi Miklós könyvjegyzetei. Pécs, 1934.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
I. A Virtuális Magyarország	9
II. Magyar Reneszánsz Írók	31
<i>Vitéz János</i> : Levél Lassocki Miklóshoz, mikor meg- hiusult olasz útja	32
<i>Janus Pannonius</i> : Levél Vitéz Jánoshoz az alkalomról ..	36
Jelentés II. Pius pápának a bosznia hadjáratról ..	38
<i>Hunyadi Mátyás</i> : Levél Pomponius Laetushoz a hábo- rúról, békéről és az irodalomról	52
Levél Arragóniai Ferdinándhoz a császár csel- szövéseiről	56
<i>Callimachus Experiens</i> : Zbigniew Olesznickyhez inté- zett 1479-i emlékiratából: a cseh-magyar békekötés ..	62
<i>Galeotto Marzio</i> : Mátyás király vitatkozik	72
<i>Antonio Bonfini</i> : Mátyás király arcképe	86
<i>Bartholomaeus Pannonius</i> : Az Éberség és Tunyaság vitája az Erény bírói széke előtt	100
<i>Nicolaus Olahus</i> : Mátyás király könyvtára	106
Mátyás király visegrádi nyaralója	108
Az elnémult török követ	112
<i>Mindszenthí Gábor</i> : Naplója. János király halála	116
<i>Forgách Ferenc</i> : Előterjesztés Ferdinánd császárhoz, hogyan lehetne visszavenni Erdélyt stb.	121
<i>Istvánffy Miklós</i> : Mátyás király halála után	130
Mohács. Csata előtt	132
Mohács. II. Lajos halála	134
A szigeti hős beszéde az ország felszabadításáért	136

	Oldal
<i>Bornemisza Péter</i> : Tragedia magyar nyelven, az Sophocles Electraiabol	150
Utószó. Az „Elektra“ alapkérdése	154
Utószó. A magyar nyelv művelése	156
<i>Enyedi György</i> : Historia Elegantissima regis Tancredi filiae necnon secretarii regis Gisquardi	161
<i>Gyergyai Albert</i> : Egy Árgirus nevű királyfiról és egy tündér szüzlányról való széphistória	168
<i>Rimay János</i> : Előszava Balassa Bálint verseihez. A magyar nyelv fejlődése. Szerelmi költészet. Nemzeti kincseink megbecsülése	178
<i>Zrínyi Miklós</i> : Mátyás király életéről való elméldések	182

12. **Siralmas Panasz.** Tanítványaival sajtó alá rendezte dr. *Ollé István* tanár. Kiadta a *budapesti Zrínyi Miklós reálgimnázium*.
13. **Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai** (második sorozat). Tanítványaival sajtó alá rendezte dr. *Juhász Géza* tanár. Kiadta a *debreceni fiú felső kereskedelmi iskola önképzőköre*.
14. **Vedres István: A Tiszát a Dunával öszvekapcsoló új hajókázható csatorna.** (1805.) Tanítványaival sajtó alá rendezte dr. *Farkas László* tanár. Kiadta a *Budapest-Székesfővárosi „Gróf Széchenyi István” felső kereskedelmi iskola*
15. **Bessenyei György: Anyai Oktatás.** Tanítványaival sajtó alá rendezte *Sebestyén Erzsébet* tanár. Kiadta a *budapesti II. ker. áll. tanítónőképző-intézet*.
16. **Bessenyei György: Magyarság. A magyar néző.** Tanítványaikkal sajtó alá rendezték *Gazdag Lajos, Horváth L. László, Kovács Miklós, dr. vitéz Polgáry István* tanárok. Kiadta a *budapesti Mátyás király-reálgimnázium „Mátyás király” önképzőköre*.
17. **Hajlós Mátyás: Az Jesus szívét szerető szíveknek ájtatosságára.** (1629.) Kiadta a *budapesti Szent Margit-leánygimnázium*.
18. **Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai** (harmadik sorozat). Tanítványaival sajtó alá rendezte dr. *Lányi Ernő* tanár. Kiadta a *budapesti Bolhai-reáliskola önképzőköre*.
19. **Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai** (negyedik sorozat). Tanítványaival sajtó alá rendezte dr. *Halász László* tanár. Kiadta a *budapesti Berzsényi Dániel-reálgimnázium*.
20. **Pázmány világa.** Összeállította: *Brisits Frigyes*. Kiadta a *Királyi Magyar Eggetemi Nyomda*.
21. **Tragédia magyar nyelven.** Az *Sophocles Electrájából* nagyobb részre fordítottatott *Pesti Bornemisza Péter* deák által. Sajtó alá rendezte és kiadta báró *Diószeghy Erzsébet*.
22. **Riedl Frigyes: Vajda, Reviczky, Komjáthy.** Tanítványaival sajtó alá rendezte dr. *Biczó Ferenc* tanár. Kiadta a *kaposvári egyesületi leánygimnázium önképzőköre*.
23. **Berzsényi Dániel: A magyarországi mezei szorgalom némely akadályairul.** Tanítványaival sajtó alá

rendezte dr. Merényi Oszkár tanár. Kiadta a kaposvári községi fiú felső kereskedelmi iskola önképző-köre.

24. Régi magyar folyóiratok szemelvényekben. (Athenaeum, Eletképek, Hölgyfutár.) Tanítványaival sajtó alá rendezte Dongó Orbán tanár. Kiadták a budapesti áll. Szent László reálgimnázium növendékei.
25. Barcsay Ábrahám költeményei. Tanítványaival sajtó alá rendezte Szira Béla tanár. Kiadta a budapesti Verbőczy István-reálgimnázium VIII/A. osztálya.
26. Riedl Frigyes: Madách. Tanítványaival sajtó alá rendezte dr. Hanvai Ilona tanár. Kiadta a budapesti Ráskai Lea leányliceum Riedl Frigyes-önképzőköre.
27. Madách Imre levelezéséből. Tanítványaival sajtó alá rendezte dr. Komlós Aladár tanár. Kiadta a pesti izr. hitközség reálgimnáziumának önképzőköre.
28. Horvát István Magyar irodalomtörténete. Pap Károly egyetemi tanár gondozásában kiadta a debreceni ref. gimnázium és a Dóczy-leánygimnázium ifjúsága.
29. Magyar reneszánsz írók. Összeállította és bevezetéssel ellátta dr. Kardos Tibor tanár. A fordításokat végezte és kiadta a budapesti Berzsényi Dániel-reálgimnázium ifjúsága.

Az országos érdeklődést kellett sorozatot a legfelsőbb kulturális hatóság is szívesen támogatja.

A V. K. M. 30.449/932. V. ü. o. sz. alatt melegen ajánlja a M. I. R. kötetait a középiskolai tanári könyvtáraknak,

660—02—90/1931. sz. alatt a kereskedelmi iskolák és tanító-, valamint tanítónőképző-intézetek tanári könyvtárainak,

39.455/932. VI. ü. o. sz. alatt a polgári fiú- és leányiskolák tanári könyvtárainak és

24/932. Ifj. Irodalmi Tanács sz. alatt az Ifjúsági könyvtárak VII. csoportjába való beszerzésre.